

CİLT 9 - SAYI 1

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
İİBF DERGİSİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Derginin Sahibi	Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN, Rektör Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Editör	Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA
Yayın Kurulu	Doç. Dr. Eyüp AKIN Doç. Dr. Kahraman KALYONCU Doç. Dr. Mehmet AKINCI Yrd. Doç. Dr. Selçuk KILIÇ Yrd. Doç. Dr. Serap ÜRÜT KELLEÇİ Yrd. Doç. Dr. Ziya ABBAS
Yayın Kurulu Sekreteri	Arş. Gör. Yusuf POLAT

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GÜNEŞ Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. A. Argun KARACABEY Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Mehmet Baha KARAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem ÖZKANLI Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Halil SARIARSLAN Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Elif SONSUZUOĞLU İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekai ŞEN İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKİN Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdiñ TELATAR Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Burhan TÜRKŞEN TOBB ETÜ
Prof. Dr. Yalçın KARATEPE Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Bahar YAŞIN İstanbul Üniversitesi

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi, hem çevrimiçi hem de basılı olarak yayınlanmaktadır. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın geri gönderilmez. Dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yazışma Adresi : Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergi Yayın Kurulu Başkanlığı, E-90 Karayolu Üzeri, 68100 Kampus AKSARAY
Telefon : +90 382 288 2401, +90 382 288 2422
E-Posta Adresi : iibfdergi@aksaray.edu.tr
Genel Ağ Adresi : <http://iibfdergi.aksaray.edu.tr>
ISSN : 1308-7525

İNDEKSLEDİĞİMİZ VERİ TABANLARI

Business Source
Complete

Open
Archives Initiative

Akademia Sosyal
Bilimler İndeksi

Google Scholar
Index

Advanced
Science Index

Open Academi
Journals Index

HAKEM LİSTESİ

- Prof. Dr. G. Cenk AKKAYA Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ TOBB ETÜ
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent BAYRAM Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan ÇELİK Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Tuncay ÇELİK Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz DEMİREL Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki DOĞAN Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel Selim ERDOĞAN Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SÜ ERÖZ Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir GÜRDAL Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Hilal ONUR İNCE TODAİE
Prof. Dr. Adem KALÇA Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Kamer KASIM İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KAYA İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İpek Deveci KOCAKOÇ Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. F. Akın KOÇAK Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK KÖK Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KUTLU Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ Mutlu Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Nagihan OKTAYER İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Alper ÖZER Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Seha SELEK Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erşan SEVER Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Türker SUSMUŞ Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU Muğla SıtkıKoçman Üniversitesi
Prof. Dr. Berna TANER Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Vahap TECİM Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın ULUCAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal USTA Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şenay ÜÇDOĞRUK Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nurel ÜNER Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nezih VARCAN Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kaan YARALIOĞLU Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Habib YILDIZ Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail AKBAL Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Eyup AKIN Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin AKDEMİR İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya BAKIRTAŞ Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. Zehra BOZBAY İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet DEMİR Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk DUMAN Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim DURAK Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. S. Burak HAŞILOĞLU Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi
Doç. Dr. G. Bengül KAYTANCI Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Havva KÖK Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU Yıldırım Bayezit Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge Kağan ÖZDEMİR Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Latif ÖZTÜRK Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Fırat PURTAŞ Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Zeliha SEÇKİN Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma TEKTÜFEKÇİ Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Kamil UNUR Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Eyyup YARAŞ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. İlhami YÜCEL Erzincan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ziya ABBAS Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vasif ABİYEYEV Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Dilek Arzu AKOLAŞ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehpare TOKAY ARGAN Bilecik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÇAVUŞ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlen ÇELEBİ Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. H. Ebru ERDOST ÇOLAK Ankara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail ELAĞÖZ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Haluk ERDEM Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aytekin FIRAT Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emine FIRAT Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Leyla İÇERLİ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKAYA Harran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevilay KÜÇÜKSAKARYA Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hicran ÖZGÜNER KILIÇ Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Metin KILIÇ Karabük Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şenay LEZKİ Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sinan METE Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZCAN Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Faruk ÖZÇINAR Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vesile ÖZÇİFÇİ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferah ÖZKÖK Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nurullah UMARUSMAN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ragıp YILMAZ Niğde Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sultan SALUR Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet UĞUR İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI (ENTERPISE RESOURCE PLANNING ERP) SİSTEMLERİNİN
SÜREKLİ DENETİMDE YAPAY ZEKA KULLANIMI..... 1-12

Adnan SEVİM, Samet BÜLBÜL

YEREL KALKINMADA BÖLGE ÖLÇEĞİNDE KURUMSAL YAPILANMA:
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIKLARI 13-22

Rasim AKPINAR

TEORİDEKİ DÖNÜŞÜM: PARANIN NÖTRLEŞMESİ VE SOSYAL SERMAYENİN GÜÇLENMESİ... 23-38

Ragıp YILMAZ, Oytun MEÇİK

AKADEMİNİN TEMELİNİ GÜÇLÜ KILMAK:
ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ ALIMINDAKİ FAKTÖRLERİN AHP İLE BELİRLENMESİ 39-50

Melahat ÖNEREN, Tayfun ARAR, Eda Sultan ÇELEBİOĞLU

OECD ÜLKELERİNDE EKONOMİK BÜYÜME VE VERGİ GELİRLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: 1990 – 2014 51-62

Ulvi SANDALCI, İnci SANDALCI

BİREYSEL FİNANSMAN ARACI OLARAK KREDİ KARTI VE KULLANIMINA YÖNELİK
KAYSERİ VE YOZGAT İLLERİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA..... 63-78

Selçuk KENDİRLİ, Zuhal AKGÜN, Hülya Çağırın KENDİRLİ

IRAK'TA MEZHEPSEL ÇEKİŞMELERİN BOYUTLARI VE SONUÇLARI 79-86

Ziya ABBAS

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SANAL KAYTARMA DAVRANIŞLARI
VE BU DAVRANIŞLARIN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ:
AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA..... 87-108

Zeliha SEÇKİN, Gökhan KERSE

ÖZ YETERLİLİK VE ÖZGÜVENİN İŞGÜCÜ VE İSTİHDAMA ETKİSİNE BİR BAKIŞ 109-120

Şerife DURMAZ, Kenan ÖREN

Kurumsal Kaynak Planlaması (Enterprise Resource Planning ERP) Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Yapay Zekâ Kullanımı

Adnan SEVİM¹
Anadolu Üniversitesi

Samet BÜLBÜL²
Anadolu Üniversitesi

Öz

Günümüzde işletmeler arasında yaşanan yoğun ve amansız rekabet ve buna bağlı olarak kurumsal yönetim anlayışındaki değişiklikler, teknolojik gelişmelerin izlenmesini ve bu teknolojiler ile bütünleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu anlayış değişikliği, denetimin kurumsal faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini artırıcı yönünü öne çıkarmıştır. Bu kapsamda, işletmeler açısından önemli kararların alınması ve karar verme mekanizmalarının desteklenmesi, üretilen finansal bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Dünya çapında yaşanan muhasebe skandalları ve bu skandalların önlenmesine yönelik yasal düzenlemeler ve kurumsal yönetim anlayışı, ERP, e- ticaret, e-işletme, e-devler gibi bilgi teknolojilerindeki sürekli değişim bilgi kullanıcılarının bilgiyi anlık olarak doğrulama gereksinimini zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde bilgilerin dijital platformda saklanması ve doğrulanması bilgi sistemlerinin sürekli denetiminin önemini arttırmıştır. Söz konusu bilgilerin veri tabanında bir arada toplandığı ve elektronik ortamda sürekli işlendiği bütünleşik sistemler ise ERP sistemleri olmuştur. Dolayısıyla, gerek dijital araçların yardımıyla gerek iç kontrol sisteminin etkinliğiyle birlikte ERP sistemlerinin de sürekli denetimi kritik konulardan biri haline gelmiştir. Geline nokta, ERP sistemlerinin denetiminde sürekli denetimin yeri ve öneminin artmasının yanında, yapay zekâ olarak adlandırılan akıllı teknolojilerin, öğrenen makinelerin kullanımı da artmaya başlamıştır. Teknolojinin ulaştığı seviye ve denetim tekniklerinin buna göre şekillenmesi ise, kontrol süreçlerini de farklılaştırmış ve uygulamaları çeşitlendirmiştir. Bu çalışmada, ERP sistemlerinin sürekli denetimine duyulan gereksinim ve bu gereksinim çerçevesinde kullanılan araçlardan biri olan yapay zeka sistemlerinin katkısı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Kurumsal Kaynak Planlaması, Bilgi Teknolojileri Sürekli Denetim, Yapay Zekâ

Using Artificial Intelligence in Continuous Auditing of Enterprise Resource Planning

Abstract

In these days, there are an intense competition among enterprises, this linked with the understanding of the change in corporate governance requirements which necessitate the monitoring and tracking of the technological developments and the importance of integration with these development. This change improve the direction of the increasing in the effectiveness and efficiency of auditing activities. In this regard, taking a businesses decisions and supporting decision-making mechanisms are directly related to the credibility and objectivity of the financial information produced. Because of changing in business environment, the accounting scandals, and the requirement of regulations and corporate governance, it is important to adopt technology systems such as, ERP, e-commerce, e-business, e-government in the business environment. These developments will enhance the storage and verification of information on the digital platform and increase the importance of continuous auditing of information systems. ERP systems are integrated systems where information is gathered together in the database and continuously processed in electronic environment. Therefore, by using the digital tools, both the effectiveness of the internal control system and the continuous auditing of the ERP systems have become one of the critical issues. At the same time, the use of intelligent technologies, learning machines, which are called artificial intelligence, has begun to increase, as well as the place and the importance of continuous auditing over the auditing of ERP systems. The level of reached technology and the control techniques are shaped accordingly and have also differentiated control processes and diversified applications. This study will focus on the need for continuous auditing of ERP systems and the contribution of artificial intelligence systems in the overall auditing environment.

Keywords:

Enterprise Resource Planning, Informations Technologies, Continious Auditing, Artificial Intelligence

¹ Doç.Dr.Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, asevim@anadolu.edu.tr

² Dr. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, bulbulamet@yahoo.com

ERP ve Sürekli Denetim Kavramlarına Genel Bakış

ERP sistemleri, çeşitli alanlarda faaliyetlerini devam ettiren işletmelerin, bilgi sistemine olan ihtiyaçlarını ortadan kaldırmak ve yönetime ilişkin önemli kararların hızlıca ve etkili bir şekilde alınarak hayata geçirilmesine yardımcı olan sistemdir. Bu yönüyle, ERP, merkezi konumlanmış veri entegre tabanı, modüler yapısı ve yazılımlarla desteklenen uygulamaları göz önüne alındığında günümüz işletmeleri için vazgeçilmez sistemlerden biri haline gelmiştir(Laudon ve Laudon,2010, s. 57). Ayrıca, ERP sistemlerinin özüne bakıldığında; bütünleşme ve standartlaşma ile beraber, entegre sistemlerin varlığı sayesinde, gerekli teknik altyapı, bilginin sürekliliği ve kalitesi için sürekli çalışmakta ve bütünleşik süreçlerdeki esneklik sistemin verimli çalışmasına imkan tanımaktadır(Jacobs ve Bendoly, 2003, s. 235). Dolayısıyla, ERP sistemleri, sahip olduğu imkan ve kabiliyetlerle yalnızca bir yazılım paketi değil, aynı zamanda işletme için önemli değişim ve dönüşüm sağlayan yönetim yaklaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

ERP sistemleri sayesinde, mal ve hizmet üretim sürecine ilişkin bütün bilgiler, tarihsel kayıtlarıyla birlikte ve mevcut işletme politikaları çerçevesinde elektronik ortamda belgelenmekte ve üretilebilmektedir(Memiş ve Tüm, 2011, s. 146). Bu açıdan bakıldığında, denetim esnasında kullanılan bütün kanıtlar entegre veri tabanında kayıt altına alınmaktadır. Dolayısıyla, bilgisayar destekli denetim teknikleri ve günümüzde bunların son aşaması olan sürekli denetim sayesinde, bilgilerin doğruluğu sistematik olarak ele alınmakta ve kontrol risklerine ilişkin tespitler yapılarak analitik incelemeler hızlıca yerine getirilmektedir(Rezaee vd., 2002, s. 150).

ERP sistemlerinin geldiği son noktada, teknolojik ilerlemelerle birlikte, finansal bilgi kullanıcıları için bilginin eş zamanlı bilgi üretilmesinin yanında güvenilir olması da önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda, ERP sistemlerinde, elektronik veri değişimi ve işlem yoğunluğunun önemli boyutlara ulaşması nedeniyle, bilgi sistemlerinin bütünleşik

yaklaşımına denetimi kritik hal almaya başlamıştır. Burada bahsedilen yaklaşım ise sürekli denetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede sürekli denetim, "fiziki belge olmaksızın gerçek zamanlı muhasebe bilgi sisteminde üretilmiş olan finansal tablolarda yer alan finansal karakterli bilgilerin doğruluğuna ve güvenilirliğine ilişkin bir görüş oluşturmak amacıyla, bilgisayar destekli denetim tekniklerini ve analitik prosedürleri kullanarak elektronik denetim kanıtlarını toplamaya ve toplanan kanıtlardan ulaşılan görüşü bir denetim raporu ile bilgi kullanıcılarına sunmaya yönelik sistematik bir süreçtir" şeklinde tanımlanabilmektedir(Selimoğlu,2005, s. 141).

Modern denetim yöntemlerinin en son aşamasında sürekli denetim bulunmaktadır. Sürekli denetim kavramı; denetim politika ve prosedürlerini, bilgisayar destekli denetim tekniklerini (Computer-Assisted Auditing Techniques) ve elektronik denetim görevlerini içine alan bütünleşik yapının teknolojik altyapısına dayanmaktadır. Dolayısıyla sürekli denetimde, yüksek risk barındıran faaliyetler ile gerçek zamanlı işlemlere yönelik hataların, bilgi teknolojileri üzerinden otomatik olarak izlenmesi ve uzaktan denetlenmesi esas faktördür(Teeter, vd.,2010, s. 4). Bu yönüyle, ERP sistemlerinin modüler yapısı, sürekli denetimin yapılabilmesinde en iyi imkanı sunmakta ve denetimin hızlıca güvenli yerine getirilmesine katkıda bulunmaktadır.

ERP sistemleri ve sürekli denetimin sunduğu teknolojik imkanlar sayesinde, üretilen finansal bilgiler hızlıca ve gerçek zamanlı denetlenebilmektedir. Söz konusu yeni teknolojilerin, uygulamaların, faaliyetlerin sürekli izlenmesi ve denetimi konusundaki büyük kolaylıkları,saydamlığı artırmakta ve hesap verilebilirliğe katkı sağlamaktadır(Janvrin ve Mascha,2010, s. 12).Bu açıdan sürekli denetim, işletme için etkin bir denetim mekanizması olmasının yanında,güçlü bir otokontrol de sağlamış olmaktadır. Ayrıca, rutin uygulamalarla izlenen işletme faaliyetleri ve maliyetler, otomatik süreçlerle birlikte kontrolü kolaylaştırmakta ve verimliliğe büyük katkı sağlamaktadır.

ERP Sistemlerinin Denetiminde Sürekli Denetiminin Yeri ve İşlevi

İşletmelerin faaliyet döngüsünde yapmış oldukları mali nitelikli işlemler ve bu işlemlerin sonuçları, işletme içerisindeki bilgi sistemlerinin veri tabanında kayıt altına alınmaktadır. Bu kapsamda, ERP sistemleri sayesinde, işletmedeki veri/bilgi akışının kontrol edilmesi, doğruluğunun ve güvenilirliğinin sağlanması, hata ve hilelerin önlenmesi ve denetime ilişkin risklerin değerlendirilmesi de önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla, ERP sistemlerinin sunmuş olduğu teknolojik altyapı ve merkezi konumlanmış entegre veri tabanı, bilgi teknolojileri üzerinden faaliyetlerin denetimine büyük katkılar sunmakta ve bütüncül bir yaklaşımla sürekli denetime imkan vermektedir.

ERP Sistemlerinin Denetiminde Sürekli Denetimin Önemi ve Sağladığı Avantajlar

Geleneksel denetim, tarihsel kayıtlar üzerinden örneklem seçmeye ve seçili işlemlerle ilgili denetim prosedürlerin uygulamaya, incelemeleri yapmaya dayanmaktadır(Memiş ve Tüm, 2011, s. 147). Sürekli denetim ise, sistem üzerindeki kontrollerin ve risklerin analizini dijital araçlarla otomatik olarak yaparak işlemlerin belirli dönemlerle ele alınmasının yanında bütün faaliyet bilgilerini de sürekli incelemeye konu etmektedir. Bu yönüyle sürekli denetim, risk yönetimi sayesinde yönetime raporlanan finansal bilgilerin güvenilirliğini artırmanın yanında, veri kalitesini de artırarak sağlam bir kurumsal risk yönetimi kurulmasına katkı sunmuş olmaktadır(Vasarhelyi, vd.,2010, s. 23).

ERP sistemlerinin sürekli denetim amaçları çerçevesinde denetimi konusunda işletme üst yönetiminin desteğinin alınması sistemin işleyişi için önemli bir konudur. Bu açıdan üst yönetime veri erişim ve kontrollerinin nasıl yapıldığı, veri değerlendirmelerinin güvenilirliği, finansal raporlama süreci ve denetim raporlarının kalitesi hakkında bilgilerin sunulması sürekli denetimin öneminin anlaşılması, sistemin başarıya ulaşmasında kritik başarı faktörüdür.

ERP denetiminde, kayıtların neredeyse tamamıanalize tabi tutulurken geleneksel denetimde bu oran oldukça düşük miktardadır. Ayrıca, geleneksel denetimin belirli dönemlerde yapılması ve denetim raporunun dönemsel hazırlanması da kayıtların gerçek zamanlı incelenmesini ortadan kaldırmaktadır. Bu kapsamda, sürekli denetimin, kayıtları eş zamanlı denetlemesi, olağandışı gelişmeleri anlık olarak raporlaması ve denetim raporunu daha kısa zamanda hazırlaması önemli bir üstünlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, sürekli denetimin daha kısa zamanda ve daha az personel ile yapılması ve denetimdeki planlama, yürütme ve izleme faaliyetlerini kolaylaştırması da denetim maliyetini düşüren faktör olacaktır(Sutton, Holt ve Arnold,2016, s. 77). Dolayısıyla, ERP sistemlerinin sürekli denetimi, denetim yöntemlerinin otomatikleşmesi, verilerin modellenmesi, karşılaştırmaya tabi tutulması ve analiz edilmesi aşamalarında önemli dijital üstünlükler sağlamaktadır.

ERP Sistemlerinde Sürekli Denetim Süreci ve Kontrol Süreçlerinin Tasarımı

ERP sistemlerinin denetimi, işletmelerin faaliyetlerinin sürekliliğinden hareketle, sürekli denetimi zorunlu kılmaktadır. Bilgi teknolojilerinin sunduğu imkanlar çerçevesinde, denetim sürecine sistemin ön değerlendirmesi ile başlanmakta ve kontrol süreçlerinin incelenmesiyle denetim faaliyeti devam ettirilmektedir. Yapılacak incelemeler ve süreç analizinin ardından, önemlilik düzeyinin belirlenerek buna ilişkin göstergelerin analitik incelemeye tabi tutulması ise denetim sürecinin önemli aşamalarından bir diğerini oluşturmaktadır. Ayrıca, ERP sistemlerinin modüler yapısı ve her bir modülün kendi içinde gerçekleştirdiği işlemler dizisi, sürekli denetim bağlamında, eş zamanlı finansal raporlamaya da imkan vermiş olmaktadır (Kearney ve Tryfonas,2008, s. 13). Böylelikle, ERP sistemlerinde, sürekli denetim sayesinde, finansal bilgilerin üretilmesi ve denetime tabi tutulması arasındaki süre kısalmış olmakta, yönetimin karar

verme süresi de kısalarak denetimin maliyeti düşürülmüş olmaktadır.

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetimine İlişkin Temel İlkeler ve Risklerin Değerlendirilmesi

ERP sistemlerinin denetiminde, faaliyetlerin sürekliliğini sağlayacak yöntemlerin belirlenerek hayata geçirilmesi önemli bir konudur. Denetim sürecinde, her bir modülün denetimi ile ilgili kanıtlara sürekli olarak erişimin sağlanması, üretilecek finansal tabloların doğruluğunun ve güvenilirliğinin artmasına katkıda bulunan bir faktör olacaktır. Nihai denetim görüşünün sunulması kapsamında, ERP sistemlerindeki her bir modülün bileşenlerinin ayrı ayrı belirlenmesi, yapılacak testlerle sistemin incelenmesi ve sistem girdi çıktılarının kontrol edilmesi ise denetim açısından makul bir denetim görüşü oluşturmaya esas teşkil edecektir(Ye, vd.,2011, s. 192). Ayrıca, risklerin kategorilere ayrılıp risk göstergelerinin analiz edilmesi ve analitik testlerin yapılması, bir sonraki testler için hazırlık aşamasını oluşturacaktır.

ERP sistemleri üzerindeki güçlü kontroller, denetime ilişkin veri ya da bilgilerin sisteme doğru ve eksiksiz girilmesi ve işlenmesine katkı sağlamaktadır. Aksi takdirde, veri girişinde yapılacak hatalar sistem üzerinde daha detaylı testlerin yapılmasına neden olabilmektedir(Pinto ve Miller,1999, s. 74). Bunun için, denetime ilişkin ilkeler kapsamında, finansal raporlarda sunulan verilerin entegrasyonu önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla, sistem üzerindeki muhasebe verilerinin bütünlüklü yaklaşım ile ele alınması, taşıdığı risklerin tespit edilebilmesine yardımcı olacak ve risk temelli sürekli denetimi mantıklı bir çerçeveye oturtacaktır.

ERP sistemlerinde risk yönetimi, işletmenin faaliyetlerine devam edebilmesi, gerekli çalışmaları yapabilmesi, işletme varlıklarını koruyabilmesi ve böylece karlılıkla beraber sürekliliğini sağlayabilmesi için gerekli kontrol süreçlerini kapsamaktadır(Appelbaum, 2016, s. 17). Risk temelli sürekli denetim ise, bir işletmenin muhasebe bilgi sistemine meydana gelebilecek hata ve eksiklikleri anlamaya yardımcı olan ve kontrol sisteminin

geliştirilmesine destek veren bir yaklaşımdır(Du ve Roohani,2007, s. 133). Söz konusu çerçeve, denetime ilişkin ilkelerle birlikte riskleri belirlemenin yanında, sistemin sağlıklı işlemesine yardımcı olan öneriler de geliştirmektedir. Böylelikle, sürekli denetimdeki her bir tehdit unsuru elimine edilebilmekte ve kontrol prosedürleri sağlıklı çalıştırılabilmektedir.

ERP sistemlerindeki sürekli risk değerlendirmeleri ve risk göstergelerinin analiz edilmesi, geçmiş dönemlerle kıyaslanıp incelemeye alınarak sonraki denetimlerde karşılaştırmalı rehberlik edebilmektedir. Bunun yanında, sürekli denetimin kurumsal risklerin tespiti ve değerlendirmesini yapması yönetime önemli bilgileri de sunmuş olmaktadır. Buradan elde edilecek sonuçların, riskle başa çıkılması ve faaliyetler dikkate alınarak revizyonların yapılmasında kolaylık sağlayacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle, ERP denetimine ilişkin ilkeler ve risklerin analiz edilmesi, verileri gerçek zamanlı testlerle otomatik olarak denetleyebilmenin sonucunda doğru bilgilerin raporlanması ve sorunların tespitinde kılavuzluk görevi görecektir.

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Kullanılan Araçlar

ERP denetiminde, sistemin yapısı gereği, bilgisayar destekli denetim teknikleri kullanılmaktadır. Muhasebe bilgi sisteminde de, otomasyonla yapılan tüm işlemler, bilgisayar tabanlı bilgi sistemleri ile yürütülmektedir. Böylece, el yordamıyla yapılması halinde büyük zaman alacak hesaplamalar, çizelgeler ve analizler merkezi veri tabanı üzerinde eş zamanlı yapılabilmektedir. Ayrıca bu durum, finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyaçları doğrultusunda, istenilen zamanda ve miktarda bilgi sunmaya da katkıda bulunmaktadır.

ERP sistemleri, işletmenin organizasyonel muhasebe sistemini kontrol etmesi açısından bütün bilgileri tek merkezde toplamaktadır. Söz konusu veri tabanı ise, üstün veri işleme becerileri sayesinde; belirli kriterlerle eşleşen kayıtları seçebilmekte, dosyaları birleştirebilmekte, alt gruplardaki verileri müşteriye özel raporlara dönüştürebilmekte ve dosyalardaki

kayıtları yeniden düzenleyebilmektedir(Du ve Roohani,2007, s. 133).ERP sistemlerinin denetimi açısından, donanım ve yazılımlardaki kritik noktaları anlamak, uygun yazılımlarla desteklemek ise insan faktörünün önemini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, ERP sistemlerinin denetiminde kullanılan araçlara bakıldığında, sistemin tümüne hakim, takım çalışmasını yürütebilen bilgi teknolojileri uzmanı denetim ekibinin yanında; kontrol süreçlerini çalıştırabilen, sistemi sorunsuz işletebilen ve verileri/bilgileri eksiksiz işleyebilen teknik araçlara ve yazılımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Veri Yönetimi ve Yazılımların Gözden Geçirilmesi

ERP sistemlerinin denetimindeki temel amaç, sistemin verileri eksiksiz ve doğru işlediğini ve programların hedefine ulaştığını ortaya çıkarmaktır. Söz konusu veri ve programlar gözden geçirilirken de; verilerin test edilmesi, entegre testlerin yapılması ve paralel simülasyon yöntemleri kullanılabilir(Appelbaum,2016, s. 19). Bunları yaparken, örneklem büyüklüğü ve verilerin toplanmasına ilişkin prosedürlerin gözden geçirilmesi, veri işlem testlerinden elde edilen sonuçlarla önceden sağlanmış sonuçların karşılaştırılmasına imkan vermektedir. Dolayısıyla, karşılaştırılan sonuçların tutarlılığı, ERP sistemlerinin işlerliği ve verimliliğine ilişkin önemli bilgiler vermesinin yanında, sürekli denetimin etkinliğini ortaya çıkarması bakımından da önemlidir.

ERP sistemlerinin kullanıldığı işletmelerde, bütün bilgilerin merkezi veri tabanında depolanması, sürekli denetim açısından veri ve programları gözden geçirmeye önemli katkı sağlamaktadır. Sistemdeki yazılımların kontrolünün yapılması, programların geliştirilmesi ve veri dosyalarına giriş kontrollerinin uygulanması ise söz konusu verilerin güvenliği açısından önemli bir konudur(Murthy ve Groomer,2004, s. 147). Sürekli denetim kapsamında, bilgi sistemlerinin sorunsuz çalışması ve kullanılan yazılımların ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenerek sürekliliğinin sağlanması, ERP sistemlerine ilişkin tüm

göstergeleri ortaya çıkarmasının yanında sistemin performansını artıran önemli bir faktör olmaktadır.

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Bilgi Teknolojilerinin İç Kontrol Sistemi Üzerine Etkileri

Ekonomik ilişkilerin gelişmesi, işletmelerin büyümesi ve faaliyetlerindeki çeşitlilikle birlikte, bilgi yönetim faaliyetleri daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. İşletmeler açısından kontrolün kaybedilmemesi ve yönetsel açıdan herhangi sorun çıkmaması için, işletmedeki iç kontrolün etkin olarak çalışması kritik konuma gelmiştir. Bilgi teknolojilerini yoğun kullanan işletmeler açısından, belirli amaçlara ulaşmak için kabul edilen yöntem ve politikalar ise kendine özgü bazı durumları ortaya çıkarmaktadır. İç kontrolün yapısına ilişkin süreçlerin analiz edilmesi ve güvenilirliğin gözden geçirilmesi ise izlenecek denetim tekniklerini farklılaştırmakta ve bunları değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

ERP Sistemlerinde İç Kontrol Sisteminin Genel Kontroller Üzerine Etkileri

ERP sistemlerinin kullanıldığı işletmelerde iç kontrol yapısının sağlıklı işlemesi ve buna bağlı olarak da kontrollere ilişkin nitelik, zaman ve büyüklüklerin belirlenmesi oldukça kolaydır. Bilgi teknolojisi yoğun işletmelerdeki iç kontrol yapısı, kontrol performansını artırmanın yanında insan faktörünü de en az seviyeye indirgemekte ve sürekli denetime imkan vermekte önemli rol üstlenmektedir. Böylelikle, iç kontrol yapısından kaynaklanacak genel kontroller rahatlıkla uygulanabilmekte ve hata ve eksik işlemler sistem üzerinde önlenmektedir. Hilenin fırsat ele geçtiğinde işlenen bir suç olması nedeniyle, genel kontroller kapsamındaki eksik ve zayıflıkların giderilmesi bu tür olaylarla karşılaşma ihtimalini de azaltacaktır. Ayrıca, sistem geliştirme çalışmalarından hareketle, manipülatif işlemlerin önlenmesine ve yetkisiz erişimlerin kısıtlanmasına yönelik kontrol prosedürleri kısa zamanda hayata geçirilmiş olmaktadır(Cankar, 2006, s. 70).

İç kontrol yapısının veri kaynağı, yetkisiz personelin erişiminin engellenmesi, kayıt ve yedekleme prosedürlerinin önemini ihmal etmemelidir. Aksi takdirde, dokümanlara ilişkin standartlarda yetersizlik ve veri dosyalarının kaybolmasıyla yasal olmayan işlemlerin önüne geçmek zorlaşabilmektedir. Ayrıca programlamaya ilişkin fonksiyonlar, bilgisayar işlemleri, veri iletişimi ve veri tabanı yönetimi konuları da sistem geliştirme çabalarını zorlaştırabilmekte ve önemli aksaklıklara neden olabilmektedir.

ERP Sistemlerinde İç Kontrol Sistemlerinin Uygulama Kontrolleri Üzerine Etkileri

ERP sistemlerindeki uygulama kontrollerinin temel amacı, bilgi sistemlerinin etkin çalışması ve sisteme girilen verilerin tamamının doğru ve güvenilir olmasının sağlanmasıdır. Faaliyetlerinin kapsamlı ve coğrafi büyüklüğün fazla olduğu işletmelerde, söz konusu bilgilerin merkezi bir veri tabanında toplanması ve buradan bütünlük yaklaşımıyla test edilmesi uygulama kontrollerini kolaylaştırmaktadır. Bahsedilen tüm bu faaliyetlerin sağlıklı ve doğru işlemesi ve sistemin sürekliliğinin sağlanmasındaki temel sorumluluğunun ise iç kontrol yapısında ve bununla ilişkili olarak işletme yönetiminde olduğu unutulmamalıdır(Coderre,2005, s. 9). Ayrıca, iç kontrol yapısına ilişkin uygulama kontrollerinin düzenlenmesi, bunlarla ilgili prosedürlerin oluşturulması, genel kontrollerin sağlam yapılmış olmasıyla ve işleyiş tarzıyla da doğrudan ilişkilidir. Eğer iç kontrole ilişkin genel kontroller yeterli biçimde sağlanamamışsa ve yetersiz ve yetkisiz bilgi girişleri ve transferleri söz konusu ise program değişikliklerinden kaynaklanan riskler önlenemeyecek ve yapılan uygulama kontrolleri de denetim çalışmalarında yeterli olamayacaktır(Arens,2000, s. 54).

ERP sistemlerinde, işletmedeki ücretler, satış bilgileri, satın almalar, ödemeler, tahsilatlar ve stoklar gibi işletmenin faaliyetlerinden kaynaklanan işlem döngülerinin kontrolleri, uygulama yazılımları ile sağlanmaktadır. Bu kontroller, muhasebe bilgi sistemindeki bilgi akışı çerçevesinde, girdi-

süreçleme-çıkış kontrolleri olarak da yapılabilmekte ve sürecin kontrolünde etkinlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu uygulama kontrollerinin son aşamasındaki çıkış kontrolleri, üretilen finansal bilgilerin güvenilirliğini doğrudan etkileyecek olması nedeniyle hata ve hilelerin tespiti açısından da kritik konumdadır(Appelbaum,2016, s. 18).

Sürekli kontrol değerlendirmelerinde kullanılan dijital analiz teknikleri, işletmedeki kritik kontrol noktalarının tespitinde, kontrol kurallarının belirlenerek uygulanmasında, meydana gelebilecek olumsuzlukların önlenmesinde ve zaafaların yok edilmesinde büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda, ERP sistemlerindeki iş süreçlerinin doğru işlemesi ve kontrol testlerinin etkin yapılabilmesi; bahsedilen konularda iç kontrolün gizlilik, bütünlük, ulaşılabilirlik ve güvenilir prensiplerinin sağlanmasıyla mümkün olmaktadır(Du ve Roohani,2007, s. 135).

ERP Sistemlerinde Elektronik Veri Değişimi (EDI) Kontrollerinin Sürekli Denetim Üzerine Etkileri

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi ve mal ve hizmet üretiminde bulunabilmesi için, üretim öncesinden başlayarak tasarım, sipariş, tedarik zinciri, mamul ve satış sürecine kadar olan aşamalarda çok çeşitli bilgi ve dokümanı ilişkili taraflarla paylaşması zorunludur. Her işletmenin stratejik ve örgütsel anlamda bilgiyi alma ve aktarma ihtiyacının farklılığı ise bu bilgilerin transferinde kullanılan bilişim sistemini diğerinden ayıracak ve sistemden beklenen yararlar, kullanım seviyesiyle ilişkili olarak değişebilecektir. Ancak söz konusu süreçte yaşanan bilgi transferlerinde, bilginin doğru ve güvenilir bir biçimde karşılıklı paylaşılabilmesi kritik unsurlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu transferler sonucunda da, hızlı değişen ve gelişen piyasa şartlarında kalite, etkinlik, şeffaflık, hesap verebilirlik, yeniliklere uyum ve sorumluluk konularında işletme özelinde önemli üstünlükler elde edilebilecektir(Sledgianowski,2017, s. 4).

Elektronik veri değişiminde uygulanacak kontroller ve bu kontrollere ilişkin denetimler kapsamında, tüm taraflarca kolaylıkla anlaşılabilir ve yorumlanabilecek bir raporun üretilmesi, müşterilere daha hızlı karşılık verilmesi ve bilgi iletişimini kolaylaştıracak teknolojilerin kullanılması ise desteklenmesi gereken hususlar arasındadır. Bu durum, bilgi teknoloji üzerinden yürütülen faaliyetler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerde öncelikle bilgi teknolojisi uzmanlığını karşımıza çıkarmaktadır(Griffin ve Wright,2015, s. 378).

ERP sistemlerindeki modüler yapı, işletme içindeki tüm birimlerin kurum içindeki bilgileri eksiksiz ve hatasız paylaşmasına imkan vermektedir. Elektronik veri değişimi açısından, işlemlerin tamamlanması, tüm kayıtların yapılması, yetkilendirmelerin ve veri tabanına yetkisiz erişimin düzenlenmesi ve sistemdeki bilgilerin analiz edilmesi sürecinin tamamının ERP sistemlerinde yapılması, sürekli denetim açısından önemli üstünlükler sunmaktadır. Bu özelliği gereği işlem hızlarındaki, bilgi akışındaki, yedeklemedeki, doğrulama kontrollerindeki ve veri değişimi kontrollerindeki artış ise, sistemdenetimini kolaylaştırmaktadır. Böylelikle ERP sistemlerindeki veri değişimi kontrolleri, sürekli denetim açısından gerek zaman gerekse maliyetlerde önemli tasarrufları beraberinde getirerek işletme içinde daha iyi bir iletişim imkanı sunmakta ve faaliyetlerin verimliliğine katkıda bulunmaktadır(William ve Johnson,2000, s. 64).

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Yapay ZekâSisteminin Kullanılması

Son yıllarda bilgi teknolojilerinde yaşanan değişim ve gelişmeler işletmelerin birçok sürecinin değişmesine yol açmıştır. Bu değişiklikler özellikle muhasebe ve denetim fonksiyonları üzerinde etkili olmuş ve denetimi kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı birer araç haline gelmiştir. Ayrıca, kullanılan teknolojinin güncel olması sürekli denetimin işlevselliğini de artırmış ve yeni teknolojilere imkan tanımıştır (Searcy and Woodroof,2003, s.51). Geline son noktada web sunucularının kullanımının artması, web tabanlı uygulamaların yoğunlaşması ve

kurumsal risk yönetimin öneminin anlaşılması muhasebe ve denetimde yapay zekâ kullanımını beraberinde getirmiştir

Bilgi Sistemlerinde Yapay Zekâ Sistemi Kullanımı ve Sağladığı Avantajlar

Bilgi teknolojileri ve teknolojik araçlar alanındaki gelişmelerle beraber muhasebe ve denetimde de bilgi yoğun teknolojiler yoğun bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Söz konusu çalışmaların temel çıkış noktasında ise, muhasebe ve denetim faaliyetlerinde etkinliği, verimliliği artırmak, denetim kalitesinin yükseltmek ve denetime ilişkin süre ve maliyetlerde tasarruf elde etmek önemli konuma gelmiş bulunmaktadır. Özellikle denetim alanında kullanılabilir yapay zekâ sistemleri ile ilgili doğru karar vermenin temel şartı, işletmeye faydalı olabilecek uygun sistemlerin tercih edilerek ihtiyaçların giderilmesi olduğu unutulmamalıdır(Harmon,Maus ve Morrissey,1988, s. 25).

Günümüze kadar olan süreçte, insanlar tarafından yapılan bilgi işleme faaliyetlerinin, yeni sistemler sayesinde gerçekleştirilmesi akıllı teknikler ve cihazlarla mümkün hale gelmiştir. Bu tekniklerin ulaştığı son noktada ise, yapay zekâ kavramı oldukça öne çıkmış bulunmaktadır. Yapay zekâ çalışmalarında, bilgi teknolojisi anlamında son derece gelişmiş donanım ve yazılımlar kullanılarak, insanlar tarafından yapılagelen mantık yürütme faaliyetleri, algoritmalar yardımıyla bilgisayar üzerinde çalışan sistemlerle ve makinelerle hayata geçirilmektedir(Mcleod,1990, s. 122).

Yapay zekâ sisteminin getirdiği avantajlar, denetim faaliyetini daha sık yapmaya imkan tanımakta ve bu da sürekli denetim olgusunu karşımıza çıkarmaktadır. Böylece, denetim maliyeti azalmakta ve sürekli ve online denetimin önemi daha da artmaktadır(Stanley,1995:85). Sürekli denetime ilişkin çalışmaların yoğunlaşması, işletmedeki iş ortamını da olumlu manada etkileyen ve tasarlanacak kontrol süreçlerini destekleyen bir faktör konumundadır. Dolayısıyla, bilginin

işlenmesi, analiz edilmesi ve bu bilgiler kapsamında yapay zekâ sistemleri üzerinden kararların verilmesi, istatistiki tekniklerin kullanımını artırmakta ve yaratıcı çabaları destekleyerek yeni anlayışların öne çıkmasına zemin hazırlamaktadır(Warren ve Murphy,2006, s. 34). Ayrıca, yapay zekâ sistemleri, kendi kendine öğrenebilme yeteneğine sahip olmalarından dolayı, mantık yürütme faaliyetlerini kolaylıkla yapabilmekte ve gerektiği durumlarda yeni anlayışlar doğrultusunda, varsayımlardan hareketle kararlar verebilmektedir. Söz konusu yeni anlayışlar kapsamında, dil ve grafik kullanıcı ara yüzleri, akıllı mikroçipler, kendilerine verilen görevleri başarmak ve sistemin işleyişini denetleyebilmek için zekâ gibi hareket etmeye konumlandırılmışlardır.

Yapay Zekâ Sisteminin Muhasebe Bilgi Sistemi ve Sürekli Denetim Alanında Kullanılması

Yapay zekâ sistemi sayesinde, denetim alanında faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlar, denetime tabi konular üzerinde kolaylıkla işlem yapmaya başlamışlardır. Denetim planının yapılmasını müteakip, önemlilik seviyelerinin belirlenmesi, iç kontrol sistemine ilişkilerin, değerlendirmelerin yapılarak kontrol süreçlerinin gözden geçirilmesi ve stoklar ile alacakların denetimindeki uzmanlığın ortaya konulması ile muhakeme yapılması gereken çeşitli alanlarda kapsamlı analizler yapılabilmektedirler. Ayrıca işletmeye ait nicel ve nitel faktörlerin göz önünde bulundurulmasıyla beraber, varlık ve kaynaklara ilişkin hesaplamalarda kolaylık, detaylı analizlerde süreklilik ve çözüm önerileri sunma konusunda yapay zekâ uygulamalarının sunmuş olduğu mantık yürütebilen ve bunları algoritmalarla ve programlama dilleriyle hayata geçiren bilgi sistemi uygulamaları da yapılmaya başlanmıştır(Dowling ve Leech,2014, s. 71). Bunların yanında, özellikle dört büyük bağımsız denetim firmalarınca, bu konuya yapılan büyük yatırımlar sayesinde, denetim faaliyetinin daha kaliteli, verimli, düşük maliyetli ve kısa sürede denetim faaliyetlerini tamamlaması bahsi geçen

yapay zekâ sistemleri sayesinde mümkün hale gelmiştir(Grey,Chiu ve Li,2014, s. 92).

Yapay zekâ sistemleri, denetim faaliyetinin her aşamasında kullanılabilir. Bu kapsamda, denetimi yapılacak müşteri işletmenin değerlendirilmesi, müşterinin kabulü ve söz konusu işletmenin yönetime ilişkin faaliyetlerinin test edilmesi ve sektörel durumunun gözden geçirilmesi, ilgili kurum ve kuruluşlarla yapılacak işlemler ve risk ve önemliliğe ilişkin göstergelerin analiz edilerek ön tespitinin yapılması öne çıkan konular arasında yerini almıştır(Stanley,1995, s. 101).ERP sistemlerinde, yapay zekâ sistemlerinin oluşturulması, denetim faaliyetlerinde kullanılacak bilgi ve kuralların entegre veri tabanında olmasıyla doğrudan ilgilidir. Söz konusu bilgi ve kuralların yardımıyla oluşturulan çözüm kümeleri ve mantık yürütme işlemleri, belirlenecek yöntemler tarafından kendisine yüklenen veriler arasında ilişki kurarak kendi algoritmalarını ve çözüm metodolojisini oluşturabilmektedir(Grey,Chiu ve Li,2014, s. 54). ERP sistemleri üzerinden yapılacak işlemler ve kurulacak çözüm modelleri, denetim faaliyetlerindeki kontrol süreçlerini detaylandırarak, denetimin daha kısa sürede ve daha az maliyetle tamamlanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bunları yaparken, uzaktan erişim imkanı sayesinde sistemi kullanan işletme ile aynı yerde bulunmaya da gerek kalmamaktadır.

ERP Sistemlerinin Sürekli Denetiminde Büyük Verinin (Big Data) Kullanımı ve Yapay Zekâ Sistemlerine Etkileri

Büyük veri olarak da adlandırılan ve günümüzde her alanda etkisini gösteren bilgi yoğun teknolojiler ve uzaktan erişime imkan tanıyan uygulamalar sayesinde sisteme ilişkin testlerin yapılabilmesi, eksik ya da hatalı veri/bilgi akışının kontrol edilmesi ve finansal raporlama ile ilgili geri bildirimler birlikte işletmenin raporlama sistemlerine ilişkin olumlu katkılar sunulabilmektedir(Vasarhelyi, Kogan ve Tuttle,2015, s. 82). Bu kapsamda, ERP sistemleri üzerinden bağlantı kurularak, önemli görülen hususlara ilişkin tespitler karşı tarafa online

olarak hızlı bir şekilde iletilebilme imkanına sahip olmaktadır. Sistem üzerinden yapılabilecek risk değerlendirme çalışmaları, denetim stratejisinin belirlenmesine yardımcı olacak ve müşteri işletmenin bilgileri eş zamanlı olarak kontrol panelinde görülebilecektir. Burada bahsedilen kontrol paneli, yönetim kontrol sistemlerinden biri olan “denetim destek sistemi” olarak çalışmasını yapacak ve ilgili modül üzerinde, denetim sürecinde ihtiyaç duyulan alanda bilginin karşılıklı paylaşımına imkan tanıyan büyük veriye katkı sağlayacaktır(Sutton, Holt ve Arnold,2016, s. 64).

Yapay zekâ, insana özgü düşünme yapısının makinelerle öğretilmesi ve böylece bilgi işlem faaliyetlerinin makineler üzerinden yapılmasını sağlayan, “makine öğrenmesi”ni kapsayan bir sistemdir(Brynjolfsson ve McAfee, 2014, s. 69). Bu anlamda yapay zekâ, programlanmış makinelerin ve bilgisayarların düşünme ve mantık yürütme faaliyeti olarak da değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla, ERP sistemleri denetiminde, öğrenen makineler sayesinde, büyük veri kapsamında bilginin edinilmesi, algılanması ve işlenmesi faaliyetlerindeki insana özgü çabalar donanımlı makinelerle kısa sürede yapılabilmektedir. Çünkü artık, insandan insana, insandan makineye, makineden makineyeişlem ara yüzü,devamlı faaliyet gösteren bir bilgi oluşturmuş ve söz konusu akışı sürekli hale getirmiştir. Ayrıca, gerek bağımsız dış denetim gerekse de iç denetim çalışmalarında, yapay zekâ sistemleri sayesinde, bilginin entegre bir veri tabanı üzerinden alınarak işleme tabi tutulması, belirli kurallar bütünü içinde analiz edilmesi, kendi kendine öğrenen akıllı uygulamalarla da geleceğe dönük güçlü tahminlerin yapılabilmesi söz konusu sistemin üstünlükleri arasındadır(Sutton, Holt ve Arnold,2016, s. 66). Yapay zekâ sistemlerine olan güvenin artması ve elde edilen sonuçların tahminlerle olan yakın ilişkisi, veri tabanı yönetimini de gündeme getirmekte ve bu da ERP sistemlerindeki sürekli denetimin etkinliğini, performansını artırmaktadır(Warren,Smith ve Murphy,2006, s. 70).

ERP Sistemlerinin Denetiminde Yapay Zekâ Sisteminin Geleceği

Gelişmiş yapay zekâ ve akıllı sistemler, bir model içerisine yerleştirilmiş olan kuralları esas alarak çalışmaktadırlar. Makine öğrenmesini de içine alan bu sistemler sayesinde, sınıflandırma, tahmin yürütme, hata ve hile denetimi konuları da kolaylıkla yapılabilmekte ve karar vermeye yönelik destek sistemleri ön plana çıkmaktadır(Petrick,1993, s. 84). Dolayısıyla, veri analitiği, bilgi tabanlı uygulamalar ve makine öğrenimine ilişkin teknikler, model içerisinde yeni kuralları da geliştirebilmekte ve uygun sonuç elde edilene dek çalışma yapma kabiliyetine sahip olmaktadır(Sutton, Holt ve Arnold,2016, s. 73). Bahsedilen tüm faaliyetlerin esas amacı, makineleri daha akıllı hale getirmek ve onlardan elde edilecek faydayı en üst düzeye çıkarmak ve insan faktörünü en aza indirgeyerek denetim faaliyetinin kalitesini artırmaktır(Erdoğan,2001, s. 44).

ERP sistemleri denetimindeki yapay zekâ sistemleri, izleme ve analiz etme faaliyetini tanımlayabileceği gibi, kendi kendine karar verebilen, gerekli denetim modüllerini çalıştırabilen sistemlerdir. Sürekli denetim kapsamında, kanıt toplayabilen, yorumlama kabiliyetine sahip, elde veriler ışığında tahmin yapabilen, mantık yürütebilen bu sistemler, veriyi değerlendirip kendi kendine karar verebilen, varsayımlar üzerinde fikir yürütebilen öğrenen makinelerle yapılmaktadır. Ayrıca, mevcut verilerin yetersiz olması durumunda, programlanmış varsayımlarla boşluk doldurma yöntemini kullanabilen yapay zekâ sistemleri, sistemdeki veriyi bütüncül yaklaşımla analiz etme becerisine sahip olmaktadır(Pathak,2005, s. 37). Böylelikle, veri tabanından ve sensörlerden bilgiyi alabilen bu sistemler, karar alma algoritmaları geliştirirken; istatistiki teknikler, karmaşık veri analizi, programlama dilleri ve yapılandırılmamış veriden de faydalanarak yönetim kontrol sistemlerinin otomasyonunu artıran önemli bir faktör konumuna gelmektedirler(Elbashir ve Collier, 2011, s. 122). Bu durum da gelecekte yapay zekânın uygulama alanı ve çeşitliliği konusunda bize önemli fikirler sunmakta ve gelişimini ortaya koymaktadır.

ERP sistemleri üzerinde yapay zekâ ve makine öğrenimi alanındaki gelişmelerin geleceğinde, bu alana büyük yatırımların yapılacağı muhakkaktır. Yakın zamanda hayatımıza giren Apple "Siri" uygulaması gibi akıllı teknolojik yazılımlar, bütün işlemleri elektronik ortamda yapmaya imkan tanınmasının yanında karşılıklı bilgi paylaşımını sağlayarak geri bildirim sunan güzel örnekler arasında yerini almaktadır. Aynı şekilde, ERP sistemlerinin denetimi alanında, sistemdeki hata ve hilenin önlenmesinde, farklı yerlerde bulunan departmanların yanına gitmeden dahi denetim faaliyeti başlatılabilmektedir. Bu durum sürekli denetim açısından, denetimde risk faktörlerini göz önüne alarak, önemlilik seviyelerinin belirlenmesi ışığı altında, gelişmiş yapay zekâ uygulamaları ile denetimin maliyetini düşürerek kalitesini artırabilmekte ve bu da muhasebe personelinin teknoloji kullanımını destekleyen önemli bir faktör olmaktadır(Sutton, Holt ve Arnold,2016, s. 67). Ayrıca, muhasebe ve denetim alanındaki entegre denetim destek sistemleri, ilgili modüller ve öğrenen makineler üzerinden online yürütülerek, bugünün denetim firmalarına çağdaş denetim destek sistemlerinin önemini göstererek, sistem geliştirme çalışmalarına yardımcı olmaktadır(Dowling ve Leech,2007, s. 51).

Sonuç

Günümüzün işletmeler açısından en önemli gerçeklerinden biri olan dijital devrim, e-ticaret, e-devlet, e- işletme, ERP gibi kavramların işletme faaliyetleri açısından önemini her geçen gün arttırmıştır. İşletme faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması ve işletmeden bilgi gereksinimi içinde olan paydaşların doğru, zamanlı ve güvenilir bilgi ihtiyacı, bu dijital araçların önemini arttırmış ve bu sistemlere olan güveni zorunlu kılmıştır. Sürekli faaliyet içinde olan işletmelerin faaliyetlerinin izlenmesi, kontrolü ve denetimi günümüzde işletme yönetim bilgi sistemi ile eş anlamı taşıyan ERP sistemlerini iş hayatın bir parçası haline getirmiştir. ERP sistemlerinin öneminin bu kadar artması, bu sistemlere olan güvenin sağlanmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Bu sistemlere

güvenin sağlanması ise, bu sistemlerin sürekli denetimi ile mümkün olabilmektedir. Sürekli denetim faaliyetinin gerçekleşebilmesi için ise yapay zekâ, büyük veri vb. bilgi teknolojisi araçlarını öne çıkarmıştır.

Ayrıca teknolojik gelişmelere paralel olarak, işletmelerin yaptıkları finansal nitelikli işlem hacimlerinin artması, söz konusu işlemlerin kayıt altına alınmasını ve denetime tabi tutulmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda, söz konusu denetim işleminde, bilgi teknolojilerinin yoğun kullanılması, iç kontrol sisteminin etkinliğinin artırılması ve böylece hata ve hilelerin önlenmesi kritik konuma gelmiştir. Finansal işlemlerin merkezi bir veri tabanı üzerinden ve bütünleşik yaklaşımla ele alınması ve entegre raporlamanın yapılması ise ERP sistemlerine olan ihtiyacı artırmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, işletmedeki bilgi sistemlerindeki veri ve bilgi akışının doğru işlemesi ve güvenilirliğinin artması, aynı zamanda ERP sistemlerinin sürekli denetimiyle mümkün hale gelmiştir.

ERP sistemlerinin özelliği gereği, finansal raporlamalar gerçek zamanlı olarak ve ortak veri tabanı üzerinden yapılmaktadır. Gelişen teknolojiler ise tüm finansal verilerin denetimini kolaylaştırmanın yanında iç kontrol sistemine ilişkin genel ve uygulama kontrollerini beraberinde getirmektedir. Sürekli denetim olarak ifade edilen bu yöntemde, kontrol ve risk analizleri bilgi sistemi üzerinde yapılmakta ve tüm işlemler eş zamanlı olarak sürekli denetlenebilmektedir. Ayrıca bu durum, bilgi ve belgelerin standartlaşmasına da katkıda bulunmakta ve raporlama kalitesini artırarak finansal bilgi kullanıcılarına istenilen zamanda ve miktarda bilgiyi sunmuş olmaktadır. ERP sistemlerinin denetiminde kullanılan araçların ve veri ve programlamaya ilişkin gözden geçirmelerin, kontrol süreçlerinin tasarımına destek olması ise sürekli denetimin önemini artırarak sistemin üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

ERP sistemlerinin denetiminde gelinen son noktada, akıllı teknolojiler ve makine öğrenmesi olgusu önemini arttırmaya başlamıştır. Bilgi teknolojilerinin gelişimini de dikkate aldığımız yapay zekâ ve getirdiği avantajlar, sürekli denetimin etkinliğini ve

verimliliğini arttırırken maliyetlerde azalmayı beraberinde getirmektedir. ERP sistemlerinde yapılan tüm bilgi işlem faaliyetlerinin, algoritmalar yardımıyla öğrenen makinelerle yaptırılması ve mantık yürütme faaliyetleriyle sürekli denetimin desteklenmesi, yapay zekânın eriştiği nokta açısından önemlidir. Bunun yanında, büyük veriden elde edilen bilgiler çerçevesinde, ERP sistemlerinin sürekli denetimi, bilginin analizini kolaylaştırırken yaratıcı çözümler konusunda metodolojiler de sunmaktadır. Dolayısıyla, ERP sistemlerinin yapısına uygun, işletmedeki süreçlere katkı sağlayan, iç kontrol sisteminin etkinliğine katkıda bulunan, öğrenen makinelerle teknolojiyi destekleyen yapay zekâ kullanımı, sistemin performansını artırırken firma değerini artıran önemli bir faktör konumuna gelmiştir.

Sonuç itibariyle, günümüzde işletmelerin temel yönetim bilgi sistemi olan ERP sistemlerinin, doğru, güvenilir ve zamanlı bilgi üretebilmesi ve bu sistemlere olan güvenin sağlanabilmesi için, bu sistemlerin denetim ilkeleri çerçevesinde sürekli denetlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda en son teknolojilerin bütünleşik bir bilgi sistemi olan ERP sistemleri ile bütünleşmesi ve sürekli denetim işlevinin yerine getirilerek bu sisteme olan güveni sağlaması günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kaynakça

Appelbaum, D. (2016). Securing Big Data Provenance for Auditors: The Big Data Provenance Black Box as Reliable Evidence. *Journal of Emerging Technologies in Accounting, American Accounting Association, 13, 1, 17-36.*

Arens, A A., Elder, R. & Beasley, M. (2002). *Auditing*. New Jersey: PrenticeHall Inc.

Bendoly, E. & Jacobs F.R. (2002). *Alignment in Operational and IT Solution Strategies: Performance Implications of Within and Between-Context Mismatch*. Working Paper, Emory University Press

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time*

of Brilliant Technologies. New York: W. W. Norton & Company, Inc.

Cankar, İ. (2006). Denetimin Yeni Paradigması: Sürekli Denetim. *Sayıştay Dergisi, 61, 69-81.*

Coderre, D. (2009). *Computer-Aided Fraud Prevention And Detection: A Step-by-Step Guide*. ABD: John Wiley & Sons, Inc.

Coderre, D. (2009). *Internal Audit*. ABD: John Wiley & Sons, Inc.

Dowling, C. & Leech, S. (2014). A Big 4 Firm's Use of Information Technology to Control the Audit Process: How an Audit Support System is Changing Auditor Behavior. *Contemporary Accounting Research, 31, 1, 230-252*

Dowling, C. & Leech, S. (2007). Audit Support Systems and Decision Aids: Current Practice and Opportunities for Future Research. *International Journal of Accounting Information Systems, 8, 2, 92-116.*

Du, H. & Roohan, S. (2007). Meeting Challenges and Expectations of Continuous Auditing In The Context of Independent Audits of Financial Statements. *International Journal of Auditing, 11, 133-146.*

Elbashir, M., Collier, P.A. & Sutton, S.G. (2011). The Role of Organizational Absorptive Capacity in Strategic Use of Business Intelligence to Support Integrated Management Control Systems. *The Accounting Review, 86, 1, 155-184.*

Erdoğan, M. (2001). Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi, 1, 3, 1-8.*

Gallegos, F. & Senft, S. (2008). *Information Technology Control and Audit*. Abingdon, UK: Auerbach Publications

Griffin, P.A. & Wright, A. M. (2015). Commentaries on Big Data's Importance for Accounting and Auditing. *Accounting Horizons American Accounting Association, 29, 2, 377-379*

Harmon, P., Maus, R. & Morrissey, W. (1988). *Expert Systems Tools and Applications*. New York: John Wiley & Sons Inc.

- Jagdish, P. (2005). *Information Technology Auditing*. Germany: SpringerInc.
- Janvrin, D. & Mascha, M.F. (2010). The Proces of Creating XBRL Instance Documents: A Research Framework. *Review of Business Information Systems*, 14, 2, 11-34
- Kearney, B. & Tryfonas, T. (2008). Security Patterns For Automated Continuous Auditing. *Information Security Journal: A Global Perspective*, 17, 13-25.
- Laudon, C. K. & Laudon, P. J. (2010). *Information Systems in the Enterprise, Managing the Digital Firm*, 8/E. Prentice Hall.
- McLeod, R. (1990). *Information Systems*. New York: Macmillan Publishing Company
- Memiş, M.Ü. & Tüm, K. (2011). Sürekli Denetim Süreci ve İç Denetim ile İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, 145-162.
- Murthy, U.S. & Groomer, S.M. (2004). A Continuous Auditing Web Services Model For XML-Based Accounting Systems. *International Journal of Information Systems*, 5, 139-163.
- Petrick, H. W. (1993). *Artificial Inteligence*. Addison Wasley Publishing Company
- Pinto, J. & Millet, I. (1999). *Sucessful Systems Implementation, The Human Side (2nd ed.)*. Upper Darby, Project Management Institute
- Rezaee, Z., Sharbatoghlie, A., Elam, R. & McMickle, P.L. (2002). Continuous Auditing: Building Automated Auditing Capability. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 21, 1, 147-164.
- Searcy, D.L. & Woodroof, J.B. (2003). Continuous Auditing: Leveraging Technology. *The CPA Journal*, May, 46-48.
- Selimoğlu, S. K. (2005). Denetim Olgusunun Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) Sistemleriyle Bütünleştirilmesi. 1. *Uluslararası Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu*, Antalya.
- Sledgianowski, D., Goma, M. & Tan, C. (2017). Toward İntegration of Big Data, Technology and İnformation Systems Competencies into the Accounting Curriculum. *Journal of Accounting Education*, 38, 81-93
- Stanley, Z. (1995). Thinking Computers. *Journal of Accountancy*, 180, 5, 55-57
- Sutton, S.G., Holt, M. & Arnold, V. (2016). The Reports of My Death are Greatly Exaggerated-Artificial Intelligence Research in Accounting. *International Journal of Accounting Information Systems*, 22, 60-73
- Teeter, R.A., Alles, M.G. & Vasarhelyi, M.A. (2010). The Remote Audit. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 7, 73-88.
- Vasarhelyi, M.A., Alles, M. & Williams, K.T. (2010). *Continuous Assurance For The Now Economy*. A Thought Leadership Paper For The Institute of Chartered Accountants in Australia.
- Warren, J. D., Smith, Jr. & Murphy, L. (2006). Continuous Auditing: An Effective Tool For Internal Auditors. *Internal Auditing*, 21, 2, 27-35
- William, M. L. & Johnson, J.E. (2000). EDI Viathe Internet. *Information Management & Computer Security*, 8, 1, 27.
- Ye, H., Ruan, Y., Huang, G. & Wang, Y. (2011). The Application of Data Fusion Technology In Continuous Auditing. *Advances In Information Sciences And Service Sciences*, 3, 10, 192-198.

Yerel Kalkınmada Bölge Ölçeğinde Kurumsal Yapılanma: Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları

Rasim AKPINAR¹

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Özet

Bölgesel kalkınma, bölgesel ve yerel pek çok aktörün rol aldığı ve karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu yönetimsel bir alan olup, bu alana ülkemizde iki yeni aktör girmiştir. Biri düzey-2 bölgelerinde kurulmuş 26 adet kalkınma ajansları, diğeri ise bölgesel kalkınma planları üzerine kurulmuş 4 adet bölge kalkınma idareleridir. Ülkemizde, bu kapsamda ilk olarak, 06.11.1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında olan yörelerin kalkındırılmasında çeşitli roller üstlenmek üzere, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş, sonrasında ise 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kurulmuştur. Bölgesel kalkınma idareleri kuruluş kanunlarında her ne kadar önemli misyonlar yüklenmiş olsalar dahi bu misyonları onların halihazırda birçok kurumsal, yapısal problem yaşadığı gerçeğini örtmemelidir. Bu çalışma, bölgesel kalkınma idarelerinin yaşadığı temel sorunlar üzerinde duracak ve bu sorunları kamu siyaseti belirleyicilere hatırlatacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Bölgesel Kalkınma İdareleri.

Institutional Investigation In A Reginal Scale For Local Region: Regional Development Administrations

Abstract

Regional development is a govern- mental field in which many actors, both regional and local, are involved and interact, and two new actors have entered our country in this field. 26 development agencies, one of which is established in the level-2 regions, and the other 4 development administrations, which are based on regional development plans. In our country, the Southeastern Anatolia Project Regional Development Administration Organization was established for the first time to undertake various roles in the development of the regions covered by the Southeastern Anatolia Project with the Decree No. 388 published in the Official Gazette dated 06.11.1989 and numbered 20334, Eastern Anatolia Project (DAP), Eastern Black Sea Project (DOKAP) and Konya Plaster Project (KOP) Regional Development Administration Presidencies were established by Decree No. 642 published in the Official Gazette dated 2011 and numbered 27958. Regional development administrations should not cover the fact that they already have many institutional and structural problems, even if they have important missions in the establishment laws. This study will focus on the main problems of regional development administrations and remind them of the public policy makers.

Key Words:

Regional Development, Development Agencies, Regional Development Administrations.

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Manisa, e-posta:rasimakpinar@gmail.com

1. GİRİŞ

Küreselleşme süreci, bölgesel, kentsel ve yerel ekonomilerin de küresel ekonomide birer aktör olarak yer almasını sağlamıştır. Dünyada gözlenen ve hızla artan yerel ekonomiler arasındaki rekabet, yerel ekonomilerin gelişme performansını da belirlemektedir. Yerel ekonomilerin küresel rekabet içerisinde geliştirdiği strateji ve politikalar, bölgesel gelişme politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, bölgesel gelişmenin kavramsallaştırılması ve bölgesel politikaların uygulanmasına dair tüm hususlarda, önemli temel değişimler yaşanmıştır. Bölgesel gelişmenin kurumsal temelleri yeniden yorumlanmış ve kalkınma ekonomisini açıklayan yeni faktörler tanımlanmıştır. Bölgesel politikalarda amaçlar, hedefler ve faaliyet alanlarında da değişimler yaşanmıştır. Bu kapsamda, “Yeni Bölgeselleşme” akımı ve “Kurumsal Katmanlaşma” kuramı, bölgesel gelişmedeki yeni dinamikleri tanımlamaya yönelik yeni bir gündem oluşturmuştur (Kayasü vd., 2003).

Bölgesel kalkınmada yaşanan bu temel değişimler, bölgesel gelişmenin teorik temelleri ile değişimin kalkınma ekonomisini açıklayan yeni faktörlerle başlamış ve amaçlar, hedefler, faaliyet alanlarındaki değişimlerle devam etmiştir. Tüm bu değişimler, bölgesel politikaların geliştirilmesi, yönetimi, sunumu ve değerlendirilmesine ilişkin kurumsal yapıların değişimini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede; bölgesel gelişme yaklaşımının, merkezi idarenin öncü rol üstlendiği “yukarıdan aşağıya” planlama/ kalkınma anlayışından, yerel ekonomik aktörlerin daha etkin işlevler üstlendiği “aşağıdan yukarıya” kalkınma anlayışına doğru değişim geçirdiğini görüyoruz. Bölgesel gelişme politikalarındaki değişimle beraber gelen yeniden yapılanma süreçleri, başta Batılı ülkeler olmak üzere birçok ülkede, yerel düzeyde yeni düzenleme mekanizmalarının oluşmasına, yerel düzenlemelerin yapılmasına ve yerel ekonomik gelişme kurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2. YEREL KALKINMADA BÖLGE ÖLÇEĞİNDE KURUMSAL YAPILANMA

Bölge içerisinde bulunan illerin kalkınmışlık farklarını ortadan kaldırarak istikrarlı bir kalkınma politikası izlemeyi gaye edinen bölgesel kalkınma, aynı zamanda bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri de ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Böylesine önemli amaçlara hizmet etme zorunluluğu olan devlet ise, kalkınma planlarında bölgesel kalkınma politikasına önem vermekte, az gelişmiş bölgelerin kalkınmalarını teşvik etmektedir (Gündüz, 2006: 177).

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya ve bölgelerin rekabet gücünü artırmaya yönelik bölgesel kalkınma politikalarının uygulandığı bilinmektedir. Bu politikaları ana hatlarıyla temel dönemler itibarıyla şu şekilde tasvir etmek mümkündür:

Planlı dönem öncesi: Kalkınma Planları öncesinde Türkiye’de bölgesel planlama çalışmaları, 1950’lerin sonlarında başlamıştır. Bu dönemde savaş sonrası görülen şehirleşme hareketlerinin belediye sınırları dışında kontrol edilmesine dönük olarak 1957 yılında Bayındırlık Bakanlığı, Yapı ve İmar İşleri Reisliğinde Bölge Planlama Müdürlüğü kurulmuştur. 1958 yılında 7116 sayılı kanunla planlama ve araştırma faaliyetlerine yönelik yetki İmar ve İskan Bakanlığı’na geçmiş ve bu bakanlığa bağlı olarak Bölge Planlama Daire Başkanlığı faaliyete başlamıştır. Bölge Planlama Daire Başkanlığı faaliyetlerinin 1961 yılına kadar fiziki planlar ile sınırlı kaldığını söylemek mümkündür.

İkinci Dönem-1960’lı yıllar: 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) ² kurulmasıyla birlikte,

²Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak için 30 Eylül 1960 yılında kurulan Başbakanlığa bağlı merkezde yardımcı kuruluşlardan biridir. Devletin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarının belirlenmesinde hükümete danışmanlık yapar. Hükümetçe belirlenen amaçları gerçekleştirmek için kalkınma planları, yıllık planlar ve programlar hazırlar. 08.06.2011’de yapılan değişiklikle

kalkınma planları eşliğinde ekonomik gelişmenin yönlendirilmesi ve kalkınma planları hazırlama ve uygulama görevi 1961 Anayasası tarafından DPT'ye verilmiştir. Bu dönemde İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesinin eşgüdümünde bölgesel planlar hazırlanmıştır. Bu dönemin önemli bölgesel kalkınma çabaları arasında Antalya Bölgesi Projesi, Doğu Marmara Planı, Çukurova Bölgesi projesi ve Keban Projesi yer almaktadır. Daha sonra Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde (1973-1977) kalkınmada öncelikli yöreler politikası doğmuş ve bu doğrultuda 1973 yılında Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi (KÖYD) Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı uhdesinde kurulmuştur.

Üçüncü Dönem-1980 sonrası: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında DPT Müsteşarlığı bölgesel kalkınma alanında önemli bir teknik analiz çalışması yapmıştır. Bu çalışmada, sahip oldukları sosyo-ekonomik özelliklere ve birbirleri arasındaki etkileşime bağlı olarak yerleşim birimlerinin kademelenmesini içeren bir mekânsal yaklaşım öngörülmüştür. Bu doğrultuda, "Yerleşim Merkezlerinin Kademelenmesi" çalışması 1982 yılında tamamlanmıştır. Bu çalışma ile, yedi adet kademe merkezleri tanımlanmış ve her kademe yer alan yerleşim birimleri arasında hiyerarşik bir etkileşimin olduğu ortaya konmuştur. 1985 yılında kabul edilen 3194 sayılı İmar Kanunu ile "*Madde 8 - Bölge planları; sosyo - ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır.*" hükmü doğrultusunda bölge planı konusunda DPT tam yetkili bir konuma gelmiştir. Bu kapsamda DPT Müsteşarlığı; Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP), Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP), Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi (ZBK) gibi bölgesel planları ihale usulü ile danışmanlık firmalarına veya üniversitelere yaptırmıştır.

Beşinci planda, idari sınırlara bağlı kalınmayarak, bölge planlamasında fonksiyonel bölgeler yaklaşımı ile, ekonomik durum, sektörel avantaj ve büyük DPT, Kalkınma Bakanlığı olarak hizmet vermektedir.

ölçekli projelerin mekânsal örtüşmesine bağlı olarak yeni bir bölge uygulamasına da geçiş yapılmıştır ve bu amaçla DPT Müsteşarlığı'nca 16 fonksiyonel bölge tespit edilmiştir. Saptanan bu 16 fonksiyonel bölge, bölge planlama çalışmaları için esas teşkil etmiştir. Beşinci planın sonuna doğru, GAP'ın yasal çerçevesi oluşturulmuştur. GAP bölge planlaması ile Fırat ve Dicle ırmaklarına ait su kaynaklarını sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirme ve buna bağlı olarak bölgede sanayinin, sosyal kalkınmanın ve tarım başta olmak üzere ekonomik kalkınmanın giderilmesi amaçlanmaktadır. Entegre bir kalkınma anlayışı çerçevesinde sürdürülebilirliğe vurgu yaptığı söylenebilen GAP, 1986 yılında DPT'nin sorumluluğuna verilmiştir. 1989 yılında ise 388 sayılı KHK ile GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi kurularak, DPT'ye verilen yetkilerin büyük bölümü merkezi teşkilatın bu bölge idaresine devredilmiştir.

Dördüncü Dönem- Avrupa Birliği İvmesi: Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları alanında ivme noktası şüphesiz Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylık süreci olmuştur. Avrupa Birliği-Türkiye Mali İşbirliği kapsamında katılım öncesi fonlardan yararlanmak üzere, Ön Ulusal Kalkınma Planında belirlenen 12 öncelikli Düzey 2 Bölgesinde 2003-2005 yıllarında Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP) gibi bölgesel hibe programları uygulanmıştır. Dolayısıyla bölgesel kalkınma konusunda yerelde proje hazırlama hususunda tecrübe ve kapasite oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de bölgesel kalkınma politikaları, pek çok yönetsel yenilikte olduğu gibi, Avrupa ülkelerinin tecrübelerinden etkilenmiştir. Bu etkilenmenin sonucu olarak ülkemizde, kalkınma planlarının temel amacı olan bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması için yeni stratejiler üretilmeye çalışılmıştır (Arslan ve Ay, 2007: 413). Bu çerçevede Avrupa Birliği'nin bölgesel politikalarının temelini oluşturan NUTS (*No-menclature of Territorial Units for Statistics - İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması - İBBS*) uygulaması ve kalkınma ajansları ülkemizin bölgesel kalkınma gündemine yerleşmiştir. NUTS, Avrupa İstatistik Enstitüsü (EUROSTAT) tarafından, bölgesel istatistiksel verilerinin sağlanabilmesi için tek bir bölgesel bölünme belirlemek üzere kurulmuştur

(Çamur ve Gümüş, 2005:148). Devlet Planlama Teşkilatı kaynaklarına göre NUTS çalışması “*bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikalarının çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun, karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulmasına katkıda bulunacak temel göstergeleri ortaya koyma çabası*”dır (DPT, 2003).

AB’ye üyelik için gerekli olan kısa ve orta vadeli öncelikleri içeren Katılım Ortaklığı Belgesi 2001 yılında kabul edilmiştir. Buna paralel olarak, AB üyelik sürecinin koşullarından biri olan “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı”, Bakanlar Kurulu tarafından 13 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiş ve üye ülkelerde kullanılan İBBS, AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Türkiye tarafından hazırlanan Ulusal Program’da kısa vadeli öncelikler arasında yer almıştır (Çamur ve Gümüş, 2005: 144-155).

Program 24 Mart 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Böylece Türkiye 2001 yılında NUTS sisteminde yer almayı da kabul etmiştir. Sistem ülkemizde DİE, DPT, İçişleri Bakanlığı yetkililerinden oluşan bir komisyon tarafından yürütülmüştür. Türkiye’de NUTS kavramı 28 Ağustos 2002 tarih ve 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi’nde Türkçe İBBS kısaltmasıyla karşılanmıştır. İBBS’de 81 il “Düzen 3” olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak “Düzen 1” ve “Düzen 2” olarak gruplandırılmak suretiyle hiyerarşik İBBS yapılmıştır. Türkiye Düzen 1 itibariyle 12 bölgeye, Düzen 2 kapsamında ise 26 bölgeye ayrılmıştır.

Türkiye’de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasında da en önemli neden hiç kuşkusuz AB’ye üyelik sürecidir. Birlik, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları ile ilgili araç ve değişimler çerçevesinde, üye olacak ve aday olacak ülkelerde bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınarak Kalkınma ajanslarının kurulmasını istemiştir. Bu kapsamda Türkiye, Bölgesel kalkınma ajanslarını ciddi anlamda ilk kez 1999’da aday ülke sıfatını kazandığı 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında ele almıştır. AB Komis-

yonu’nun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi’nde Kalkınma ajanslarının kurulması orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında yer almıştır (Zibel, 2009:682).

Bununla birlikte kalkınma ajanslarının kurulma fikrinin başlangıcı olarak her ne kadar 2002 yılında Avrupa Birliği’ne uyum kapsamında yürütülen 32 başlıktan (chapter) biri olan bölgesel gelişme politikaları kapsamında Devlet Planlama Teşkilatı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü’nün çalışmaları olarak belirlemiş olsak dahi; esasında yerelde bölgesel kalkınma çalışmaları yürütecek bir kurumsal yapı arayışını 1960 yılına kadar götürmek mümkündür. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) “Teşkilat, Meseleler ve Tedbirler” kısmında bölge planlaması uygulaması için bölge düzeyinde gerekli idari teşkilatlanmaya gidilmesi gerekliliği şu ifadelerle anılmıştır(DPT, 1963:476): “..... bölge planlaması, yetişmiş eleman azlığı ve ayrıntılı bilgi toplama zorluğu yüzünden ancak uzun sürede etkili bir şekilde gerçekleştirilebilecek bir işittir. Bölge araştırmaları için eleman yetiştirme ve buna paralel olarak takımlar kurma işi bir programa bağlı olarak yürütülmektedir. Bölge kalkınma ve planlamasıyla ilgili çalışmaların gerçekleştirilmesi, hem merkezde hem de bölgelerde ihtiyaca elverişli teşkilat ve yeterli personelin bulunmasını gerektirmektedir. Varılacak en son amaç her bölgede araştırma takımları kurmak yoluyla ilerde genel plan çerçevesine uygun bölge programları hazırlamak ve bunların uygulanması bakımından gerekli idari teşkilatlanmayı sağlamaktır.”

Benzer şekilde 8.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2001-2005), bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, metropollere büyük yük getiren göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığe kavuşturulması, plansız kentleşme nedeniyle oluşan sorunların çözüme ulaştırılması amacıyla bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik il ve bölge planı çalışmalarına devam edileceği belirtilmiştir. Planda ayrıca, AB finansman desteği ile yürürlüğe konulacak olan bölgesel gelişme programlarının ulusal bölgesel gelişme stratejisine uyumunun sağlanmasına ve bu programların kap-

samı dışında kalan diğer bölgelere yönelik bölgesel planlama çalışmalarının hazırlıklarına başlanacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda bu plan döneminde İstatistik Bölge Birimleri belirlenmiş, Ön Ulusal Kalkınma Planı hazırlanmış ve BKA'nın kurulmasına dönük olarak mevzuat çalışmaları başlatılmıştır (Akpınar ve Özasan, 2005: 237).

58. Hükümet tarafından yayınlanan Acil Eylem Planının KYR 37 Nolu ve "Bölgesel Kalkınma Ajansları Kurulacak" başlıklı bölümünde, kurulması düşünülen ajansların çerçevesi şu şekilde çizilmiştir: "*Kaynakların merkezden dağılımı bugüne kadar bir yandan gereksiz ve verimsiz yatırımların yapılması yoluyla kaynak kullanımında israfa neden olurken, aynı zamanda bölgeler arasında ve iller arasında gelişmişlik farklılıklarının artmasına da yol açmıştır. Kaynakların yerinde ve daha etkin kullanılması, iller arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini sağlamak amacıyla AB İstatistik Bölge Düzeyleri (NUTS) dikkate alınarak alt bölge düzeyinde yeni hizmet bölgeleri ve birimleri oluşturulacaktır. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politikalar merkezi yönetim tarafından, iller arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik çalışmalar ise hizmet bölgeleri tarafından yürütülecektir. Bölgesel Kalkınma Ajansları katılımcı yöntemler kullanarak ve bölgedeki bütün ilgili kesimleri bir araya getirerek "bölge gelişim stratejisi" oluşturacak, ulusal ve uluslararası fonların bölgesel stratejiye uygun olarak kullanımına aracılık edecektir"* (58.Hükümet Acil Eylem Planı, 2003).

Nihayetinde; Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında 22 Eylül 2002 yılında Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Enstitüsü üç ayrı düzeyde İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması adı altında yeni bir bölge sınıflandırılmasına gitmiştir. Düzey 2 İstatistik Bölge Birimleri bölgesel politikaların uygulandığı/uygulanacağı ölçekler olarak kabul edilmiştir. Buna ilave olarak; 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde TBMM Genel Kurulunda görüşülerek kabul edilmiş, 8 şubat 2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İlk aşamada pilot proje olarak 2006 yılında Adana ve Mersin illerini kapsayan Çukurova ve İzmir ilini kapsayan İzmir

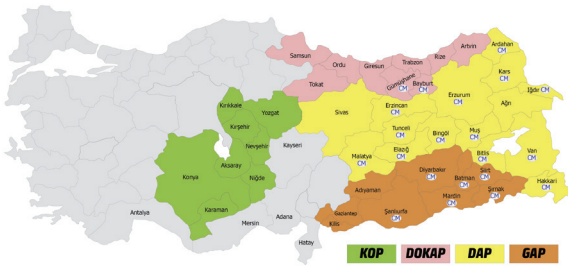
bölgelerinde Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Halihazırda 26 bölgede Kalkınma Ajansları kurulmuş olup, tamamı faaliyet halindedir.

3. BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIKLARI

Türkiye'de bugün coğrafi olarak kullanılan bölge ayrımı ilk kez 1941 yılında Ankara'da toplanan Birinci Coğrafya Kongresinde ele alınmış ve yapılan çalışmalar sonucu Türkiye 7 coğrafi bölgeye ayrılmıştır. Ancak bu bölgelerin herhangi bir idari niteliği bulunmamaktadır. Bunun dışında kamu yönetiminde merkezi idarenin taşra teşkilatlanmasında bazı bakanlıkların bölge müdürlüklerinin olduğu görülmektedir. Hizmet alanları il ölçeğini aşan hava ölçüğünde örgütlenmiş Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi kurumların bölge müdürlükleri bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak, Marmara Belediyeler Birliği gibi bölgesel yerel yönetim birlikleri, organize sanayi bölgeleri, turizm bölgeleri, endüstri bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, serbest bölgeler, GAP İdaresi ve Olağanüstü Hal Bölgesi, bölge ölçeğinin çeşitli gayelerle kullanıldığı en büyük göstergesidir. Türk kamu yönetimi her ne kadar il ölçeğinde idari örgütlenmeye dayansa da, Anayasa'nın 126. maddesi bölgesel kurumlar oluşturmaya olanak tanımaktadır. Bu maddeye göre; "*Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir."*

Bölgesel kalkınma, bölgesel ve yerel pek çok aktörün rol aldığı ve iletişim içerisinde olduğu bir alan olup, bu alanda kalkınma ajansları dışında rol alan bir diğer önemli kurumsal yapılanma da bölge kalkınma idareleridir. İlk örneğini GAP İdaresi ile gördüğümüz Bölge Kalkınma İdareleri, 9. Kalkınma Planı döneminde Konya Ovası Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdareleri'nin kurulması ile hem sayı hem de

kapsadıkları alan bakımından bir önemli bir ivme kazanmıştır. Ülkemizde, bu kapsamda ilk olarak, 06.11.1989 tarihli ve 20334 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında giren yörelerin kalkındırılmasında çeşitli roller üstlenmek üzere, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş, sonrasında ise 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkın-

ma İdaresi Başkanlıkları kurulmuştur.

Şekil 1. 4 adet Bölge Kalkınma İdareleri

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2012

642 sayılı KHK ile kurulan Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görevleri, aynı KHK’nın 2. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görevleri şunlardır:

- Bölgelerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların proje ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayacak eylem planları hazırlamak, bunların uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek,
- Eylem planları kapsamındaki kamu yatırımlarının etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi için kurumlar arası koordinasyonu sağlamak,
- Eylem planlarının gerektirdiği yatırımlara ilişkin teklifleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde hazırlamak, önceliklendirmek ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile Kalkınma Bakanlığına göndermek,
- Bölgedeki kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen yatırım projelerini izlemek ve değerlendirmek,

- İlgili kamu kurum ve kuruluşlarınca talep edilmesi halinde, yatırım projelerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, bu sürece gerektiğinde Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre mali ve teknik destek sağlamak,
- Bölge planlarının tamamlayıcılığını ve bütünlüğünü gözeterek, kalkınma ajanslarının ortak ve daha etkili çalışmalarına yardımcı olmak ve bu konularda görüş ve öneriler geliştirmek,
- Bölgelerin gelişme potansiyeline, sorunlarına ve imkânlarına dair araştırma, etüt, proje ve incelemeler yapmak veya yaptırmak,
- Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları için başta kurumsal kapasite ve beşeri kaynak konuları olmak üzere, Kalkınma Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslara göre mevcut proje ve programlarla mükerrerlik oluşturmayacak yenilikçi destek programları tasarlamak ve uygulamak,
- Kalkınma Bakanlığı tarafından verilecek diğer görevleri yapmak.

Ülkemizin bölgesel kalkınma politikalarına yönelik kurumsal yapısının temel unsurları;

- *ulusal düzeyde* Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu, Bölgesel Gelişme Komitesi ve Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü iken;

- *bölgesel düzeyde* ise bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajanslarıdır.

Ülkemizde yeni bölgesel gelişme yaklaşımında bölge planlarına dayalı eylem planları ve bunların hazırlanmasından, izlenmesinden ve koordinasyonundan sorumlu bölge kalkınma idareleri önemli bir yer tutmaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresimizden sonra kurulan Konya Ovası Projesi (KOP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdarelerinin de kurumsallaşma çalışmaları ve eylem planları tamamlanmıştır. Eylem planları kapsamında bu idareler, özellikle kendi bölgelerinde kamu yatırımlarının önceliklendirilmesi, daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesi konusunda görev üstlenmiştir. Bu kapsamda öncelikli yatırımların gerektirdiği

araştırma, planlama, programlama, projelendirme, izleme, değerlendirme ve koordinasyon hizmetleri bu idarelerce yerine getirilmektedir. Bölge Kalkınma İdareleri, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu tarafından 30 Aralık 2014 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren ve 2014-2018 dönemini kapsayan Eylem Planları çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektedir. Entegre bölgesel kalkınma projeleri olarak tasarlanan eylem planlarında yerelde kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi ve sosyal yapının güçlendirilmesi gibi ortak gelişme eksenlerinin yanı sıra bölgelerin gelişme potansiyellerine yönelik farklı gelişme eksenleri de bulunmaktadır.

Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DAP Bölge Kalkınma İdaresi)

Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van illerinin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşların yatırım projelerinin ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayarak, bu projelerin uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek üzere kurulmuştur.

2012 yılının ortalarından itibaren kurumsallaşma çalışmalarına başlamış olan DAP Bölge Kalkınma İdaresi, ayrıca kuruluş gerekçesi olan DAP bölgesinin kalkınmasının hızlandırılmasını sağlamak amacıyla 642 sayılı KHK’nın 2. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi uyarınca 07.11.2012 tarihinde, eylem planı hazırlamaya yönelik faaliyetleri yerine getirmeye başlamıştır. Bu kapsamda DAP İdaresi tarafından hazırlanan DAP Eylem Planı, 2014 yılının sonunda Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. DAP Eylem Planı’nın temel amacı, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan nüfusun ekonomik, sosyal ve çevresel boyutuyla yaşam kalitesinin artırılması ve Bölgenin refah düzeyinin, ulusal ortalamaya yakınsamasının sağlanmasıdır. Bu doğrultuda DAP Eylem Planı, gıda ve tarım sektörleri başta olmak üzere ticaret, turizm, hizmet ve

sanayi sektörlerinin katma değeri ve verimliliğinin yanı sıra sahip olduğu beşeri sermayenin niteliğinin iyileştirilmesini ve kentlerin yaşanabilirliğini artırmayı hedeflemekte olup, bölgenin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri kapsamaktadır (DAP Eylem Planı).

Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi)

DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı da, DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı gibi proje kapsamındaki illerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşların yatırım projelerinin ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayarak, bu projelerin uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek üzere kurulmuş bir bölge kalkınma idaresidir. Proje kapsamındaki iller; Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Samsun ve Trabzon’dur.

DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi 2014-2018 Eylem Planını hazırlamış olup; planda bölgenin ticaret ve turizm merkezi haline getirilmesi vizyonu benimsemiştir. Bu vizyon çerçevesinde bölgenin kalkınmasında temel esaslar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara bütüncül bir yaklaşım esastır.
- Toplumsal diyalog ve katılımçılık güçlendirilerek, toplumsal katkı ve sahiplenmenin sağlanması esastır.
- İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı esastır.
- Rekabetçi bir piyasa, etkin bir kamu yönetimi ve demokratik bir sivil toplum gelişme sürecinde birbirini tamamlayan kurumlar olarak işlev görecektir.
- Kamusal hizmet sunumunda; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımçılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti esastır.
- Devletin ticari mal ve hizmet üretiminden çekilerek, politika oluşturma, düzenleme ve denetleme işlevlerinin güçlendirilmesi esas olacaktır.
- Politikalar oluşturulurken kaynak kısıtı göz önünde bulundurularak önceliklendirme yapılacaktır.

- Uygulamanın vatandaşa en yakın birimlerce yapılması esastır.
- Toplumsal yapımızın ve bütünlüğümüzün ortak miras ve paylaşılan değerler çerçevesinde güçlendirilmesi esastır.
- Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır (DOKAP Eylem Planı).

Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (KOP Bölge Kalkınma İdaresi)

KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı da, diğer bölge kalkınma idaresi başkanlıkları gibi proje kapsamındaki illerin kalkınmasının hızlandırılması amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşların yatırım projelerinin ve faaliyetlerinin uyum ve bütünlük içinde yürütülmesini sağlayarak, bu projelerin uygulanmasını koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek üzere kurulmuş bir bölge kalkınma idaresidir. Konya Ovası Projesi kapsamındaki iller; Aksaray, Karaman, Konya ve Niğde'dir.

KOP Eylem Planı 30 Aralık 2014 tarihinde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu'nda onaylanmıştır.

KOP Eylem Planında ana gelişim eksenleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Toprak ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımı,
- Ekonomik Yapının Güçlendirilmesi,
- Altyapının Geliştirilmesi ve Kentleşme,
- Beşeri ve Sosyal Yapının Güçlendirilmesi,
- Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi (KOP Eylem Planı).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kalkınma, bölgesel ve yerel pek çok aktörün rol aldığı ve karşılıklı iletişim içerisinde olduğu yönetimsel bir alan olup, ülkemizde bu alana son dönemde yeni iki aktör girmiştir. Bunlardan biri 26 adet kalkınma ajansları bir diğeri ise 4 adet bölgesel kalkınma idareleridir.

Ülkemizde, ilk bölgesel kalkınma idaresi 1989 tarihinde Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı olmuştur. Sonrasında 2011 tarihinde 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları kurulmuştur.

Bölgesel kalkınma idareleri her ne kadar önemli misyonlar yüklenmiş olsalar dahi bu misyonları onların halihazırda birçok kurumsal, yapısal problem yaşadığı gerçeğini örtmemelidir. Bölgesel kalkınma idarelerinin yaşadığı temel sorunları aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür:

4.1. Koordinasyon görevinde yaşanan sorunlar

Bölge kalkınma idarelerine kuruluş kararnameleeri ile verilen görev ve yetkileri incelediğimizde, bu İdarelerin yürüttükleri birçok yerel ve bölgesel faaliyetlerin doğrudan yahut dolaylı olarak kalkınma ajanslarının görev alanlarına girdiğini söyleyebiliriz. Bölge Kalkınma İdareleri kuruluşlarındaki temel amaç olan koordinasyon sağlama görevini, mevcut hukuksal düzenlemelerin yetersizliğinden dolayı gereği gibi yerine getirememesi riski taşımaktadır. Bölge Kalkınma İdareleri, KOSGEB, kalkınma ajansı gibi diğer kurum/kuruluşlarla aynı hizmet alanlarında faaliyet göstermekte; buna karşın görev ayrımları net olmadığı için diğer kurum/kuruluşlarla yetki çatışması yaşamaktadır.

Ülkemizde bölge planları yapma yetkisi İmar Kanununa göre DPT'ne aittir. Mevcut durumda kanunda "yapar/yaptırır" ifadesine dayanarak DPT bölge planlarını Kalkınma Ajanslarına hazırlamaktadır. Yine bölge planına benzer biçimde diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve kalkınma ajansları bölge kalkınmasına yönelik faaliyetlerinde aynı tematik alanlarda aynı tür projeler ve mali destek programları uygulayabilmektedirler. Oysa kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve kalkınma ajanslarının destek verilecek projeleri Bölge Kalkınma İdareleri ile koordineli olarak belirlemeleri yatırım harcamalarında kaynak israfını önleyerek, yatırımların daha uygun alanlara yönlendirilmesini sağlayacaktır. Fakat bölge kalkınma idarelerinin

koordinasyon görevinin yerine getirilmesinde yaptırım gücünün bulunmaması önemli bir sorun alanıdır. Bölge kalkınma idarelerinin, diğer kurum ve kuruluşlar ile özellikle ajansla olan ilişkisi, hukuki düzlemde uygulamaya net ve sorunsuz yansiyacak bir biçimde yeniden ele alınması gerekmektedir. Böylece Bölge Kalkınma İdareleri koordinasyon yetkisini etkili bir biçimde kullanabilmesi ve diğer kurum ve kuruluşlar ile zaman zaman yaşadığı yetki ve görev çatışmalarının da önüne geçilmesi sağlanabilecektir(Sayıştay Denetim Raporu, 2015).

4.2. Eylem planının izlenmesinde yaşanan sorunlar

Bölge kalkınma idareleri eylem planındaki projelerin izleme ve değerlendirmesini yapmak için, eylem planında sorumlu kuruluş olarak ifade edilen kuruluşlardan projelerin izlenmesine yönelik veriler istemektedir. Ancak izleme değerlendirme daha çok fiziki ya da bütçe gerçekleştirmeleri üzerinden yapılmakta, her projeye özgü performans göstergeleri üzerinden takip edilememektedir. Bölgesel Kalkınma İdarelerinin ilgili kurum ve kuruluşlardan temin edebildiği mevcut verilerin kapsam ve çeşit olarak yeterli olmadığı, kurumların verileri arasında farklılıklar bulunduğu ve güncellik sorunu yaşadığı görülmüştür. Veri konusunda yaşanan sıkıntıların, gerçekçi verilere dayanan eylem planı hazırlayabilmelerinin ve uygulanacak destek programlarında sağlıklı öncelikler belirleyebilmelerinin önündeki en önemli engellerden birisi olduğu anlaşılmıştır(- Sayıştay Denetim Raporu, 2015).

4.3. Bölge Kalkınma İdareleri İle Kalkınma Ajansları Arasındaki Yetki Ve Sorumluluğun Mevzuatta Açık Bir Şekilde Düzenlenmemiş Olmasından Kaynaklanan Sorunlar

Bölge Kalkınma İdareleri ile Kalkınma Ajansları arasında bölge planları ile eylem planlarının gerek hazırlanması, gerekse uygulanması sürecinde işbirliği ve uyum sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bölge Kalkınma İdarelerince hazırlanan eylem planlarının temelini Kalkınma Ajanslarının bölge planları teşkil etmektedir.

Bölge Kalkınma İdareleri ile Kalkınma Ajansları

finansman desteği veren kurumlar konumunda olduğundan benzeri alanlarda destekleme yaptıkları görülmektedir. Ayrıca yalnızca desteklemeye ilişkin faaliyetler değil araştırma, planlama projelendirme vb. işlerde de aynı risk bulunmaktadır.

642 sayılı KHK ile kurulan Bölge Kalkınma İdarelerine yine aynı KHK'nın 2. maddesi ile verilen görev ve yetkiler incelendiğinde, söz konusu İdarelerin yürüttükleri bazı faaliyetlerin doğrudan veya dolaylı olarak kalkınma ajanslarının görev alanlarına da temas ettiği, bu nedenle hem ajanslar hem de bölge kalkınma idareleri tarafından yürütülen faaliyetlerin başarısı için kalkınma ajansları ile bölge kalkınma idareleri arasında yüksek bir koordinasyon ve işbirliği olması gerektiği görülmektedir(Sayıştay Denetim Raporu, 2015).

Sonuç olarak; bölgesel kalkınma politikalarında ana aktör olan; Kalkınma Ajanslarının genel koordinasyonundan sorumlu ve bölgesel kalkınma idarelerinin bağlı bulunduğu Kalkınma Bakanlığı'nın yukarıda bahsedilen sorunların çözümü için yerel ile merkezi buluşturan geniş katılımlı "bölgesel kalkınma idareleri çalıştayını" düzenleyip; daha sonrasında bu çalıştaydan elde edebilecekleri bilgiler ışığında teknik olarak daha somut yeniden yapılandırma çalışmalarını hızlandırmalıdır.

KAYNAKÇA

Akpınar, Rasim ve Özasan, Metin (2005). "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları", Editör: Bulut, B.,1. Doğu Anadolu Sempozyumu Bölgesel Kalkınmada Yeni Ufuklar, Fırat Üniversitesi.

Arslan, İbrahim, Ay, Hakkı M. (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, KMU İİBF Dergisi Yıl:9 Sayı:13 Aralık/2007.

Çamur, Kübra Cihangir, Özge Gümüş, (2005). "İstatistiksel Bölge Birimleri (NUTS Sistemi)", Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, (Der.) Menaf Turan, Paragraf Yayınları, No:6, Ankara.

DAP Eylem Planı 2014-2018, www.dap.gov.tr (in-dirme tarihi:16.03.2017)

DOKAP Eylem Planı 2014-2018, www.dokap.gov.tr
(indirme tarihi:16.03.2017)

DPT, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> (İndirme Tarihi:16.03.2017)

DPT, (2003). İstatistiki Bölge Birimlerine Göre Çeşitli Göstergeler, DPT yayını, Ankara.

DPT, (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme ÖİK, İl Gelişme Stratejileri ve Politikaları Alt Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara.

Gündüz, Ali Y. (2006). Bölgesel Kalkınma Politikası (1.Baskı). Ekin Kitabevi, Bursa.

Kalkınma Bakanlığı, (2012), www.kalkinma.gov.tr
(indirme tarihi:16.03.2017)

Kayasü S., Pınarcıoğlu M., Yasar S., Dere S., (2003). Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

KOP Eylem Planı 2014-2018, www.kop.gov.tr (indirme tarihi:16.03.2017)

Sayıştay denetim raporu, (2015), DOKAP 2015 YILI Sayıştay Denetim Raporu, www.sayistay.gov.tr (indirme tarihi:16.03.2017)

Zibel, Ertan, (2009). “Küreselleşme, Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Ajansları”, TODAİE Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Kongresi, 19-20 Ekim 2009, Ankara.

58. Hükümet Acil Eylem Planı, (2003). <https://www.linux.org.tr/wp-content/uploads/2010/04/AcilEylemPlani.pdf>

Teorideki Dönüşüm: Paranın Nötrleşmesi ve Sosyal Sermayenin Güçlenmesi

Ragıp YILMAZ¹

Oytun MEÇİK²

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Özet

İktisat teorisindeki değişimler, paraya olan bakış açısını da değiştirir. Bu değişimler içinde paraya dair en önemli olgu, nötrlüğü ile ilgilidir. Para, ekonomi politikalarında nötr olduğunda hem siyasal hem de toplumsal mecrada bu anlayışa uygun yapılar ortaya çıkarır. Buparadigma değişimi, karşılığını toplumsal hayatın yapılanmasında gösterir. Özellikle Keynezyen iktisadi yapılanmanın çökmesinden sonra ortaya çıkan dünyanın yeni aklı, paranın nötr olmasına uygun yeni bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmiştir. Merkez bankalarının zaman tutarsızlığını çözmek ve kredibilite sağlamak için bağımsızlaşmaları ile birlikte, para politikasında işsizliği azaltma hedefi terk edilmiştir. Böylece bireyler gelecek güvencesi güdüsü ile Refah Devletinde elde ettikleri kazanımları yeni bir yapı ile ikame etmeye çalışmaya başlarlar. Bunun için de nötrleşen para ve tarafsızlaşan devlet karşısında formel ve enformel yapılar, toplum içinde güçlenmiştir. Paranın yeniden nötrleşmesi, bu ilişki ağlarına bağlı sosyal sermayenin güçlenmesine neden olur. Böylece kişilere güven veren, geleceklerini koruma altına alan, onlara pazar ve meslek imkânı sunan bu yapılar, yeni dönemin yeni seçkinleri haline gelirler.

Anahtar Kelimeler:

Para, Paranın Nötrleşmesi, Toplumsal Değişim, Sosyal Sermaye

Transformation in Theory: Money Neutralisation and Strengthening of Social Capital

Abstract

Evolutions in economic theory change opinions on money. The most important thing about the money within these changes is related to neutrality. When money is neutral, both politically and socially, it brings forth structures that fit this understanding. This paradigm shift shows its counterpart in the construction of social life. Especially after the collapse of the Keynesian economic structure, bringing together a new social structure to make the money neutral. The goal of reducing unemployment in monetary policy has been abandoned with independence of central banks which ensure the solution of time inconsistency and credibility. Thus, the individuals start to work on replacing the achievements they have acquired in the Welfare State with a new structure with the motivation of future security. For this reason, formal and informal structures have become stronger in society vis a vis neutralizing money and the state neutralized. The re-neutralization of the money leads to the strengthening of social capital linked to these relationship networks. Thus, these structures, which give confidence to the people, protect their future, and offer them market and profession, become new elites of the new era.

Key Words:

Money, Money Neutralization, Social Transformation, Social Capital

¹ Yrd. Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ragipyilmaz78@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, oytunm@ogu.edu.tr

1. Giriş

İktisat teorisindeki değişimlerle paraya olan yaklaşım da değişmiştir. Paraya yönelik en önemli değişim, nötrlüğüne ilişkindir. Zira para, ekonomi politikalarında nötr olduğunda hem siyasal hem de toplumsal alanda bu anlayışa uygun yapılar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu değişim süreci, karşılığını toplumsal hayatın yapılanmasında bulmaktadır. Özellikle Keynezyen iktisadi yapılanmanın çökmesinden sonra ortaya çıkan dünyanın yeni aklı, paranın nötr olmasına uygun yeni bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada nötrleşen para ve tarafsızlaşan devlet karşısında formel ve enformel yapıların güçlenmesi ve sosyal sermayenin yükseliş süreci ele alınmıştır. Bu doğrultuda, iktisat teorisinde yeni aklın paradigmasına uygun dönüşümle nötrleşen paranın modern ekonomideki rolü, ekonominin yapısında neden olduğu dönüşüm ve sosyal sermaye ile ilişkisi teorik çerçevede irdelenmiştir.

2. Teorideki Dönüşüm ve Paranın Yeniden Nötrleşme Süreci

Para ekonomik ve toplumsal hayatta her zaman varlığını hissettiren bir nesnedir. Bu nesneye yönelik olarak oluşan politika değişimi, paranın sadece belirli işlemlerde değişim meydana getirmez. Genellikle elden ele dolaşan bir nesne şeklinde tasavvur edilmesine karşılık, her zaman kendi anlamının ya da işlevinin ötesinde bazı etkilere yol açar. İktisat teorisindeki değişimler, ekonomi politikaları ve buna bağlı olarak para politikasında da değişim oluşturur. İlk olarak dünya ekonomisinde ve siyasal hayatında geri dönülmez değişimlere neden olan *Çifte Devrim* (Hobsbawm, 2012) döneminden sonra para, artık kendinden önceki dönemin bütün yapısal unsurlarını üzerinden atmıştır. Bu döneme kadar paranın kazanılması bir belirsizlik unsuruyken, bundan sonra ise paranın değerinin ne olacağı belirsizliğinin çözülmesi daha önemli hale gelmiştir (Galbraith, 1990, s.11).

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, hakim ekonomik paradigma, kendisini Keynezyen iktisadi düşünceye dayandırmaktaydı. Refah devletini esas alan bu

yaklaşım, ekonomik ve toplumsal barışın sağlanmasını hedeflemekteydi. Toplumsal barışın sağlanması, çalışan-patron arasındaki ilişkinin düzenlenmesine dayanmaktaydı. Bundan dolayı da siyaset, emek ve işveren arasındaki uzlaşmaya dayandığından, sınıf temelliydi (Hall, 2010, s.1-5). Göreli ekonomi politikalarını esas alan Keynezyen iktisadi yapı, petrol krizleri ve bunun neticesinde oluşan stagflasyon olgusu ile çöktü. Bu dönemden sonra, ülkelerin kendi ekonomik şartları ikinci plana atıldı. Göreli ekonomik yapılanmanın yerini, bireylerden devlete kadar, herkesin uyum sağlamasının hedeflendiği ekonomik yapı aldı. Diğer bir ifade ile teori pratiğin önüne geçti (Chari ve Kehoe, 2006). Varsayımlar, temel kurallar haline geldi. Bu kurallara uyum, bütün ülkelerde geçerlilik kazandı. Ülkeler kendi şartlarının yerine, teorinin şartlarına göre politika belirlemeye başladı. Artık dünyanın *yeni aklına* (Dardot ve Laval, 2012) uygun olacak şekilde *yeni insan tipinin* (Kazgan, 2009, s. 123) yaratılması önem kazandı.

Teorinin kendi doğrularının ülke şartları yerine geçmesinin en önemli etkisi siyaset üzerinde oldu. Siyaset, ekonomi yönetiminden uzaklaşarak, para yönetimini uzmanların ve teknostrüktürel grupların (Galbraith, 1971, 2002) eline terk etti. Yönetişim ekonomisi (Bayramoğlu, 2010; Sönmez, 2011) olarak da ifade edilen bu yapının egemenliğini tesis etmesi ile önceden işsizliği düşürmeyi hedefleyen merkez bankaları sadece enflasyona odaklanmaya başladı (Goodfriend, 2007, s.48). *Lucas kritiğini* (Lucas, 1976) ve *zaman tutarsızlığı* problemini (time-inconsistency) (Barro ve Gordon, 1983a; Kydland ve Prescott, 1977) temel alan merkez bankaları işgücü piyasalarına yönelik politikaları terk etti. Bunun yerine, para politikasında enflasyon hedeflemesine geçildi. Sermaye gelirlerini vergilendirmeye yönelik politikalar, ikinci plana atıldı. Tüketim ve emek üzerindeki vergiler artırılırken, emek piyasasında dengeyi bozacak politikalarından kaçınıldı.

Keynezyen dönemde kontrol altında tutulan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, imkansız üçleme³ (impossible trinity) (Mundell,

³ Cohen tarafından korkunç üçleme (unholy trinity), Akat (2004, s. 61) tarafından küreselleşme üçlemesi olarak adlandırılır. Ayrıntılı bilgi için: (Tavlas, 2004; Akat, 2004).

1962, 1963, 1964) sorununu ortaya çıkardı. Bu para politikalarının hareket alanını sınırlarken, sermaye hareketleri serbestliğinde, sabit döviz kuru ve bağımsız para politikasının aynı anda uygulanamayacağı ifade eder. Ekonomi, bu tür bir yapı içerisinde, reel ve parasal kesimlere ayrılmaktadır. Klasik dikotomi gereği, parasal kesimde meydana gelen değişmelerin reel kesimi etkilemediği düşüncesi ise paranın nötrlüğüle vücut bulmaktadır. Keynezyen görüş ise parayı pasif değil de, aktif bir öge olarak kabul ederken, reel ve parasal unsurlar arasındaki bağlantıyı da geçerli kılar.

Para otoritesinin, üretimi denge düzeyi üzerine taşımayı amaçlayan politikaları, ihtiyari politikalar olup, enflasyonist amaçlıdır. Ancak iktisadi karar birimlerinin sistematik hata yapmayacağı düşüncesi ile zamansal tutarsızlığın mevcut gelişmeler altında azalması (Barro ve Gordon, 1983b, s.599), merkez bankalarını, fiyat istikrarını sağlama amacına ve dolayısıyla ihtiyari politikalara karşı durabilen bir otorite olmaya itmiştir. Para politikasına, fiyat istikrarını ön plana çıkartan bir şekilde yön verilmesi, karar vericilere yön verebilen, yani kredibiliteye sahip bir para otoritesi anlayışını (Forder, 2004, s.9), dolayısıyla merkez bankası bağımsızlığı kavramını gündeme getirmiştir. Bunun için, hükümetlerin makroekonomik hedefler üzerinde ellerindeki güçten ödün vermek pahasına, merkez bankası bağımsızlığını benimseme yolunu seçtiği görülmektedir (Çolak, 2005, s.3-4). Böylece finansal istikrarın önemli ölçüde sağlanabildiği, pek çok örnekte kendini gösterir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s.124).

Merkez bankası bağımsızlığı, esasen 1980'li yıllardan itibaren dünya üzerinde kendini göstermeye başlayan düzenleyici kurumların yeşerme sürecinin başat örneklerinden biridir. Bu süreçte, merkezi devletin bakanlıkları düzeyindeki pek çok mekanizmanın, yeniden organize edilen ve bağımsız şekilde tasarlanan düzenleyici kurumlara devredilmesi de eşlik etmiştir (Ozel, 2012, s.119). Bağımsız düzenleyici kurumların, bu dönemlerdeki toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerden ayrı tutulması mümkün değildir. Ayrıca demokratik kontrolden muaf kurumlar biçiminde, kamu politikası alanında hayati öneme sahip aktörler olarak ön plana çıktık-

ları da aşıkârdır (Sönmez, 2011, s.43). Bu gelişmelerin geri planında, siyasetçi ve bürokratlar arasında kendini gösteren güvensizlik ortamı ve politika uygulamalarının böylece işlerlikten uzaklaşması etkili olmuştur (Ozel, 2012, s.123).

Ekonomi yönetiminin teknokratik yapılara teslim edilmesi ve zaman tutarsızlığı probleminden kaçınılmak istenmesi Freeman (2002)'ın vurguladığı gibi uzmanlar demokrasinin ülkelerde yerleşmesiyle sonuçlandı. Diğer ifadeyle yönetilenlerin, toplumsal ve politik hayata fazla müdahale etmesini ortadan kaldırmayı hedefleyen *Üçlü Komisyon Hipotezi*'nin (Crozier, Huntington ve Watanuki, 1975) görüşlerinin uygulamaya konulmasıyla, Foucault (2008)'un ortaya attığı ve öznenin aslında herhangi bir hakkının olmadığı ve sadece belirlenen alan içinde hareket etmesine yönelik *yönetimsellik* ilkesi hayat buldu. Oy verirken siyasetçilerin uygulamaları göz önüne alınmasına karşılık, zımni olarak ekonomi yönetiminde bulunan teknokratlar değerlendirilmeye başlandı. Bunun sonucunda Hayek (2012)'in vurguladığı sınırlı demokrasiye neden olan *demarşi* ilkesi, ekonomi yönetiminin teknokratlaştırılmasıyla yeni paradigma etrafında biçimlenen *yeni akıl* çerçevesinde oluşturuldu.

Ekonomi politikaları kurallar bütünü etrafında, geleceği daha belirli hale getirmeye çalıştı. Bir yerde gökteki tanrı yere indirilerek (Sarfati, 2012) bilinmezlik anlayışı ortadan kaldırılmaya çabalandı. Rasyonel ve teknokratların belirlediği bir düzen kurulmaya çalışılırken, para politikaları da enflasyonu dizginleyen ve geleceği belirli hale getiren, tanrının eli işlevi görmeye başladı. Böylece enflasyonu, parasal olgu ve psikolojik etkenler yoluyla açıklamaya çalışan monetarizm ve rasyonel bekleyişler hipotezi ekonomi politikalarının temel doğrusu haline geldi. Para-enflasyon ilişkisinde sabit ve kesin bağıntılar etrafında değerlendirilme esasına geri dönüldü. Bunda küresel bağımlılığın giderek arttığı koşullarda ekonominin başarı ile işlemesi için, yurtiçi sosyal yapılar ve ekonomi politikaları arasındaki bağın öneminin artması etkili oldu (Gilpin, 2012, s.469).

Para politikalarının bu etkenlerle birlikte belirli bir kural demeti halinde kontrol altına alınması, bera-

berinde toplumsal maliyet getirdi. Bu toplumsal maliyet ise esnek istihdam yoluyla, refah devletinde elde ettiği kazanımları, kaybetmek zorunda kalan işgücünün üzerine binmektedir. Nitekim işgücü istihdam politikaları ile karakter aşınmasına (Sennett, 2008) uğrar. Karakter aşınması ile birlikte işgücü sadece iş güvenliğinin aşınması ile karşılaşmaz, aynı zamanda nesiller arasında çalışma koşullarına bağlı olarak toplumsal değerlere yaklaşım noktasında farklılıklar oluşur. İşgücünün para ve toprak gibi metalaşması (Polanyi, 2006) sınıf temelli politikaları, çıkar temelli politikalara terk eder. Diğer taraftan sanayi devriminin yükselen seçkinleri olan sendikalar (Pareto, 2005) siyasal ağırlığını kaybeder. Böylece *çift yönlü hareket içerisinde* (Polanyi, 2006, s.194) emeğin metalaşmasından doğan sorunlardan bu kesimi koruyan yapılar ortadan kalkar. Bir dönemin, yükselen seçkinleri *prekarya* haline gelir. *Schumpeterci* çalışma devletinin de (Topak, 2012) tam sürükleyicisi olur. Esnek istihdam şartları altında, boş zaman daralır, çalışma saatleri uzarken, insanların tüketimi devam ettirilebilmesinin yolu, ithalata bağlanır. İthalat yoluyla mal bolluğu ülkeler içinde tesis edilir. Toplumsal adalet, enflasyonun aşağı çekilmesi ve herkesin benzer mallara ulaşmasının önünün açılmasıyla sağlanır. Ayrıca zenginliğin ölçümünde önemli bir yere sahip olan, boş zaman ve çalışma zamanı (Clark, 2013, s.72) birbirinin yerine kullanılmaya başlanır.

Zaman anlayışındaki değişimin yanı sıra, mekâna özgü anlayışlar da değişir. Modern öncesi toplumlarda birbiriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanılan *uzam* ve yöre kavramları mekânsal anlamlarını yeniler. Bu yenilenmeyi sağlayan etken ise modern toplumsal hayatla birlikte yüz yüze etkileşimin ortadan kalkmasıdır. Daha uzaklarda görünmeyen, somut bir şekilde karşısında olmayan kişiler arasındaki ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda ise uzam kavramı yöreden ayrışır. Ayrıca yöreler, mekânlar ve vatan kavramı da dışsallaşır. Mekânlar, kurumlar kendilerinden çok daha uzaklarda yer alan toplumsal yapılardan etkilenir. Etkilenme ile birlikte biçim uyumuna çaba harcanır. Zaman ve uzam kavramlarının birbirinden ayrılmasıyla, uzam boş hale gelir ve

zamandan bağımsız bir yapıya bürünür. Bundan sonra toplumsal etkinliğin içinde yer alan yapılar ve etkinlik arasındaki *yerleştirilmişlik* bağı ortadan kalkar. Belirli bir yapı içinde yerleştirilmişliğini kaybeden kurumlar, kendi yöresel zamanlarının dışına taştığından, zaman-uzam arasındaki mesafe açılmaya başlar. Dolayısıyla yerel deneyim ve alışkanlıklardan kaynaklanan kısıtlamalar yıkılıp, yerine çeşitli değişim imkânlarına açık yapılar gelir. Bu döneme kadar etkisini devam ettiren toplumsal yapılar, *simgesel işaretler* ya *dauzmanlık sistemleri* ile yerinden çıkarılarak, yerelliğin önüne geçmiş ve etkisini azaltmıştır (Giddens, 2004, s.26-29).

Modern bir toplumsal yapı oluşturulmasında ve zaman-uzam arasındaki mesafenin yeni dönemde artmasında para etkili olmuştur. Para, zamanı belirli bir aralığın içine alırken, ticari işlemleri belirli bir değişim alanının dışına doğru yönlendirir. Böylece birçok yerde, farklı uzam ve zamanda yaşayan insanlar arasındaki ticari işlemlerin yürütülmesi mümkün hale gelecektir (Giddens, 2004, s.31). Diğer taraftan para, zaman ve mekân üzerinde denetim kurmaya yarayacak bir araç olur. Başka bir deyişle zaman ve mekân üzerinde sağlanan denetim, yeniden para üzerinde sağlanan denetim haline gelir. Paranın, zaman ve mekânla ilişkiye girmesi sonucunda ise iki sonuç ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, zaman ve mekân toplumsal hayattaki ilişkilerin parasallaşması neticesinde nitelik değişimine uğrar, ortaya çıkan yeni ilişki çerçevesinde, her şeyin yeri ve zamanı olduğu olgusu zorunlu bir değişime tabi tutulur. İkinci olarak ise zaman ve mekân, parasal hedeflerin izlenmesi ile nitelik değişimine uğrar. Zaman ve mekân parayı birlikte etkileyen değişkenler konumunda olduğundan, zaman ve mekânda oluşacak değişim, kâr ve çıkar anlayışında, zamana ve mekâna göre uyarlama ihtiyacını beraberinde getirecektir (Harvey, 2010, ss.255-258).

Diğer taraftan, sermaye hareketlerinin serbestleştiği, ülkelerin deregülasyon politikalarına yöneldiği, ekonomi politikalarının teknokratlara bırakıldığı ve esnek istihdam koşullarının yaratıldığı bu yeni dönemde, yeni paradigmanın yerleşmesinde sektörel farklılaşma ve ekonomik büyümenin belirleyicilerindeki değişim etkili olmuştur (Hall,

2010, s.6). Bu dönemde, istihdam ve üretim; imalat sektöründen hizmetler sektörüne yönelmiş, yüksek ücretlerin ödendiği sağlık ve finans sektörüyle ücretlerin daha düşük olduğu perakendecilik, restoranlar ve turizm hizmetlerinden oluşan sektörler ekonomide ağırlık kazanmıştır. Bunun yanı sıra sadece üretilen parçaları değil, aynı zamanda işçileri mükemmelleştiren fordist üretim yönteminin (Womack, Jones ve Roos, 1990) yerine teknik bilginin, kalifiye işçinin, yeni bilgi teknolojilerinin ve küresel arz zincirlerinin oluştuğu yeni bir üretim sistemi yerleşmiştir. Öte yandan neo-liberal dönemde ekonomik büyüme; konut sektöründeki genişleme, ithal edilen tüketim malları ve kontrol edilemeyen tüketici kredileri etrafında şekillenmiştir. Ortalama gelir yavaş şekilde artarken, tüketim talebinin hızlanması ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur. İstihdama yönelik genişletici politikaların baskı altına alınmasına bağlı olarak, işsizlik oranı dünyada sürekli artarken, enflasyon istikrarlı bir seyir izlemiştir (Hall, 2010, ss.11-14). Topluların temel hayat tarzları ekonomideki değişimle birlikte dönüşüme uğrarken, üretim yöntemi de *Taylorist* bakış açısını terk ederek, post-fordist üretim yönteminin egemenliğinde *Toyotizm* anlayışına doğru yönelmiştir (Öke ve Kurt, 2004, s.413).

Politikalardaki ve kurumsal yapılarıdaki değişimler, toplumsal yapının içinde yer alan çıkar gruplarını ya da sınıfsal yapıları yerinden eder. Diğer bir ifadeyle toplum içinde seçkin olarak ifade edilen yapıları da değiştirici işlev görür. O döneme kadar toplumsal yapının seçkin unsuru olan grup/sınıflar etkinliğini kaybeder. Buna karşılık yeni dönemin seçkinleri, yeni politikalarla toplum içinde etkili olmaya başlar. Dolayısıyla toplum içinde geleneksel hale gelmiş olan yapılar yerinden edilir. Kendinden öncekilerden farklı, yeni değer yargılarını temsil eden çıkar grupları toplum içindeki yerini alır. Diğer taraftan para, ekonomik gelişmişliğini hızlandıran ve üretim yapısını değiştiren toplumsal ilişkilerin birbirine geçtiği yapıda merkezde yer almaya başlar. Böylece bireysel ilişkilerin düğüm noktası haline gelir (Ercan, 2009, s.68). Hatta Locke'un ifade ettiği özel mülkiyet üzerindeki sınırları kaldırıcı işlev görür. Kişilerin elde ettiği mülklerin

bozulma, yeterlilik ve emek sınırları paranın devreye girmesiyle yıkılır. Özel mülkiyet toplum içinde genişler (Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 2009, ss.181-185). Diğer ifadeyle para ya da özel mülkiyetten birinde meydan gelen değişim, diğerindeki değişmeyi de hızlandırır. Para; daha yoğun ve ileri özel mülk sahipliğini desteklerken, özel mülkiyet de paranın toplum içinde yaygınlaşmasını destekler (Bell ve Henry, 2001, s.204). Mülkiyet ile ilişkiye giren para, toplumsal yapıda değişim meydana getirirken, bireysel ilişkilerin merkezinde yer almaya başlar.

Bütün bu teoriye uygun şekilde politikaların şekillendirilmesi süreci, paranın nötrleşmesine yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bir yerde yeni dönem ile para, klasik söylemine tekrar geri dönmüş olur. Toplumsal hayat içinde herhangi bir etkisi olmayan, sadece değiş-tokuşa yarayan bir nesne olarak değerlendirilen para, siyaseti ve toplumsal yapıların etkilerini dışlayıcı bir yapıya büründürülmüştür. Bu ise paranın kaynağı, ne olduğu, nasıl yaratıldığı noktasında metalist-kartalist ayrımındaki tartışmanın önemini daha da artırır.

3. Paranın Nötrlüğü Tartışması: Metalist-Kartalist Ayrımı

Paranın kaynağı, ne olduğu, nasıl yaratıldığı, bir otoritenin bu yaratılma sürecinde etkili olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalar, iktisadın belirli varsayımlar etrafında düşüncelerini sistematikleştirmesinden beri devam etmektedir. Bundan dolayı para, içinde yaşanan dönemdeki diğer bilimlerin bakış açısından, özellikle de fizikten etkilenmiştir ⁴.

4 9. Yüzyılda para tanımlanırken Newtonyan bakış açısına öncelik vermiştir. Bu yaklaşımda sabit ve belirli ilişkilerin kurulmasında kullanılan ölçülebilir etkenlerin dikkate alınması önemliydi. 20. Yüzyılda ise Einstanyan ya da rölativist bakış açısı paranın anlamlandırılmasında öne çıkmıştır. Einstanyan bakış açısı, paranın değerinin belirlenmesinde herkese göre farklı değer ölçümünü esas alır. Bu ise beraberinde dünyada farklı düzeylerde oluşan nispi fiyat dalgalanmalarının, her ülkeyi farklı şekilde etkilemesindeki nedenlerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Dolayısıyla Einstanyan bakış açısı, her yerde ve her zaman geçerli olan ilişkiler aracılığıyla, bütün ülkelerde geçerli olması gereken tek bir para tanımı ve para politikasını savunan Newtonyan bakış açısının tam tersi bir durumu ifade eder. Ülkelerin kendi şartları ve durumları hem paranın ne olacağına tanımlanmasında hem de para politika-

Bununla birlikte paranın ne olduğuna ve sahip olduğu özellikler üzerine tartışmalar, zaman içinde çeşitli kurumsal değişimlere uğramıştır. Para, değerli maden/mal paradan, fiyat paraya doğru bir yönelim geçirmiştir. Paranın tanımlanması altın ya da gümüş gibi değerli madenlere dayalı sistemden, fiyat para sistemine doğru evrilmiştir. Her iki yapı içinde de, elle tutulabilir ve somut nesnelere para olarak nitelendirilmiştir. Günümüzde ise teknoloji ve finansal sistemdeki gelişmeler, para sisteminde de değişiklik getirmiştir. Fiyat paradan; soyut, elle tutulamayan şeylerin de para olarak kabul edildiği sisteme geçilmiştir.

Para bir yerde şekil değiştirirken, neyin para olduğunun ya da paranın oluşumunda neyin etkili olduğunun tartışması ise devam etmektedir. Burada iki yaklaşım söz konusudur: Parayı, devletin yarattığını öne süren *Kartalist* (bölünebilir para) (Weber, 1995, s.122) ve piyasanın yarattığını öne süren *Metallist/Mengeryen* yaklaşım.

İlk olarak Knapp (1924) tarafından devlet parası olarak ifade edilen Kartalist Yaklaşım, paranın sosyal fonksiyonuna ve toplumsallık özelliğine vurgu yapar. Bu yaklaşımda paranın hesap birimi olma özelliği daha fazla öne çıkarılır. Para arzının merkez bankası tarafından değil, endojen olarak bankalar yoluyla yaratıldığını ileri sürer. Bu süreçte merkez bankaları, sadece faiz oranlarını belirleyebilir. Dolayısıyla para ile enflasyon arasındaki ilişki göz ardı edilir. Bunun için de paranın *nötr* olmadığı savunulur (Wray, 2002, s.23).

sının uygulanmasında önem kazanır. Para, belirli bir andaki fiyatları karşılaştırılmasındaki bir ölçü olma yerine, belirli bir zaman içinde belirli bir dönemdeki fiyatların karşılaştırılma aracı haline gelir (Bordo ve James, 2006, ss.402-403). Bunun yanı sıra, Ortodoks iktisat ve Heterodoks yaklaşım farklılıkları da paranın ne olduğu konusundaki tartışmanın bir ayağını oluşturmaktadır. Ortodoks iktisat, parayı eksojen bir araç olarak değerlendirir. Para, işlem maliyetlerini azaltmak amacıyla değiş-tokuş esnasında ortaya çıkan bir nesnedir. Değişim aracı olma özelliği dışında herhangi bir fonksiyonu yoktur. Heterodoks yaklaşım ise paranın endojen bir şekilde yaratıldığını iddia eder. Özel para çoğunlukla da banka mevduatları, talebe bağlı olarak yaratılır. Bundan dolayı da nakit olarak bankaya yatırılması ya da bankadan kredi çekilmesi yoluyla paranın yaratılması söz konusu olur. Diğer bir ifadeyle krediler mevduatların yaratılmasını sağlar (Wray, 2002, s.25).

Paranın nötr olma özelliğinin göz ardı edilmesiyle para, değişim aracı olmanın ötesinde bir işlev içinde değerlendirilir. Artık para, kendi doğal halinde toplumsal ilişkilerin yer aldığı bir olgudur (Zelizer, 1989). Bu yönüyle toplumsal yapı içindeki ekonomik aktörler ile para otoritesi arasındaki ilişki, paranın ne olduğunun belirlenmesinde temel etken olur (Ingham, 2000, s.19). Böylece dünyadaki bütün paralar, geniş bir ekonomik ve toplumsal sistemin ürünü olarak hayat alanı bulur (Neale, 1976, s.4). Para, sosyal bir ilişki sistemi içinde varlık kazandığından, takas ekonomisinde değişimi kolaylaştırmak amacı ile ortaya çıkan bir nesne olmaz. Toplumsal hayatın bir parçası olarak ekonomide işlem görür.

Kartalist yaklaşıma göre para toplumsal ilişkilerde varlık alanı kazanır ve ortaya çıkarken, hesap birimi özelliğiyle saraylarda ve mabetlerde erken dönem bürokrasisi (Hudson, 2004) tarafından icat edilmiştir. Bunun yanı sıra paranın yaratılmasındaki borç ilişkileri (Bell ve Henry, 2001; Keynes, 2012; Wray, 2012), cezai işlemler ve vergiler (Gnos ve Rochon, 2002; Goodhart, 1998; Peacock, 2003; Wray, 2002) toplumsal ilişkilerin yansımaları ifade eder.

Borç ilişkisine dayalı şekilde ortaya çıkan para (Bell ve Henry, 2001, s.219), borçları, fiyat listelerini ve genel satın alma gücünü temsil eder. Bu özelliğiyle asıl biçimini aldığı hesap parasını meydana getirir. Teslim edildiği zamandaki borç sözleşmeleri, yerine getirdiği zamandaki fiyat sözleşmeleri ve elde tutulmasıyla genel satın alma gücüne sahip para, hesap birimi olma niteliğine kavuşur. Zaten satın alma gücüyle para özelliğine kavuştuğunda, değiş-tokuş amacıyla kullanılan nesne özelliğini yitirir. Artık toplum hesap para ilişkisi ile nesneyi para haline getirirken, takas evresinden de çıkar (Keynes, 2012, s.3). Bu sayede para kimliğini hesap birimi olarak tesis eder ve toplumsal değer birimi oluşur (Wray, 2012, s.8).

Cezai işlemlerin ödenmesindeki araç özelliğiyle para, kefaretin bedeli olarak hesap birimi olma özelliğine ulaşır. Devlete yapılan bu ödemeler, onun için birer gelir kaynağıdır. Başlangıçta kefaret yoluyla gelir elde eden devlet, daha sonraki dönemlerde harçlar, vergiler, kira ve faiz ödemeleri yoluyla

egemenliğini para aracılığıyla toplumda tesis eder. Bu ödemeler, aynı zamanda, devletin gelişim gösteren kurumsal yapısının bir yansımasıdır. Tapınakların otorite olduğu yönetim yapısından saraylara, feodalitenin hâkim olduğu toplum yapısından demokratik yapının yerleştiği siyasal yapılara doğru gelişim aşamaları da bu süreç için gözlemlenebilir (Goodhart, 1998, s.413; Wray, 2002, s.28). Diğer bir ifadeyle, paranın gelişim süreci ile devletin egemenliğini tesis etme biçimindeki değişim süreci arasında bir ilişki vardır.

Kartalist yaklaşıma göre paranın yaratılması ve hesap birimi olmasını sağlayan diğer bir olgu da vergilerdir. *Vergiye dayalı para yaklaşımı* (tax-driven approach) (Wray, 2002, s.28) olarak da ifade edilen bu yaklaşımda para, devlet parası şeklinde ortaya çıkar. Devlet, sözleşmeleri kanunlara veya adetlere dayalı şekilde belirler. Para da bir *toplum sözleşmesi* niteliğine sahip olduğu için, neyin para olarak kullanılacağı devlet tarafından tanımlanır. Böylelikle devlet, hesap parasını yaratarak sözleşmelere ve fiyat listelerine uygun teslimatın karşılığında neyin kullanılacağını da belirler. Ödemelerin tanımlanan nesne etrafında yapılmasında, yasaya dayalı otorite biçiminde devlet egemenliğini gösterir (Keynes, 2012, s.4). Para, devlet tarafından konvertibl olmayan fiyat paraya dayalı şekilde tedavüle sokulur ve gerçek hayatın içindeki yerini alır (Gnos ve Rochon, 2002, s.46). Neyin para olarak kullanılacağına da değişim işlemi gerekli koşul olmaz. Bunun yerine vergiler, paranın belirlenmesinde etkili olur. Vergilerin ödenmesinde devlet tarafından belirlenen paranın kullanılacak olması, paraya olan talebi arttırır (Peacock, 2003, ss.208-209).

Bütün bu gerekçeler nedeniyle *Kartalist yaklaşım*, paranın nötr olma özelliğini reddeder. Para, sadece değişim aracı olsa dahi, kaynakların devlete aktarılmasında aracılık rolü üstlenir. Diğer ifadeyle, nötr özellikleri ile herhangi bir sosyo-ekonomik etkiden uzak olsa da reel etkiye sahip olur. Öte yandan, piyasa, karşılıklı ticaretten sağlanan fayda aracılığıyla faydanın artırıldığı bir yer olarak görülme yerine, borçlardan elde edilecek kazançların bir aracısı olarak değerlendirildiğinde, en temel özelliğiyle parasallaşmış bir kurum haline gelir (Wray, 2002,ss.29-30).

Kendi düşünce alt yapısını Menger (2009, ss.189-193)'den elde eden *Metalist düşünce* ise paranın kullanım değerine vurgu yapar. Para kullanım değerine, pratik hayatın getirdikleri ve alışkanlıklarla birlikte, mübadele esnasında kavuşur. Mübadele işlemlerinde, bireyler ticari işlemde bulunurken, bu malların kullanım değerlerini esas alırlar. Malın malla değişiminin esas olduğu böyle bir yapılanmada, istekler ve arzuların hem aynı özellikte hem de benzer olması gerekir. Ancak malın malla değişiminin esas olduğu noktada, mallara dair bilgi toplumdaki bütün bireyler tarafından elde edilebilmelidir. Bu durum, toplum içinde her birey için geçerli olmadığından, alışkanlık ve pratiğin tesis ettiği para, mübadeleyi kolaylaştıracak şekilde alışkanlık ve pratiğe dayalı olarak mübadele işlemine konu olur. Böylece para, devletin ya da bir yasama faaliyetinin ürünü olmadan, herhangi bir otoritenin yaptırım gücüne dayanmadan, bütünüyle doğal bir şekilde ortaya çıkar. Mübadeleye konu olan mallar, devlet otoritesinin varlığına dayanmadan, doğal şekilde para haline gelir. Diğer bir ifadeyle para, kimse tarafından bulunmuş nesne değildir. Ekonomik hayat ilerleyip geliştikçe, insanlar kendi çıkarlarının daha fazla farkına varırlar. Toplumsal hayatta ekonominin aşamalı gelişmesiyle birlikte, para birçok toplumda bağımsız şekilde ortaya çıkar. Neyin para olarak işlem göreceği, her yerde ve zamanda, kendine özgü ekonomik koşulların değişmesine bağlıdır.

Menger paranın kullanım değerini öne çıkartarak paranın nasıl ortaya çıktığını belirlemeye çalışırken, 18. yüzyıldan önceki dönemde Aristoteles'e dayanılarak tanımlanan *Metalist para sistemi*, iki temel ilke üzerinden parayı tanımlamıştır. Para olarak tanımlanan şeyin birincil özelliği, bir değişim aracı olması ve bunun yanı sıra değerinin bir değerli maden tarafından belirlenmesidir. Paranın değişim aracı olmasını öne çıkaran yaklaşım, değişim özelliğini aynı zamanda değer ölçümü olarak değerlendirir. Diğer bir ifadeyle para, sadece insanlar arasındaki mal ve hizmet değiş-tokuşunda aracılık eder. Bu aracılık esnasında değer ölçülmesine yardımcı olur (Schumpeter, 1954, ss.62-63). Bu yönleriyle para Adam Smith tarafından ifade edildiği gibi sadece ticaretin evrensel aracı olarak işlev görür (Cesarano, 1995,

s.447). Paranın, değiş-tokuş sürecinde işlem maliyetlerini azaltan özelliği öne çıkar. Bununla birlikte para, piyasadaki miktarı merkez bankası tarafından kontrol edilen, nötr bir araç şeklinde değerlendirilir. Diğer bir ifadeyle para, eksojen olarak yaratılan ve ekonomik hayatta herhangi bir etkisi olmayan nesnedir. Dolayısıyla enflasyon ile doğrudan ilişkili ticari bir maldır. Bu özellikleriyle değerli maden basımı özel sektör tarafından yerine getirilebilir.

Paranın ne olduğuna, nasıl ortaya çıktığına ve kaynağının ne olduğuna yönelik sorular etrafındaki tartışmalar, teorideki dönüşüm tartışmaları ile birlikte değerlendirildiğinde, teori pratiğin üzerinde egemenlik kurarken, para da teoriye uygun şekilde nötr özelliğine yeniden kavuştu. Paranın nötrleşmesi, para politikası üzerinde siyasetin etkisini kaldırılmasına neden oldu. Siyasal yapıların etkisini ortadan kaldırmak için para politikası, yönetim ekonomisi etrafında uzmanlarca yönetilmeye başlandı. Bunun sonucunda, enflasyona odaklanan ve siyasal yapılardan uzak bağımsız merkez bankaları paranın yönetiminde esas rolü üstlendi. İşsizliği azaltmaya yönelik politikalar, merkez bankası amacı olmaktan çıktı. Adeta Gellner (1992) tarafından ulus-devlet öncesi yönetim yapısını tanımlamada kullanılan, ulema yönetimine dönüldü. Ulus-devlet elindeki en önemli politika aracını teknokratlara teslim ederken, toplumsal politikalar sosyal hayatın içindeki başka yapılara teslim edildi.

Paranın nötrleşmesi sonucunda devletin ekonomiden çekilmesi, istihdam politikalarının gelecekteki enflasyonun belirli hale getirilmesinin gerisinde kalması ve artan finansallaşma bireyleri yalnızlığa itti. Bireyleri kendi başlarına hayat mücadelesine atan bu yapısal dönüşüm, bir *risk toplumunun* temelini attı. Bireyselleşme hızlandı ve bireyler geleneksel değer yargılarından uzaklaşmaya başladı. Bireyler anı yaşamaya yönelerek, tüketim ve ücret bağımlısı haline geldi (Beck, 2011, s.141). Bunun için de hiçbir şeyin kesin olmadığı yeni akıl etrafında şekillenen dünyada, erkekler ve kadınlar her zaman ve kesin olarak içinde yer alacakları gruplara sığınmaya çabaladılar (Hobsbawm, 1996, s.40).

Bireyler, bu yeni sistem içinde yeni bir politik alt

yapı ve sosyal destek modeli olarak kendi geleceklerini güvence altına almak ve gelecekteki belirsizliklere karşı korunma sağlamak amacıyla sosyal sermaye yapılarına yöneldiler. Kendine has iletişim dili, organizasyon yapısı ve kurumsal işleyişi olan sosyal sermaye, paranın nötrleşmesi sonucu devletin üstünden attığı yapıların yerini aldı.

3. Sosyal Sermaye

3.1. Sosyal Sermaye Kavramı

İktisat biliminde sermaye sözcüğü ile pek çok unsur özelliklerine göre kavramsallaştırılır. Sermaye türleri basitçe kategorize edildiğinde; finansal, fiziksel, beşeri, doğal ve sosyal sermaye biçiminde karşımıza çıkar. Bunlardan sosyal sermaye, kavram olarak olmasa bile, kapsadığı içerik itibarı ile Adam Smith, Alexis de Tocqueville ve Durkheim'da ve hatta Aristo gibi çok daha erken dönemlerin bilim insanlarının metinlerinde kendine yer bulmaktadır (Halpern, 2005, s.3-4). Rousseau, sosyal sözleşme ile paylaşılan değerlerin önemine dikkat çeker. İnsanların "özünde" iyi niyetli olmalarına karşılık *sıklıkla kandırıldıklarını* söyler. Bunlara dayanarak, yıllar sonrasındakendine literatürde önemli bir yer açarak gün ışığı ile buluşan sosyal sermaye kavramına uzanan kaldırımın taşlarını döşemiştir (Rousseau, 1993'den akt., Paldan ve Svendsen, 1999, s.6).

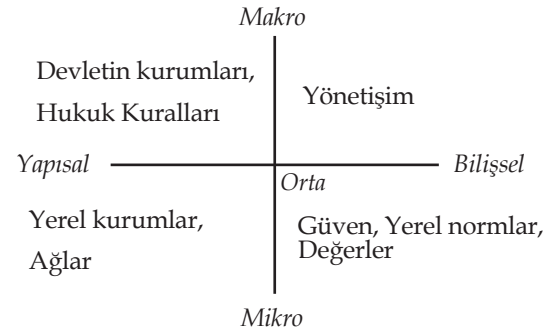
Sosyal sermaye ile insanlar arasında ilişki ağlarından kaynaklanan ve karşılıklı amaçlara ulaşılması neticesinde ortaklaşa değer yaratılır. Modern dünyanın ilişkileri böylece anlamlandırılır ve daha da önemlisi kavramsallaştırılmış olur (Schuller, Baron ve Field, 2000, s.1). Dolayısıyla sosyal sermaye, bir sivil topluluğun ve sosyal yapının içerisinde yer alan insanların birbirleri ile olan bağlantılarına odaklanır (Halpern, 2005, s.1). Piyasa düzeyinde (ekonomik, politik, işgücü ya da topluluğa dair) getiri beklentisiyle etkileşime giren ve ağ bağlantısı ile sosyal ilişkiler kuran bireylerce yapılan yatırımları ifade eder (Lin, 2001, s.19). İletişim ağları etrafında bir araya gelen bireyler, *benduygusundan bizedoğru* hareket ederler. Bunun sonucunda *herkesin her şeye sahip olmadığı ama birçok kişinin birçok şeye sahip olduğu* (Narayan ve Pritchett, 1996, s.2) sermaye türü toplum içinde yerleşir. Artık bireylerin karşılıklı iliş-

kiler yoluyla elde edecekleri fayda, *kişinin neyi bildiği değil, kimi tanıdığı* ilkesine bağlanır(Woolcock ve Narayan, 2000, s.225).

Putnam sosyal sermayeyi; *sosyal kurumun koordine edilmiş eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini arttıran güven, normlar ve iletişim ağları gibi özellikler* ile tanımlar (Putnam, 1993, s.169). Bu üçlü sacayağı, insan yaşamının tümünde kalıcı etkilere sahip olan ve toplumsal düzeyde suç oranlarının azalması, politik aktörlerin daha aktif hale gelmesi ve yolsuzlukların azalması gibi sonuçlara gebe dir (Putnam, 1995).Dolayısıyla pratikte önemli değerler yaratan bir süreci (Putnam, 2000) gündeme getirir. Böylece bir mekanizma olarak sosyal sermaye ile kaynakların etkin kullanımı ve refah artışı beklentisi söz konusu olur (Woolcock, 1998, s.155).

Bourdieu (1986) ise *bireyin toplumda edindiği statülere hangi kaynaklar vasıtasıyla eriştiği* sorusuna odaklanarak sosyal sermayeye ulaşır. Bireylerin ya da grupların, karşılıklı *tanıma ya da tanınmalar* sonucunda edindiği kaynaklar ve bunların sağladığı sermaye ve gücün toplamı, sosyal sermayeye denktir. Böylece fayda maksimizasyonuna yönelen bir bireyin, sosyal (aidiyet temelli) ilişki kurduğu grubun hedeflerine yönelmesi söz konusu olmakta ve güven, sosyal ağlar, normların bileşik etkisi neticesinde güçlü ve etkili bir topluluk oluşmaktadır (Onyx ve Bullen, 2000, s.25). Bu mekanizma, sosyal ağların inşasını sağlayan ve ortak eylemleri kolaylaştıran bir role sahiptir (Werner ve Spence, 2004, s.8).

Sosyal sermaye ile vücut bulan unsurlar, realiteden doğmaktadır. Buna göre, mikro düzeyde ele alındığında, bireyler ve hanehalkının içinde yer aldığı ağlar ve bağlı oldukları yerel kurumlar mikro düzeyde yapısal unsurlarken, mikro bilişsel unsurlar mevcut bu mekanizmaların ilişkilerine yön veren güven, yerel normlar ve değerler gibi unsurları muhteva eder. Makro yapısal boyutta ise otoritenin yerleştiği kurumsal mekanizmalar ile hukuk kuralları yer alırken, bunun bilişsel çerçevedeki karşılığı yönetim olmaktadır. Dolayısıyla sosyal sermayeyi oluşturan ve paranın nötrleşmesine yol açan yapının fotoğrafını Şekil 1'deki gibivermek mümkündür (Grootaert ve Bastelaer, 2002, s.3).

Şekil 1. Sosyal Sermayenin Kapsamı ve Formları

Kaynak: Grootaertve Bastelaer, 2002, s.4'dan yararlanılarak uyarlanmıştır.

Sosyal sermayenin işlevsel olarak; *bağlayıcı* (bonding), *köprüleyici* (bridging) ve *eklemleyici* (linking) rolleri de söz konusudur. Bağlayıcı sosyal sermaye ile aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular gibi birbirini tanıyan, birlikte yaşayarak karar alan bireylerin ilişkilerindeki derinleşmeye bağlı olarak, kapsamı daha geniş ağlardaki ilişkilere yönelik engeller ya da kopuşlar oluşmaktadır. *Köprüleyici sosyal sermaye* ise farklı özelliklerdeki grup üyeleri arasındaki yatay bağları şekillendirerek, olağan koşullarda ilişki kurması mümkün olmayan ağlar arasında köprüler oluşmasını sağlamakta ve bilgi ile güvenin yayılmasında ve işlemlerle ekonomik aktivite dinamiği yaratılmasında pozitif etkili olmaktadır. *Eklemleyici sosyal sermaye* ise bireyler ya da ait oldukları grupların, siyasi ya da finansal güce sahip durumdaki birimlerle bağlantılarını tanımlamakta ve grup üyelerinin mikro düzeyde sosyal sermayelerinin yükselmesine ve sosyal eylemlerin siyasi ve ekonomik olarak etkin düzeye gelmesine yol açmaktadır (Sabatini, 2009, s.430).

Bir sosyal yapıda, sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar; sosyal birlik, grup özellikleri, günlük sosyal yaşam, komşuluk ilişkileri, gönüllülük, normlar, güven (Narayan ve Cassidy, 2001, s.67) gibi kanallardan kaynaklanır ve bunlar basitçe *sosyal ağlar, normlar ve güven* boyutlarına indirgenebilir. Bunlardan ağlar, aynı iletişim kodlarını kullanan ve genişlemesi önünde bir sınırdan söz edilemeyecek nitelikteki açık yapılardır. Bunlar sosyal sermayenin; karanlık yönüne dair bir takım siyasi yapılanmalar, yasa dışı faaliyet gösteren çeteler olabileceği gibi,

resmi nitelikteki siyasi yapılanmalar, bireyselden küresele uzanan medya ve iletişim kanalları türünden yapılar olabilir (Schuller ve ark., 2000, s.19).

Normlar ise bir sosyal topluluğa dâhil olan bireylerin tutum ve davranışlarının topluluk açısından ne ölçüde kabul edilir olduğunun bir yazılı olmayan ölçütüdür. Dolayısıyla normlar, mensuplarını gayri ahlaki, yasa dışı eylemlerden ya da topluluk tarafından kabul görülmeyecek girişimlerden alıkoyma özelliği ile sosyal sermayeyi güçlendirir (Knack ve Keefer, 1997, s.1254). Güven ise sosyal alan ile ekonomi arasındaki bir tür yapıstırıcı olarak görülür. Zira ekonomik aktörler arasındaki ilişkileri biçimlendiren güven esasını ve ilişkilerin sürdürüldüğü mecradaki güvenilirliği kapsar (Kovalainen, 2005, s.75-76).

Sosyal sermaye, temelde bir ekonomide; bilgiye dayalı işlem maliyetlerini minimize etmekte (Szreter, 2000, s.61), öngörülebilirliği ve üretimi artırmakta (Paldam ve Svendsen, 1999, s.7), ekonomik birimler arasında kurulan ilişkilerden, ortaklaşa girişimlerin yeşermesine uygun ortam şartlarını hazırlamaktadır (Francois, 2002, s.15). Piyasa içinde işbölümünü koordine eden sosyal sermaye, reel gelirin dağıtımını sağlar. Bu yolla piyasa ilişkilerine karşı koruyucu bir görev üstlenir. Bunun yanı sıra, biçimsel ya da biçimsel olmayan yapılarla, toplum içindeki karşılıklılık ilkesini de tesis eder. Böylece refah devletinin yeniden dağıtım ilkesini de yerine getirir (Carroll ve Stanfield, 2003, s.400).

3.2. Sosyal Sermayenin Üstlendiği Roller

Yeni akıl, piyasanın kusurlarını asimetrik bilgiye bağlar. Kaynaklarını optimize etmek için eksik bilgi ile mücadele etmek durumunda kalan ekonomik birimler, artan işlem maliyetleri nedeniyle oluşan piyasa dışı kurumlara yönelirler. Bu da sosyal sermayenin güçlenmesine karşılık gelir (Fine, 2008, s.30-37). Öteden beri, devlet *toplumsal düzenin kurucu unsuru* olarak görülür. Bu rolü, *küresel dünyada geçerliliğinin kalmadığı savı*, ekonomik altyapıdaki değişimin sağlanmasında bir *direnç unsuru* olarak görülmesi nedeni (Yalman, 2002, s.316) ve toplum geliştikçe doğası gereği daha önemli ve karmaşık gelen ve sağlıklı hale geldiği öne sürülen“ doğal bir organ

tasviri” (Vergara, 2006, s.41)ile sosyal sermayeye bırakmıştır. Bu sayede ekonomik birimler arasında ihtiyaç duyulan karşılıklı itibarın yeniden yaratılması ve güven ilişkisinin kurulmasının mümkün olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Düşünce kalıbındaki bu dönüşüm, dünya imgesinin daha mekanik hale geldiği ve varlık hiyerarşisi anlayışının ortadan kalktığı bir ortamda vuku bulmaktadır (Taylor, 2014, s.910). Nitekim *yeni akıl* rolünü sorguladığı ve hatta eleştirdiği devlet mekanizması geride önemli boşluk bırakmaktadır. Bu da, piyasa-devlet karşıtlığının ortaya çıkardığı analitik ve siyasi bir alternatif bulma arzusu çerçevesinde sosyal sermayeyi gündeme taşımaktadır (Fine, 2008, s.59). Bu mekanizmanın işleyişi, ülkelerin işadamlarına açılması ve devletlerin bütünüyle yükünü taşıyamadığı zenginliğe de, yönetsel erke de toplum içinde filizlenen bu iş çevrelerinin sahip çıkmaya başlaması ile gerçekleşmiştir (Çeçen, 2015, s.51). Bu sürece, ana akım iktisat modellerinde, piyasanın oluşumunda etkili olan sosyo-politik unsurların, topluma, iş dünyasına, örgütsel yapılara, girişimcilik faaliyetlerine dair unsurlardaki farklılıkların göz ardı edilmesinin getirdiği önemli bir handikap da dahil olur (Buğra, 1995, s.364). Zira örnekler gösterir ki; başarılı piyasa ekonomilerinin gelişme nedeni, piyasanın içinde işlediği sosyal sistemlerin, topluluğun amaçlarına hizmet edilmesini gerektiren bireysel kazanımları oluşturan normlara dayandırılmış olmasıdır (Barry, 1998, s.109). Yeni akıl, toplumsal kararları alma noktasında keyfi davrandığını düşündüğü (Wallerstein, 2003a, s.85) ve çatışan bireysel çıkarları, toplumsal çıkar haline getiren bir mekanizma olan devleti, ekonomi çerçevesinin dışına çıkarmaktavebu boşluğun doldurulmasında (Caslin, 1993, s.297)sosyal sermayeyi göreveçağırılmaktadır.

Sosyal sermaye, neo-liberal bir esinti ile varlığını gösteren küreselleşme tartışmaları içerisinde, piyasa-devlet mekanizmalarının duruşlarındaki değişim ile birlikte meydana gelen boşluğun dolması/ doldurulması aşamalarında; toplumsal, sosyal, kültürel, ekonomik boyutları ile kendine alan yaratan yeni bir takım unsurların söz konusu olması ile sürece dair bütünlük kazanmaktadır. Nitekim bu çerçevede, toplumsal alanda önceki koşullarda kendine

fırsat alanı bulamayan tüm unsurların, küreselleşme kisvesi altında meydana gelen dönüşümde, kendine ait müstakil yeni alanlar tanımladığı göze çarpar (Koyuncu, 2002, s.364). Buna paralel şekilde, yerleşik yönetsel mekanizmaların sıcak karşılamaına karşılık, politika sürecinde işadamlarının söz sahibi olduğu bir konuma getirilmesi, siyasal çevrelerde giderek yerleşen bir fikir olmuştur. Bu fikre zemin hazırlayan ise *işadamlarıyla iktisat politikasının yapıcılarında kurulacak işbirliğinin ekonomik gelişmeye uygun koşulları yaratacağı* düşüncesidir (Buğra, 1995, ss.35-40). Böylece *ilerlemeci muhafazakârlık* olarak tanımlanan doğrultuda; kapitalist sistemin materyalist görüşünden haz etmeyen, ancak serbest pazar ekonomisini destekleyen, devletin küçülmesi ve özelleştirme uygulamalarını benimseyen, açık ekonomide, kültürel değer ve kimliklerini koruyarak küreselleşme sürecine eklenilen *yeni bir sınıf benzeri* yapılanma oluşmaktadır (Koyuncu, 2002, s.375). Bunda yeni ekonomik paradigmanın ortaya çıkardığı, girişimci, özgür ve bağımsız karakterli, merkezî yetçilikten haz etmeyen toplum tipinin rolünün olduğu açıktır (Şimşek, 2014, s.161). Bu gibi gelişmeler, girişimciliğin ve sermayenin yeterli olmadığı ortamda, devletin yatırım gerçekleştirme için özel sektördeki unsurları destekleyerek, alan yaratma çabası ile ortaya çıkabileceği gibi, devletin piyasa kaynaklı alternatif güç odaklarına mesafeli durduğu ve septik bir davranış sergilediği durumlarda da, ekonomik işlevlerin gerçekleştirilebilmesine yönelik tercihleri şekillendirir (Buğra, 1995, s.264). Bu yapının ortaya çıkması, iradi ya da irade dışı olması fark etmeksizin, ekonomik birimleri sermaye birikimi uğrunda çaba göstermekten alıkoymayacak ve uluslararası düzeyde devletlerin temsil ettiği ekonomik güçlerin sermaye birikimi mücadelesi sürece ve ekonomik süreçlerdeki metalaşma, buna bağlı olarak gerçekleşecektir (Wallerstein, 2003b, s.251).

Ekonomideki yapısal değişimler ile siyasi değişimler arasındaki güçlü ilişki insanlığın geçmişinde önemli izler bırakmıştır (Freeman ve Louça, 2013, ss.344-345). Bunun bir tamamlayıcısı olarak düşünülen sosyal sermayenin toplumların yapısal özelliklerine de bağlı olarak, devlet mekanizmasının yerine getirdiği bazı görev ya da sorumlulukları üstlendiği

pek çok örnekte kendine yer bulmaktadır. Bunda sosyal sermayenin unsurlarının toplumsal dinamiklere bağlı olarak şekillenmesinin önemli bir rolü söz konudur. Örneğin nüfusun azalma gösterdiği, yaşlanma eğiliminin öne çıktığı sosyal dayanışma gereksiniminin baş gösterdiği Japonya gibi ülkelerde, sosyal sermayenin getirdiği karşılığın sosyal güvenlik sistemi için sosyal dayanışmayı güçlendiren bir *kamusal mal* olarak ele alınabildiği görülmektedir (Hamada ve Takao, 2008, s.282).

Politika yapıcılarının kısa dönemde kontrolü dışında yer alan faktörlerden biri olarak (Blotevogel, 2013, ss.17-18) finansal gelişme literatüründe finansal az gelişmişliğe yol açan temel nedenler arasında gösterilen sosyal sermayenin (Guiso, Sapienza ve Zingales, 2004, s.552) ekonomik kalkınmadaki rolüne dair tartışmalar, Dünya Bankası gibi küresel ekonominin politika yapıcısı konumundaki kuruluşların sürece dâhil olması ile birlikte güven ve normların piyasa ekonomisinin istikrar ve büyüme potansiyeline yönelik bir ölçüt olarak kabul edilir hale gelmesine yol açmıştır (Lewandowski, 2006, s.17). Bu süreç, aynı zamanda yine müdahil durumda bulunan kuruluşların yön vermesi ile küçük ya da piyasa dostu devlet kavramlarıyla birlikte yol alan yönetim kavramının, ulus devlet ölçeğinden bağımsızlaşarak üstünlük sağladığı bir tür siyasal egemenliğe giden yolu şekillendirmiştir (Bayramoğlu, 2005, s.28).

4. Sonuç

İktisat teorisindeki dönüşüm, kendinden önceki zamanda geçerli olan politikaları ve bu politika araçlarını anlam değişimine uğrattı. Refah Devletinde toplumsal barış ve adaleti temel alan işsizlik odaklı politikalar terkedildi. Bunun yerine geleceği kontrol altına alan ve enflasyon odaklı politikalar öne çıktı. Enflasyonda istikrarı sağlayıp, reel değerler etrafında adaleti tesis etmek önemli hale geldi. Devletin ve siyasetin ekonomiden uzaklaşmasına neden olan bu süreçte, yönetim ekonomisi güçlendi. Uzmanlar ve bağımsız kurullar aracılığıyla gerçekleştirilen ekonomi yönetimi, bireylerin sığındıkları modern dönem seçkin yapılarını da yıktı. Bunun neticesinde bireyler, kendilerine güvenlik sağlayan sosyal sermaye yapılarına yöneldi. Sosyal sermaye, birey-

lere gelecek güvencesi sağlarken, kendi içine kapalı yapılarla kendilerine bağlı bireyler oluşturdu. Bu ise devlete yasalarla bağlı yurttaşlar yerine, kendi içinde kuralları olan gruplara bağlı bireyler yarattı. Birer çıkar grubu şeklinde hareket etmeye başlayan bu yapılar, toplumsal konsensüsü ortadan kaldırdı. Böylece, dünyanın yeni aklının nötrleştiği para ve tarafsızlaştırdığı devlet yerine, siyasal etkilere de sahip sosyal sermaye yerleşti. Yurttaşların hakları yerine, sosyal grubun çıkarları öne çıktı. Birey kendi çıkarının peşinde koşarken, kendine has kurallarla yönetilen sosyal sermaye yapısının güçlenmesine neden oldu. Dünyanın yeni aklı, rasyonel birey yerine, *rasyonel bir çıkar grubu* yaratmış oldu. Diğer bir ifadeyle gelecek öngörüsü nötrleşen para yerine, sosyal sermaye grupları tarafından bireye sağlandı.

Kaynakça

Ağaoğulları, M.A., Zabcı, F.Ç. ve Ergün, R. (2009). *Kral devletten ulus devlete*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akat, A. S. (2004). Dalgalı kur ve para politikası: bir parasal kural önerisi. H. L. Akgül, & F. Aral (Ed.), *Gülten Kazgan'a armağan Türkiye ekonomisi içinde* (s. 57-80). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Barro, R. J., & Gordon, D. B. (1983a). Rules, discretion and reputation in a model of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 12(1), 101-121.

Barro, R. J. & Gordon, D. B. (1983b). A positive theory of monetary policy in a natural rate model. *The Journal of Political Economy*, 91(4), 589-610.

Barry, N. (1998). *Birey, cemaat, piyasa: liberal bir perspektif*. (çev. M. Erdoğan, haz. A. Mavili Aktaş). Ankara: Liberte Yayınları.

Bayramoğlu, S. (2010). *Yönetişim zihniyeti Türkiye'de üst kurullar ve siyasal iktidarın dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim zihniyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Beck, U. (2011). *Risk toplumu başka bir modernliğe doğru* (çev. K. Özdoğan, & B. Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.

Bell, S. & Henry, J. F. (2001). Hospitality versus exchange: the limits of monetary economics. *Review of Social Economy*, 59(2), 203-226.

Blotevogel, R. (2013). *Measuring and mending monetary policy effectiveness under capital account restrictions – lessons from Mauritania*. IMF Working Paper WP/13/77, International Monetary Fund.

Bordo, M., & James, H. (2006). *One world money, then and now*. NBER Working Paper Series.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, In J. Richardson (Eds.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). Westport: Greenwood.

Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye'de yeni kapitalizm* (çev. B. Doğan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (1995). *Devlet ve işadamları* (çev. F. Adaman). İstanbul: İletişim Yayınları.

Carroll, M. C., & Stanfield, J. R. (2003). Social capital, Karl Polanyi and American social and institutional economics. *Journal of Economic Issues*, 37(2), 397-404.

Caslin, T. (1993). *Liberalizm, refah devleti, eleştiriler* (der. K. Saybaşı). Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Cesarano, F. (1995). The new monetary economics and the theory of money, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 26, 445-455.

Chari, V. V., & Kehoe, P. (2006). Modern macroeconomics in practice: How theory is shaping policy. *The Journal of Economic Perspectives*, 20(4), 3-28.

Clark, G. (2013). *Fukaralığa veda dünyanın kısa iktisadi tarihi* (çev. E. Demircioğlu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Crozier, M., Huntington, S. P., & Watanuki, J. (1975). *The crisis of democracy, the trilateral commission*. New York: New York University Press.

Çeçen, A. (2015). *Kapitokrazi: sermaye egemenliği*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Çolak, Ö. F. (2005). *Finansal piyasalar ve para politikası*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı neo-*

- liberal toplum üzerine deneme.* (çev. I. Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ercan, F. (2009). *Toplumlar ve ekonomiler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fine, B. (2008). *Sosyal sermaye sosyal bilime karşı* (çev. A. Kars). İstanbul: Yordam Kitap.
- Forder, J. (2004). The theory of credibility: confusions, limitations and dangers. In P. Arestis & M. Sawyer (Eds.) *Neo-liberal economic policy* (pp. 4-37). Cheltenham: Edward Elgar.
- Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics lectures at the collège de france 1978-1979*. M. Senellart, (Eds), G. Burchell (Trans.). New York: Palgrave MacMillan.
- Francois, P. (2002). *Social capital and economic development*, Oxon: Routledge.
- Freeman, C., & Louça, F. (2013). *Zaman akıp giderken: sanayi devrimlerinden bilgi devrimine* (çev. O. S. Binatlı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Freeman, J. R. (2002). Competing commitments: technocracy and democracy in the design of monetary institutions. *International Organization*, 56(4), 889-910.
- Galbraith, J. K. (1971). *The new industrial state*. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Galbraith, J.K. (1990). *Para nereden gelir nereye gider* (çev. N. Himmetoğlu ve B. Çorakçı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Galbraith, J. K., & Salinger, N. (2002). *Ekonomi üzerine hemen herşey* (çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk* (çev. B. E. Behner & G. G. Özdoğan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları*. (çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayın.
- Gilpin, R. (2012). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politikası*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Gnos, C., & Rochon, L.P. (2002). Money creation and the state a critical assessment of chartalism. *International Journal of Political Economy*, 32(3), 41-57.
- Goodfriend, M. (2007). How the world achieved on monetary policy. *Journal of Economic Perspectives*, 21(4), 47-68.
- Goodhart, C.A. (1998). The two concepts of money: implications for the analysis of optimal currency areas. *European Journal of Political Economy*, 14, 407-432.
- Grootaert, C., & Bastelaer T. (2002). Social capital: from definition to measurement. In C. Grootaert & T. Bastelaer (Eds.), *Understanding and measuring social capital* (pp. 1-12). Washington, DC: The World Bank.
- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2004). The role of social capital in financial development. *The American Economic Review*, 94(3), 526-556.
- Hall, P. A. (2010). *The political origins of our economic discontents: contemporary adjustment problems in historical perspective*. Retrieved from scholar.harvard.edu/hall/files/gourevitch.pdf
- Halpern, D. (2005). *Social capital*. Cornwall: MPG Books.
- Hamada, J., & Takao, S. (2008). Policy implications of social capital for the Japanese social security system. *Acta Medica Okayama*, 62(5), 275-283.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu kültürel değişimin kökenleri*. (çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayek, F. A. (2012). *Hukuk, yasama ve özgürlük* (çev. A. Yayla, M. Erdoğan, & M. Öz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1996). The cult of identity politics. *New Left Review*, 217, 38-47.
- Hobsbawm, E. (2012). *Devrim çağı 1789-1848*. (çev. M. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hudson, M. (2004). The archaeology of money: debt versus barter theories of money's origins. In L. R. Wray (Ed.) *Credit and state theories of money: the contributions of A. Mitchell Innes* (pp. 99-127). Cheltenham: Edward Elgar.
- Ingham, G. (2000). Babylonian madness: on the historical and sociological origins of Money. In J. Smit-

hin (Ed.), *What is money?* (pp. 16-41), London and New York: Routledge.

Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keynes, J.M. (2012). *Para üzerine bir inceleme* (çev.C. Gerçek), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.

Knapp, G.F. (1924). *The state theory of money*. Clifton, NY: Augustus M. Kelley.

Kovalainen, A. (2005). *Social capital, trust and dependency, networks, trust and social capital*. Hants: Ashgate Publishing Limited.

Koyuncu, B. (2002). *Küreselleşme ve MÜSİAD: eklemleme mi, çatışma mı?*. F. Keyman (Der.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar içinde* (s. 358-376). İstanbul: Everest Yayınları.

Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules rather than discretion: the inconsistency of optimal plans. *The Journal of Political Economy*, 85(3), 479-492.

Lewandowski, J. D. (2006). Capitalising sociability: rethinking the theory of social capital. R. Edwards, J. Franklin & J. Holland, (Eds.), *Assessing social capital: concept, policy and practice* (pp. 14-28). Newcastle: Cambridge Scholars Press.

Lin, N. (2001). *Social capital: a theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lucas, R. E. (1976). Econometric policy evaluation: a critique. In K. Brunner & A. H. Meltzer (Eds.), *The phillips curve and labor markets* (pp. 19-46), Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Vol.1, North-Holland Publishing.

Menger, C. (2009). *İktisadın prensipleri*, (çev.A. K. Çelebi). Ankara: Liberte Yayın.

Mundell, R. A. (1962). The appropriate use of mo-

netary and fiscal policy for internal and external stability. *International Monetary Fund*, 9(1), 70-79.

Mundell, R. A. (1963). Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(4), 475-485.

Mundell, R. A. (1964). A reply: capital mobility and size. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 30(3), 421-431.

Narayan, D., & Pritchett, L. (1996). *Cents and sociability: household income and social capital in rural Tanzania*. Washington D.C.: The World Bank.

Narayan, D., & Cassidy, M. F. (2001). A dimensional approach to measuring social capital: development and validation of a social capital inventory. *Current Sociology*, 49, 59-102.

Neale, W.C. (1976). *Monies in societies*, San Francisco: Chandler & Sharp.

Onyx, J., & Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36, 23-42.

Ozel, I. (2012). The politics of de-delegation: regulatory (in) dependence in Turkey. *Regulation & Governance*, 6, 119-129.

Öke, K. M., ve Kurt, S. (2004). *Yeni süreç ve sendikaların temsil sorunu*. A. H. Köse, F. Şenses, & E. Yeldan (Ed.), *İktisat üzerine yazılar I küresel düzen: birikim, devlet ve sınıflar Korkut Boratao'ya armağan içinde* (s. 399-425). İstanbul: İletişim Yayınları.

Paldam, M., & Svendsen, G.T. (1999). *Is Social capital an effective smoke condenser? An essay on a concept linking the social sciences*, Social Capital Initiative Working Paper No. 11.

Pareto, V. (2005). *Seçkinlerin yükselişi ve düşüşü kuramsal bir sosyoloji uygulaması* (çev. Z. M. Doğan). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Peacock, M.S. (2003). State, money, catallaxy: underlaboring for a chartalist theory of money, *Journal of Post Keynesian Economics*, 26(2): 205-225.

Polanyi, K. (2006). *Büyük dönüşüm çağımızın siyasal ve*

ekonomik kökenleri (çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (1995). *Bowling alone: American's declining social capital*. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster Inc.

Sabatini, F. (2009). Social capital as social networks: A new framework for measurement and an empirical analysis of its determinants and consequences. *The Journal of Socio-Economics*, 38, 429-442.

Sarfati, M. (2010). *Ekonomi politisinin insanı kimdir?*. İstanbul: Derin Yayınları.

Schuller, T., Baron, S., & Field, J. (2000), Social capital: a review and critique. In S. Baron, J. Field & T. Schuller (Ed.), *Social Capital Critical Perspectives* (pp. 1-38). Oxford: Oxford University Press.

Schumpeter, J.A. (1954). *History of Economic Analysis*, Oxford: Oxford University.

Sennett, R. (2008). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerine etkileri* (çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sönmez, Ü. (2011). *Piyasanın idaresi neoliberalizm ve bağımsız düzenleyici kurumların anatomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Szreter, S. (2000), social capital, the economy, and education in historical perspective. In S. Baron, J. Field & T. Schuller (Ed.), *Social Capital Critical Perspectives* (pp. 56-93). Oxford: Oxford University Press.

Şimşek, H. (2014). *Paradigmalar savaşı ve beşinci dalga*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tavlas, G. S. (2004). Benefits and costs of entering the eurozone. *Cato Journal*, 24(1-2), 89-106.

Taylar, C. (2014). *Seküler çağ*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Topak, O. (2012). *Refah devleti ve kapitalizm, 2000'li yıllarda Türkiye'de kapitalizm*. İstanbul: İletişim Ya-

yınları.

Vergara, F. (2006). *Liberalizmin Felsefi Temelleri* (çev. B. Arıbaş). İstanbul: İletişim.

Wallerstein, I. (2003a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. (2003b), *Liberalizmden sonra* (çev. E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kurumu*. (çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge Kitabevi.

Werner, A., & Spence, L. J. (2004). Literature review: social capital and SMEs. In L. J. Spence, A. Habisch & R. Schmidpeter (Ed.), *Responsibility and social capital: the world of small and medium sized enterprises* (pp. 7-24). New York: Palgrave Macmillan.

Womack, J. P. Jones, D. T. & Roos, D (1990). *Dünyayı değiştiren makine*. İstanbul: Otomotiv Sanayii Derneği.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, 151-208.

Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249.

Wray, L. R. (2002). State Money. *International Journal of Political Economy*, 32(3), 23-40.

Wray, L.R. (2012). *Introduction to an alternative history of Money*. New York: Levy Economics Institute of Bard College.

Yalman, G. Y. (2002). Hegemony projeleri olarak devletçilik, kalkınmacılık ve piyasa. F. Keyman (Der.), *Liberalizm, Devlet, Hegemonya Türk Modernleşmesi Üzerine Kuramsal ve Tarihsel Yansımalar* içinde (s. 315-339). İstanbul: Everest.

Zelizer, V.A. (1989). The social meaning of money: special Money. *American Journal of Sociology*, 95(2), 342-377.

Akademik Temelini Güçlü Kılmak: Araştırma Görevlisi Alımındaki Faktörlerin AHP İle Belirlenmesi

Melihat ÖNEREN¹
Kırıkkale Üniversitesi

Tayfun ARAR²
Kırıkkale Üniversitesi

Eda Sultan ÇELEBİOĞLU³
Kırıkkale Üniversitesi

Özet

Öğretim üyesi yetiştirme programı (ÖYP) nin kaldırılmasının ardından merkezi atanmanın olmadığı bir ortamda araştırma görevlisi alımı cari olarak zaruri kılınmıştır. Üniversiteler; küresel çağda stratejik önem kazanabilmek adına bilgi toplumu olma adayı olan ülkemizde, genel anlamda akademik personelin bel kemiği ve temelini oluşturan araştırma görevlilerini istihdam ederken titiz davranmak durumundadır. Mikro düzeyde bir üniversitenin, makro düzeyde ise bir ülkenin bilgi temelini bu mesleğin en alt kadrosu olan araştırma görevlileri belirlemektedir. Genel ölçütler olan ALES ve YDS sınavları ile transkript notu ile belirli bir sıralamadan sonra eleme sürecinden geçen adaylar mülakata alınmaktadır. İşte tam bu noktada üniversitelerin, ilgili pozisyon için başvuran araştırma görevlileri alımında dikkat etmesi gereken bazı kriterler bulunmaktadır. Ülkemizde araştırma görevlileri salt akademik faaliyetlerde bulunmamakta, bununla birlikte bağlı oldukları birincil amirden en üst amirlerine kadar kendilerine verilen idari işlerde de sorumluluk almaktadır. Bu bağlamda bir araştırma görevlisini istihdam ederken, önemli olan ölçütler akademik, idari ve kişisel olarak üç ana başlık altında toplanmış ve bu ana kriterlere ait bazı alt kriterler geliştirilmiştir. Bu faktörler önemli idari görevleri olan akademisyenlere ve yazarlardan akademisyen olanlar vasıtasıyla ikili karşılaştırma yolunun benimsendiği Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemiyle analiz edilmiş ve önem sıralarına göre hiyerarşik olarak sıralanmıştır. Bu çalışma üniversitelere araştırma görevlisi istihdam ederken ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Araştırma Görevlisi Alımı, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), Akademik, İdari, Kişisel

Strengthening The Basic Of Academy: Identifying The Factors In Recruiting Research Assistants By AHP

Abstract

Recruiting a research assistant became indispensably as present recruitment in such an environment of non-central assignment after Academician Trainee Program (OYP) has been abolished. In our country who is the candidate to be information society of a globalized era to gain strategic importance, universities need to pay more attention on recruiting research assistants who are the basics of academic world. Research assistants who have the lowest rank of this profession would determine the basic of knowledge of a university in micro level; of a country in macro level. Candidates, who pass an elimination process after a sorting consists of exams as Academic Personnel and Postgraduate Application Examination (ALES) and Foreign Language Examination (YDS) and transcript note, are invited for interview. At this point, there are some criteria those universities should consider on recruiting them. In our country, research assistants are not only engaged in academic operations, but also have administrative responsibilities from first to top superiors. In this concept, in recruiting a research assistant, the criteria are considered mainly as academic, administrative and personal; and sub criteria are developed per each. These criteria are compared pairwise by academicians who have significant administrative duties and academic personnel ones of authors; and analyzed by Analytic Hierarchy Process (AHP); finally ordered hierarchically. This research would serve as a model for universities in recruiting research assistants

Key Words:

Recruiting research assistant, Analytic Hierarchy Process, Academic, Administrative, Personal

¹ Yrd. Doç. Dr., İşletme Bölümü, Kırıkkale Üniversitesi, melahatoneren@myinet.com

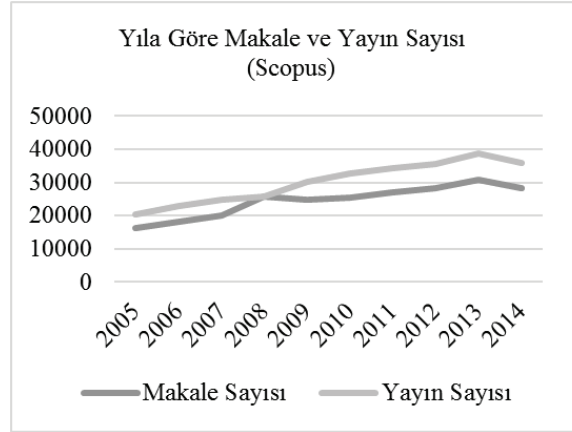
² Araştırma Görevlisi, İşletme Bölümü, Kırıkkale Üniversitesi, tayfunarar@kku.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, İşletme Bölümü, Kırıkkale Üniversitesi, edasultancelebioglu@gmail.com

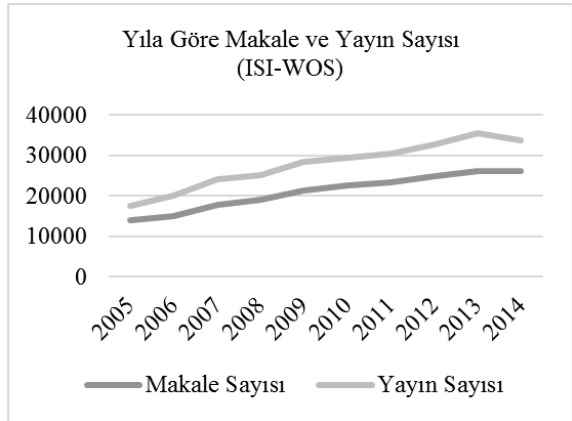
Büyük güç diye adlandırılan ülkeleri gelişmiş kılan ve dünyaya egemen olmasını sağlayan en önemli unsur; sahip olduğu, sürekli geliştirmek için yatırımlar yaptığı ve rakip ülkeler tarafından taklit edilmesi zor olan bilgidir. Bu bilgiyi üretenler ise düşünebilen varlıklar olan insanlardır. İnsanlar tarih boyunca yaşadıkları zamana bağlı olarak en kıt olan olguya sahip olduklarında diğerlerini yönetebileceklerinin farkına varmıştır. İlk çağlarda avcılık becerisi gelişmiş olan insanlar, daha sonra toprağı en verimli işlemeyi başaran toplumlar, endüstri devrimi ile sanayiye odaklanıp güçlenen milletler ve nihayetinde bilgi ve uzay çağında bilgi toplumu olmayı hedefleyerek rekabet ortamında sürdürülebilir başarıyı ve bir adım önde olmayı hedefleyen uluslar yaşadıkları döneme hükmetmişlerdir (Tekin ve Çiftçi, 2006). Nasıl ki günümüzden 100 yıl öncesinde sanayiye yatırım yapan devletler kazanan olmuşsa, günümüzde de bilime ve bilgiye yatırım yapan devletler kazanan ve hükmeden konumdadır. Bilimin temel işlevleri arasında anlamak, açıklamak, kontrol etmek ve öngörmek bulunmaktadır. (Karasar, 2013) Özellikle kontrol etmek ve öngörmek işlevi ile gelişmiş ülkeler bilimle beraber sosyolojik, ekonomik ve teknolojik olarak ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelere oranla hayli ilerlemiş durumdadır. Bir toplumun bilgi toplumu haline gelebilmesi için, bireylerinin en iyi şekilde yetişmesi gerekmektedir. Bu bireyleri yetiştirecek faktörler içinde aile, okul ve üniversite en önemlileri olarak sayılabilir. Üniversitelerin bireyleri yetiştirebilmesi için ise her açıdan donanımlı, alanında uzmanlaşmış ya da uzmanlaşma yolunda gayret gösteren bilim adamlarına ihtiyacı vardır. Sorunsala ülkemizdeki akademik durumun genel haline bakarak makro düzeyde incelemeye, daha sonrasında ise araştırma görevlisi alımına doğru mikro düzeye indirgemeye doğru bir yol izlenecektir.

Türkiye'deki Akademik Durum

Yukarıdaki şekiller incelendiği zaman ülkemizdeki akademinin iyi yönde ilerlediği algısı oluşabilmektedir. Fakat aşağıdaki şekilde aynı yıllar aralığında öğretim elemanı sayısı artışındaki oranın yayın sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

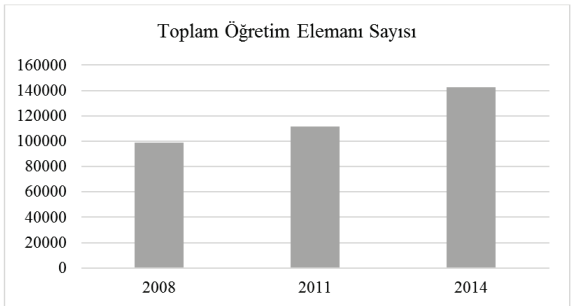

Şekil 1. Scopus Ulusal Yayın Sayısı

Şekil 2. Web Of Science Ulusal Yayın Sayısı

Kaynak: (ulakbim.tubitak.gov.tr, 2016)

Şekil 3. Öğretim Elemanı Sayısı

Kaynak: (https://istatistik.yok.gov.tr, 2016)

Ülkemizde akademik yayın sayısının her ne kadar Şekil 1 ve Şekil 2 de artış gösterdiğini, bununla birlikte öğretim sayısındaki artışın daha fazla olduğunu belirtsek de aşağıdaki tablolarda (Tablo 1 ve Tablo 2) kişi başına düşen akademik yayın sayısı konu hakkında daha açık bilgi vermektedir.

Yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere kişi başına düşen makale sayısı ortalama olarak 0,21 civarı iken yayın oranı ortalama olarak 0,26 dolaylarındadır. Kişi başına düşen çalışma sayısının niçin az olduğu,

bu çalışmaların niteliklerinin ne boyutta olması gerektiği ya da yayın yapılması için ne gibi teşviklerin yapılması gerektiği bu çalışma kapsamında değildir. Burada değinilmek istenen nokta ülke olarak ortaya koyduğumuz ve bilim dünyası tarafından kabul edilmiş yayın oranındaki azlıktır. Niceliğin bu denli az olduğu bir sonuçta niteliğin durumunu araştırmak başka bir araştırma konusudur. Problemin bir diğer noktası ise 2014 yılı esas alındığında 142.437 öğretim elemanının 44.074 ü, yani %31 inin araştırma görevlilerinin oluşturuyor olmasıdır. Araştırma görevlilerinin akademik dünyanın temelini ve büyük bir kısmını oluşturuyor olması, bu pozisyonda çalışmak isteyen adayların eleme sürecinde ne denli bir titizliğe ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Bir binanın sağlamlığını temeline konan ilk taşın belirlenmesi gibi, akademik hayatın ilk kadrolu pozisyonuna sahip olan araştırma görevlileri de ne kadar nitelikli bir alt yapısı ve donanımı varsa ve gelişime ne kadar açık bir potansiyele sahipse kümülatif bir etki ile ülkenin bilimi de o denli gelişebilir.

Ülkemizde; özellikle büyük ve uluslararası üniversitelerin, programı akademik camiaya uygun görmemesi, yine bu üniversitelerin araştırma görevlisi talep etmemesine karşılık kadro açılması gerekliliğinden kaynaklanan kadro dayatma durumu ve aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi hak kazanan adayların başvurmamasından kaynaklanan kadro boşluğu gibi nedenleri göstererek ilettikleri talepleri doğrultusunda Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı'nı (ÖYP) 2016 yılı itibari ile kaldırmıştır. Bu tarih itibari ile araştırma görevi ataması artık merkezi olmaktan çıkarak, üniversitelerdeki araştırma görevlisi alımı için oluşturulan komitelerin objektifliğine bırakılarak cari bir hal almıştır.

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Personel Seçimi

Ulusal yazında farklı sektörlerde çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı personel seçiminin yapıldığı çalışmalar Tablo 4 de belirtilmiştir.

Tablo 3. ÖYP Kapsamında Açılan Kadro ve Atanan Aday Sayısı (2010-2015)

Yıl	Atama İzni Verilen Kadro Sayısı	Yerleşen Aday Sayısı	Atanan Aday Sayısı
2010	2000	1781	1644
2011	3500	3608	2233
2012	4000	4851	3385
2013	4000	4577	2824
2014	2000	2393	1871
2015	2000	-	-
Toplam	17500	17210	11957

Kaynak: (yok.gov.tr, 2016)

Tablo 4. Sektörlerde ÇKKV Yöntemleri ile Personel Seçimi

Yazar(lar)	Yıl	Sektör	Seçilen	Yöntem
Dağdeviren	2007	Özel Sektör	İth. Ve İhr. Yöneticisi	Bulanık AHP
Aksakal ve Dağdeviren	2010	Özel Sektör	İdari Personel	DEMATEL, ANP
İbicioğlu ve Ünal	2014	Özel Sektör	İK Yöneticisi	AHP
Eroğlu, Yıldırım ve Özdemir	2014	Özel Sektör	Pzr. ve Muh. Personeli	ORESTE
Özgörmüş, Mutlu ve Güner	2005	Gıda Sektörü	Tedarik Planlama Mühendisi	Bulanık AHP
Koyuncu ve Özcan	2014	Otomotiv Sektörü	Üretim Sorumlusu	AHP, TOPSIS
Yıldız ve Deveci	2013	Teknoloji Sektörü	Mühendis	Bulanık VIKOR
Özbek	2014	STK	Yönetici	Bulanık AHP
Şimşek, Catır ve Ömürbek	2014	Turizm Sektörü	İdari Personel	Bulanık AHP
Demircanlı ve Kundakçı	2015	Spor Sektörü	Futbolcu	AHP, VIKOR
Akar ve Çakır	2016	Lojistik Sektörü	Lojistik Personeli	Bulanık AHP, MOORA

Tablo 5. Eğitim Sektöründe ÇKKV Yöntemleri ile Personel Seçimi

Yazar(lar)	Yıl	Seçilen	Yöntem
Bali ve Gencer	2005	Öğretim Elemanı	Bulanık AHP
Kabak ve Kazançoğlu	2012	Öğretmen	Bulanık AHP
Köse, Aplaç ve Kabak	2013	Akademik Personel	GANP, TOPSIS, ANP, ELECTRE
Ballı	2013	Öğretim Elemanı	Bulanık VIKOR
Rouyendegh ve Erkan	2013	Akademik Personel	Bulanık AHP, Bulanık ELECTRE
Vatansever ve Öncel	2014	Akademik Personel	Bulanık AHP, Bulanık TOPSIS

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 2007 yılı itibari ile çeşitli sektörlerde ÇKKV yöntemleri ile farklı pozisyonlardaki personel seçimi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ulusal yazının bu noktasında dikkat çeken iki adet husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki çalışmaların kamu sektöründe yapılmamış olması, bir diğeri ise çoğu çalışmada AHP yönteminin kullanılmış olmasıdır. AHP yönteminin bu kadar yaygın olarak kullanılmasının nedeni çalışmanın yöntem kısmında açıklanmıştır. Bu araştırma kapsamında eğitim sektöründe ÇKKV yöntemleri ile personel seçimi yapılan çalışmalara da rastlanılmıştır:

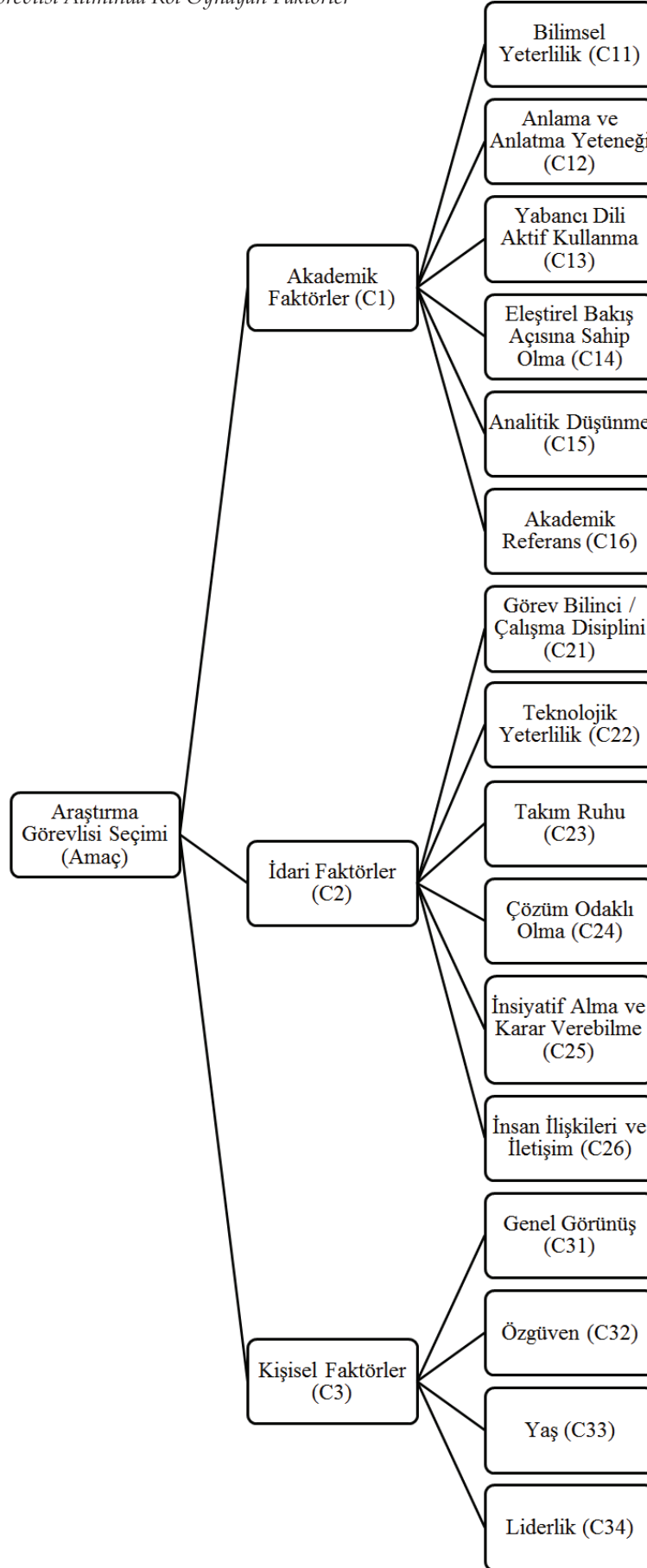
Akademik personel seçimi ile ilgili ulusal yazında rastlanan çalışmalar yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere altı adet ile kısıtlıdır. Tüm bu akademik çalışmaları ortaya koyan akademi dünyasının çoğunlukla diğer sektörlerde personel işe alımını irdelemesine rağmen, 01/09/2015 tarihli ve 3040 sayılı yazısından önce de cari alımın var olduğu bilgisi ışığında niçin akademik personel alımı ile ilgili bu kadar az çalışma yapıldığı sorusu, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Yapılan bu çalışmalarda ise “akademik personel” genel olarak ele alınmış, her ne kadar kadro tam olarak belirtilmeyip, kriterler salt akademik çerçevede ele alınmış olsa da, çalışmalarda kullanılan kriterlerden, seçilecek personelin öğretim üyesi alımı amacı için olduğu görülmektedir. Akademik dünyanın temelini oluşturan araştırma görevlisi alımı için ise ulusal yazında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ulusal bilimin konumu ve araştırma görevlilerinin bu konumdaki payı düşünüldüğünde istihdam edilecek adaylarda bazı kriterlerin titizlikle incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Arzu edilen nitelikte uygun

adayın seçilmesi, doğru yapılandırılmış ve mümkün olduğu seviyede objektif kriterlerden oluşan bir seçim sürecinin oluşmasına bağlıdır (Kabak ve Kazançoğlu, 2012).

Yöntem

Araştırma görevlisi YÖK kanunu madde 33’e göre “yükseköğretim kurumlarında yapılan araştırma, inceleme ve deneylerde yardımcı olan ve yetkili organlarca verilen ilgili diğer görevleri yapan öğretim yardımcılarıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Sayan, 2014). Bu tanımda geçen yetkili organlar ve diğer görevler ifadeleri, araştırma görevliliği pozisyonu için iş tanımında kargaşa yaratabildiği (Kısa, 2013) ve bir araştırma görevlisinin sadece akademik faaliyetlerde değil, aynı zamanda “diğer” idari faaliyetlerde de bulunabileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, üniversitelerin araştırma görevlisi alımında ALES, YDS ve lisans mezuniyet notu dışında göz önünde bulundurması gereken kriterler literatür taraması sonucunda elde edilmiş ve Şekil 4de belirtildiği üzere sadece akademik olarak değil, aynı zamanda YÖK’ün tanımında da belirttiği üzere idari ve kişisel faktörler de eklenmek üzere üç ana kriter başlığı altında toplamda 16 kriter olarak belirtilmiştir. Kriterler, hiyerarşik sıraya konularak, araştırma görevlisi alımında ağırlıklarına göre önem verilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılarak kriterlerin ikili karşılaştırmalarının yapıldığı anket formu bir kamu üniversitesindeki önemli idari görevi bulunan iki öğretim görevlisi ile yazarlardan öğretim elemanı olanlar tarafından toplamda dört kişi ile doldurulacak objektif bir sonuca varmak amaçlanmıştır.

Şekil 4. Araştırma Görevlisi Alımında Rol Oynayan Faktörler

Analitik Hiyerarşi Süreci

Analitik Hiyerarşi Süreci/Prosesi (AHS / AHP) 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından literatüre kazandırılmış çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olup; nitel ve nicel değişkenleri bir arada değerlendirebilmesinin (Koyuncu ve Özcan, 2014) yanında öznel yargılara göre ölçmeye imkân sağlaması nedeniyle araştırmacılar tarafından oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemin bu kadar yaygın olmasının diğer nedenleri arasında; kapsamlı, anlaşılır ve karışık karar problemlerine uygun olması ile duyarlılık analizine imkân vermesi bulunmaktadır (Ünal, 2011). Analitik Hiyerarşi Sürecinin dört aksiyomu vardır. Bunlar (Özden, 2008).

1.Aksiyom (Karşılık Olma): Eğer *i*'inci kriter *j*'inci kritere göre önem derecesi *x* ise *j*'inci kriterin *i*'inci kritere göre önem derecesi $1/x$ olacaktır. ($a_{ij} = x$ ise $a_{ji} = 1/x$)

2.Aksiyom (Homojenlik): Karşılaştırılmak istenen kriter veya alternatifler benzer karakteristik özelliklere sahip olmalıdır.

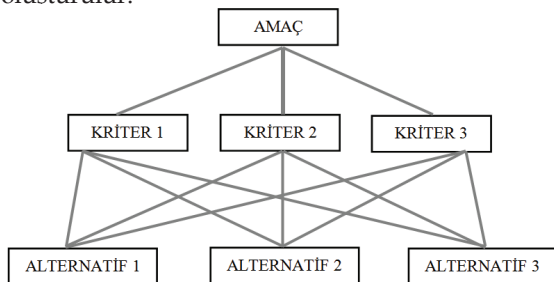
3.Aksiyom (Bağımsızlık): Ana ve alt kriterler arasında herhangi bir ilişki ve bağımlılık durumu olmadığı varsayılır.

4.Aksiyom (Beklenti): Sonuç tablosunda bütün ana kriterler, (varsa) alt kriterler ve (varsa) alternatifler hiyerarşik bir yapıda sıralanır.

Ayrıca Analitik Hiyerarşi Sürecinin temel adımları bulunmaktadır. Bunlar (Saaty, 2008):

1.Adım: Araştırma problemi belirlenir ve gerekli olan bilgiler verilir.

2.Adım: Hiyerarşik yapı belirlenir. Bu yapıdaki amaç, ana kriterler, (varsa) alt kriterler ve yine (varsa) alternatifler belirlenir ve Şekil 5 deki gibi bir yapı oluşturulur.

Şekil 5. Hiyerarşik Yapı

3.Adım: Ana kriterler ve (varsa) alt kriterler için ikili karşılaştırma matrisleri Tablo 6 daki puanlamalar dâhilinde ve AHS'nin birinci aksiyomu esas alınarak oluşturulur.

Tablo 6. Analitik Hiyerarşi Süreci Önem Ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit Önemde	Eğer <i>i</i> . kriter <i>j</i> . kriter ile aynı önem derecesine sahipse
3	Daha Önemli	Eğer <i>i</i> . kriter <i>j</i> . kriterden daha önemli ise
5	Çok Önemli	Eğer <i>i</i> . Kriter <i>j</i> . Kriterden çok önemli ise
7	Daha Çok Önemli	Eğer <i>i</i> . Kriter <i>j</i> . Kriterden daha çok önemli ise
9	Kesinlikle Önemli	Eğer <i>i</i> . Kriter <i>j</i> . Kriterden kesinlikle önemli ise
2, 4, 6, 8	Ara Değerler	Eğer karar verici arada kaldıysa

Kaynak: (Triantaphyllou ve Mann, 1995: 3)

4.Adım (Crawford, 1987): İkili karşılaştırma matrislerinde her bir kriterin öncelik vektörü (ağırlığı) elde edilir. Sonrasında alt kriterlerin ağırlıkları, bağlı oldukları ana kriterlerinin ağırlığı ile çarpılarak küresel öncelikleri elde edilir. Bu süreç (varsa) alternatiflerin nihai ağırlıkları hesaplanana kadar devam eder.

$$w_i = \frac{\prod_{j=1}^n a_{ij}^{1/n}}{\sum_{j=1}^n \prod_{j=1}^n a_{ij}^{1/n}} \quad (1)$$

5.Adım: Tutarlılık Analizi yapılır.

$$I_{\text{maks}} = \frac{\sum_{i=1}^n d_i}{n} \quad (2)$$

$$\text{Tutarlılık İndeksi (TI}_A) = \frac{I_{\text{maks}} - n}{n - 1} \quad (3)$$

$$\text{Tutarlılık Oranı (TO}_A) = \frac{TI_A}{RI_n^*} \quad (4)$$

Rassal İndeks*

Tablo 7. Rastgele İndeks Sayıları Tablosu

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9
RI	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45

Kaynak:(Al-Harbi, 2001: 21)

Bulgular

Araştırma neticesinde dört uzman tarafından doldurulan anket formlarındaki sonuçların geometrik ortalamaları alınarak her ana kriter ve alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrislerinin en son haliaşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Tablo 8. Akademik Faktörler ile İlgili Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

Arş. Gör. Alımı Kriterleri	Bilimsel Yeterlilik (C11)	Anlama ve Anlatma Yeteneği (C12)	Yabancı Dili Aktif Kullanma (C13)	Eleştirel Bakış Açısı (C14)	Analitik Düşünme (C15)	Akademik Referans (C16)	Geo. Ort.	Öncelik Vektörü
C11	1	0,86	1,81	0,67	1,63	3,71	1,36	0,209
C12	1,16	1	4,21	0,61	1,16	3,20	1,49	0,230
C13	0,55	0,24	1	0,67	0,30	2,43	0,63	0,097
C14	1,50	1,63	1,50	1	1,32	1,85	1,44	0,221
C15	0,61	0,86	3,34	0,76	1	1,14	1,07	0,165
C16	0,27	0,31	0,41	0,54	0,88	1	0,50	0,078
Tİ=0,0814			Rİ=1,24			TO=0,07<0,1		

Yukarıdaki tablo; akademik faktörleri (C1) oluşturan bilimsel yeterlilik (C11), anlama ve anlatma yeteneği (C12), yabancı dili aktif kullanabilme (C13), eleştirel bakış açısına sahip olma (C14), analitik düşünme (C15) ve akademik referansa sahip olma (C16) alt faktörlerinin uzman ekip tarafından ikili karşılaştırmasının geometrik ortalamasının alındıktan sonraki halini göstermektedir. Bu gruptaki alt faktörlerin öncelik vektörleri (ağırlıkları) yöntem kısmında belirtilen eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmıştır. Bu tabloya göre öncelik vektörü (ağırlığı) en yüksek olan kriter 0,230 ile anlama ve anlatma yeteneğidir. Her bir alt kriterin tutarlılık indeksleri

eşitlik (2 ve 3) yardımıyla elde edilmiş olup; tablonun tutarlılık oranı eşitlik (4) ile hesaplanmış ve 0,07 olarak bulunmuştur.

Tablo 9.'da; idari faktörleri (C2) oluşturan görev bilinci (C21), teknolojik yeterlilik (C22), takım ruhuna sahip olma (C23), çözüm odaklı olabilme (C24), in-

şiyatif alabilme ve karar verme (C25) ve insan ilişkileri ve iletişim (C26) alt faktörlerinin uzman ekip tarafından ikili karşılaştırmasının geometrik ortalamasının alındıktan sonraki halini göstermektedir. Bu gruptaki alt faktörlerin öncelik vektörleri (ağırlıkları) yöntem kısmında belirtilen eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmıştır. Bu tabloya göre öncelik vektörü (ağırlığı) en yüksek olan kriter 0,334 ile çözüm odaklılık olmuştur. Her bir alt kriterin tutarlılık indeksleri eşitlik (2 ve 3) yardımıyla elde edilmiş olup; tablonun tutarlılık oranı eşitlik (4) ile hesaplanmış ve 0,09 olarak bulunmuştur.

Arş. Gör. Alımı Kriterleri	Görev Bilinci (C21)	Teknolojik Yeterlilik (C22)	Takım Ruhu (C23)	Çözüm Odaklı (C24)	İnsiyatif Alabilme (C25)	İnsan İlişkileri (C26)	Geo. Ort.	Öncelik Vektörü
C21	1	3,96	0,88	0,21	0,18	0,16	0,52	0,067
C22	0,25	1	0,76	0,17	0,14	0,13	0,29	0,037
C23	1,14	1,32	1	0,41	0,39	0,67	0,74	0,094
C24	4,79	5,92	2,43	1	1,85	2,59	2,63	0,334
C25	5,66	7	2,54	0,54	1	1	1,95	0,248
C26	6,30	7,45	1,50	0,39	1,	1	1,73	0,220
Tİ=0,1151			Rİ=1,24			TO=0,09<0,1		

Tablo 9. İdari Faktörler ile İlgili Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

Tablo 10. Kişisel Faktörler ile İlgili Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

Arş. Gör. Alımı Kriterleri	Genel Görünüş (C31)	Özgüven (C32)	Yaş (C33)	Liderlik (C34)	Geo. Ort.	Öncelik Vektörü
C31	1	0,27	1,97	0,17	0,55	0,091
C32	3,71	1	6,44	0,29	1,63	0,272
C33	0,51	0,16	1	0,14	0,32	0,054
C34	5,92	3,41	7,30	1	3,48	0,583
C15	0,61	0,86	3,34	0,76	1	1,14
C16	0,27	0,31	0,41	0,54	0,88	1
TI= 0,0426			RI=0,9		TO=0,05<0,1	

Yukarıdaki tablo (10) ; kişisel faktörleri (C3) oluşturulan genel görünüş (C31), özgüven (C32), yaş (C33) ve liderlik (C34) alt faktörlerinin uzman ekip tarafından ikili karşılaştırmasının geometrik ortalamasının alındıktan sonraki halini göstermektedir. Bu gruptaki alt faktörlerin öncelik vektörleri (ağırlıkları) yöntem kısmında belirtilen eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmıştır. Bu tabloya göre öncelik vektörü (ağırlığı) en yüksek olan kriter 0,583 ile liderlik bulunmuştur. Her bir alt kriterin tutarlılık indeksleri eşitlik (2 ve 3) yardımıyla elde edilmiş olup; tablonun tutarlılık oranı eşitlik (4) ile hesaplanmış ve 0,05 olarak bulunmuştur.

Yukarıdaki tabloda (11); ana faktörlerin öncelik vektörleri (ağırlıkları) yöntem kısmında belirtilen eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmıştır. Bu tabloya göre öncelik vektörü (ağırlığı) en yüksek olan kriter 0,726 ile akademik faktörlerdir. Tutarlılık indeksleri eşitlik (2 ve 3) e göre hesaplanmış olup; tablonun tutarlılık oranı eşitlik (4) yardımıyla hesaplanmış ve 0,05 olarak bulunmuştur.

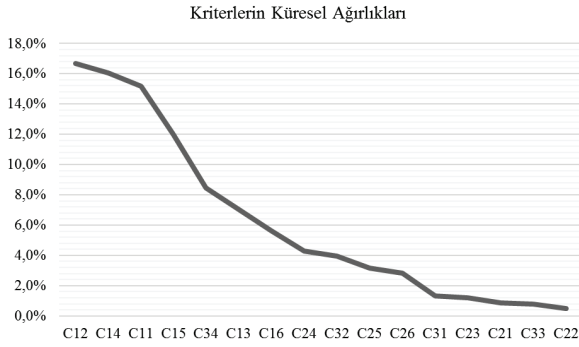
Tablo 11. Ana Faktörlerin İkili Karşılaştırma Matrisi

Ana Faktörlerin İkili Karşılaştırma Matrisi	Genel Görünüş (C31)	Özgüven (C32)	Yaş (C33)	Liderlik (C34)	Geo. Ort.
C1	1	4,49	6,30	3,05	0,726
C2	0,22	1	0,70	0,54	0,128
C3	0,16	1,43	1	0,61	0,146
TI= 0,027			RI= 0,58		TO=0,05<0,1

Tablo 12. Sonuç Tablosu

Ana Faktörler	Ana Faktör Ağırlıkları	Alt Faktörler	Alt Faktör Ağırlıkları	Küresel Ağırlıklar	Hiyerarşideki Sırası
		C11	0,209	15,1802%	3
		C12	0,230	16,6890%	1
C1	0,726	C13	0,097	7,0613%	6
		C14	0,221	16,0640%	2
		C15	0,165	11,9934%	4
		C16	0,078	5,6357%	7
		C21	0,067	0,8528%	14
		C22	0,037	0,4767%	16
C2	0,128	C23	0,094	1,2044%	13
		C24	0,334	4,2883%	8
		C25	0,248	3,1769%	10
		C26	0,220	2,8279%	11
		C31	0,091	1,3317%	12
C3	0,146	C32	0,272	3,9580%	9
		C33	0,054	0,7848%	15
		C34	0,583	8,4749%	5
Toplam				1	

Tablo 12’de kriterlerin küresel ağırlıkları; her bir kriterin ağırlığı ile bağlı bulunduğu ana kriterin ağırlığıyla çarpılarak hesaplanmıştır.

Şekil 6. Kriterlerin(Faktörlerin) Küresel Ağırlıkları Grafiği

Sonuç tablosunda görüldüğü gibi ana kriterler bazında %72,6 lık ağırlığıyla araştırma görevlisi alımında en önemli kriter akademik olurken; küresel anlamda bakıldığında %16,69 luk ağırlığıyla anlama ve anlatma yeteneği kriteri araştırma amacında en önemli rol oynayan faktör olmuştur. Bu faktörü çok yakından takip eden ve %16,06 lık ağırlığıyla eleştirel bakış açısı kriteri olmuştur. Bu iki faktörü yakından takip eden bir başka faktör ise %15,18 lık ağırlığı ile bilimsel yeterlilik olmuştur. Şekil 6. da açık bir şekilde faktörlerin ağırlıklarının ilk üç kriter için çok yakın olduğu, dördüncü kriterde ise ağırlığın ciddi bir şekilde azaldığını ve bu eğrinin öncelikle dikey yönde, özellikle son beş kriterde ise yatay yönde seyir izlediği görülmektedir. Ayrıca, 16 kriter içinde sona kalan üç kriterin ağırlıklarının “önemsiz” sayılabacak kadar az ve birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu faktörler idari ve kişisel faktörler grubunda yer alıp; %1 den az önem derecesine sahip olan görev bilinci, teknolojik yeterlilik ve yaş kriterleridir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, merkezi atamanın kaldırıldığı ve cari alımın üniversiteler için zaruri olduğu günümüz koşullarında, ülkedeki bilimsel durumu da göz önünde bulundurarak akademik personelin %31 ini oluşturan araştırma görevlilerinin alımında hangi faktörlerin daha etkili olduğunu belirlemek için yapılmıştır. Bu amaç ışığında yazarlar ve önemli idari görevleri bulunan akademik personelden oluşan dört kişilik bir ekibin farklı zaman ve mekânlarda ikili karşılaştırma yaptığı AHP yöntemi kullanılır.

muştur. Bu bağlamda, araştırma görevlisi seçiminde en önemli faktörün, ana faktör çerçevesinde üstün ağırlıkla (%76) akademik faktör olması, araştırma görevlilerinin salt idari görev yaptırılması için işe alınmadığı, aksine ideal olacak şekilde “bilim üretmesi” adına istihdam edildiği görülmektedir. Küresel ağırlıklar bazında bakıldığında ise en önemli faktör daha önceki çalışmalarla (Bali ve Gencer, 2005; Köse, Aplaç ve Kabak, 2013) aynı sonucu veren anlama ve anlatma yeteneği olmuştur. Bir araştırma görevlisinin her şeyden önce sahip olması gereken bilim adamı olabilme ve öğretmenlik vasfı için; araştırmacı ruhuna sahip olması, okuduğunu anlayabilmesi, anladığını da sınıfta karşısındaki öğrencisine, kongrede ya da toplantıda ise karşısındaki diğer öğretim elemanlarına anlatabilmesinin önemi büyüktür. Bununla birlikte diğer iki önemli kriterler sırasıyla eleştirel bakış açısına sahip olma ve bir başka çalışmayla (Bali, 2013) uygun düşen bilimsel yeterliliktir. Pratikte bu üç kriter, bir akademisyende “olmazsa olmaz” özelliklerdir. Alanındaki çalışmalar, gelişmeler ve bilgiler hakkındaki çalışmaları anlamakta zorluk çeken bir akademisyenin bilimsel yeterlilik seviyesi gereksinimleri karşılayamayacaktır. Ayrıca eleştirel bir bakış açısına sahip olmayan bir akademisyen, bir konu hakkında bilimsel çerçevede araştırmadan pozitivist olarak gördüğü ya da duyduğu bilgiye kanacak ve bu bilginin doğruluğunu sorgulamayacaktır. Sorgulamaktan ve eleştirmekten yoksun bir akademisyenin de literatürdeki bir eksiklik hakkında sezgi gücünü çökmesinden dolayı bilime herhangi bir katkısı olmayacaktır.

Giriş kısmında açıklandığı gibi ülkemiz bilim adamlarının sayısının nicelik olarak yeterli olduğu, fakat ürettikleri “bilim” in sayısına bakıldığında ise nitelik bağlamında aynı yeterlilikte olmadığı görülmektedir. Yapılması gereken ise bu mesleği tercih edenlerden, bu kervana katılmaya yatkın olanları değil; aksine bilime katkı yapacak, aynı zamanda çalıştığı kurumdaki idari sorumlulukları da yerine getirecek, duruşuyla öğrencilere ve meslektaşlarına örnek olacak araştırma görevlilerini bilim dünyasına kazandırmak olacaktır.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çalışma kapsamındaki kriterleri sadece bir

üniversitedeki dört kişilik bir ekibin puanlamış olmasındır. Bu yüzden çalışmanın sonuçları bir başka ildeki bir başka üniversite için de genellenmesi çok doğru olmayacaktır. İkinci olarak, kriterler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı varsayımı ile kriterler sıralanmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda bu kriterler yeniden revize edilebilir. Ayrıca ikili karşılaştırma öncesinde kullanılan yöntem DANP olarak değiştirilerek, kriterler arasındaki ilişki dikkate alınarak sıralama yapılabilir.

Kaynakça

Akar, G. S. ve Çakır, E. (2016). Lojistik Sektöründe Bütünleştirilmiş Bulanık AHP-MOORA Yaklaşımı ile Personel Seçimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 185-199.

Aksakal, E. ve Dağdeviren, M. (2010). ANP ve DEMATEL Yöntemleri ile Personel Seçimi Problemine Bütünleşik Bir Yaklaşım. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 25(4), 905-913.

Al-Harbi, K. M. (2001). Application of the AHP in Project Management. *International Journal of Project Management*, 19, 19-27.

Bali, Ö. (2013). Bulanık Boyut Analizi ve Bulanık VIKOR ile Bir ÇNKV Modeli: Personel Seçimi Problemi. *KHO Bilim Dergisi*, 23(2), 125-149.

Bali, Ö. ve Gencer, C. (2005). AHP, Bulanık AHP ve Bulanık Mantıkla Kara Harp Okuluna Öğretim Elemanı Seçimi. http://w3.gazi.edu.tr/~ctemel/bali&gencer_2005.pdf Erişim Tarihi: 19.10.2016.

Crawford, G. B. (1987). The Geometric Mean Procedure for Estimating the Scale of a Judgement Matrix. *Mathl Modelling*, 9 (3-5), 327-334.

Dağdeviren, M. (2007). Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Personel Seçimi ve Bir Uygulama. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 22(4), 791-799.

Demircanlı, B. ve Kundakçı, N. (2015). Futbolcu Transferinin AHP ve VIKOR Yöntemlerine Dayalı Bütünleşik Yaklaşım ile Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 105-129.

Eroğlu, E., Yıldırım B. F. ve Özdemir M. (2014). Çok Kriterli Karar Vermede Oreste Yöntemi ve

Personel Seçiminde Uygulanması. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 76, 81-95.

Türkiye Yayın İstatistikleri (Web of Science) <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/hizmetlerimiz/turkiye-yayin-istatistikleri-isi-wos-turkiye-adresli>. Erişim Tarihi: 25.10.2016

Türkiye Yayın İstatistikleri (Scopus) <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/hizmetlerimiz/turkiye-yayin-istatistikleri-scopus-turkiye-adresli-yayin-ve-makale-sayisi>. Erişim Tarihi: 25.10.2016

T.C. Yüksek Öğretim Kurulu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği 22.09.2015 Tarihli Yazı http://www.yok.gov.tr/documents/10279/0/Oyp_kaldirilma_karari_220915.pdf/55dcda8e-9f98-4a25-b9e5-f4ce81b21526. Erişim Tarihi: 29.10.2016

Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi Öğretim Elemanı İstatistikleri <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 26.10.2016

İbicioğlu, H. ve Ünal, Ö. F. (2014). Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Yetkinlik Bazlı İnsan Kaynakları Yöneticisi Seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 55-78.

Kabak, M. ve Kazançoğlu, Y. (2012). Bulanık Analitik Hiyerarşi Yöntemiyle Öğretmen Seçimi ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1), 95-111.

Karasar, N. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık, 25. Basım.

Kısa, N. (2013). Araştırma Görevlilerinin Metaforik Algıları: Kim Onlar? Kim Olmalılar?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 47-66.

Koyuncu, O. ve Özcan, M. (2014). Personel Seçim Sürecinde Analitik Hiyerarşik Süreci ve TOPSIS Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 195-218.

Köse, E., Aplan, H. S. ve Kabak M. (2013). Personel Seçimi için Gri Sistem Teori Tabanlı Bütünleşik Bir Yaklaşım, *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 461-471.

Özbek, A.(2014). Yöneticilerin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Belirlenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, 209-225.

Özden, Ü. H.(2008). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ile İlkokul Seçimi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 24(1), 299-320.

Özgörmüş, E., Mutlu,Ö. veGüner H. (2005). Bulanık AHP ile Personel Seçimi. *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul Ticaret Üniversitesi,111-114.

Rouyendegh, B. D. &Erkan,T. E. (2013). An Application of the Fuzzy ELECTRE Method for Academic Staff Selection. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 23(2), 107-115.

Saaty, T. L.(2008). Decision Making with the Analytic Hierarchy Process.*Int. J. Services Sciences*, 1(1), 83-98.

Sayan, İ. Ö.(2006). Türkiye’de Kamu Personel Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (1), 201-245.

Şimşek, A., Catır,O. veÖmürbek,N. (2014). Turizm Sektöründe Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ile Personel Seçimi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 147-169.

Tekin, M. ve Çiftçi,M. (2006). Bilgi Toplumuna Geçişte Uzun Dönemli Akademik Personel Arz-Talep Uyumsuzluğu Ekseninde Türkiye’nin Servis Ekonomisine Adaptasyon Kabiliyeti Üzerine Düşünceler. *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 20-52.

Triantaphyllou, E. &Mann,S. H. (1995). Using the Analytic Hierarchy Process for Decision Making in Engineering Applications: Some Challenges. *International Journal of Industrial Engineering:Applications and Practice*, 2(1), 35-44.

Ünal, Ö. F.(2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Personel Seçimi Alanında Uygulamaları.*Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 18-38.

Vatansever, K. &Öncel,M. (2014). An Implementation of Integrated Multi-Criteria Decision Making Techniques for Academic Staff Recruitment. *Journal of Management, Marketing andLogistics*, 1(2), 111-125.

Yıldız, A. veDeveci,M. (2013). Bulanık VIKOR Yöntemine Dayalı Personel Seçim Süreci. *EgeAkademik Bakış*, 13(4), 427-436.

OECD Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1990 - 2014

Ulvi SANDALCI¹

Dumlupınar Üniversitesi

İnci SANDALCI²

Dumlupınar Üniversitesi

Öz

Vergi gelirleri devletin en temel finansman kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı vergilerin, ekonominin temel makroekonomik göstergeleri üzerinde önemli etkileri vardır. Ancak vergilerin bu göstergeler üzerinde olumlu etkilerinin yanında olumsuz etkileri de bulunabilmektedir. Bu çalışmada, 1990-2014 döneminde OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ile toplam vergiler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler arasındaki ilişki panel FMOLS yöntemi ve Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda ekonomik büyüme ile vergiler arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Panel FMOLS test sonuçlarında ise, ekonomik büyüme ile dolaylı vergiler arasında pozitif, toplam vergiler ile dolaysız vergiler arasında ise negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Panel genelinde uzun dönemde dolaylı vergilerdeki artış, ekonomik büyümeyi pozitif, toplam vergiler ile dolaysız vergilerdeki artış ise ekonomik büyümeyi negatif bir şekilde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Büyüme, Toplam vergiler, Dolaylı Vergiler, Dolaysız Vergiler

Strengthening The Basic Of Academy: Identifying The Factors In Recruiting Research Assistants By AHP

Abstract

Tax revenues are one of the most basic financial resources of the government. For this reason, taxes have important impacts on basic macroeconomic indicators. But, taxes may have both positive effects as well as negative effects on this basic macroeconomic indicators. In this study, it was analyzed relationship between economic growth, total revenues, indirect taxes and direct taxes in OECD countries for 1990-2014 period by using Panel FMOLS test and Dumitrescu-Hurlin (2012) panel Granger causality test. According to the research results, there is causal relationship between taxes and economic growth. Panel FMOLS test results show that there is positive relationship between economic growth than indirect taxes, there is negative relationship between total revenues and direct taxes. According to the panel general empirical findings of study, their increase in indirect taxes have a positive effect on economic growth, their increase in total revenues and direct taxes have a negative effect on economic growth.

Key Words:

Recruiting research assistant, Analytic Hierarchy Process, Academic, Administrative, Personal

¹ Arş. Gör. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

² Arş. Gör. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, inci.agacan@dpu.edu.tr

Vergiler tarihsel süreç boyunca hem toplumların gelişimi ve kalkınması için hem de bireylerin bir arada yaşamaları sonucu ortaya çıkan Devlet'in kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Devletlerin varlıklarını ve varlıklarının nedeni olan kamu hizmetlerini sürdürebilmek için topladıkları vergiler vazgeçilmez bir gelir kaynağı niteliği taşımaktadır.

Vergilerin tarihsel süreç içerisinde devletler tarafından toplanma amaçlarına bakıldığında bazı değişikliklere uğradığı görülmektedir. İlk başlarda sadece kamunun yaptığı harcamaları finanse etmek amacıyla alınan vergiler günümüzde artık birçok amaçla alınmaktadır. Vergilerin mali amacı olarak nitelendirilen kamu harcamalarını finanse etme yanında ekstra fiskal amacı olarak nitelendireceğimiz gelir dağılımını düzeltme, sosyal adaleti ve gelişmişliği sağlama gibi vasıfları da mevcuttur.

Vergilerin mali amacı yanında mali olmayan amaçlarının da ortaya çıkması şüphesiz tarih boyunca ortaya çıkan farklı dönemlerin iktisadi, siyasi ve sosyal yapılarının bir neticesidir. Nitekim iktisat biliminin doğduğu dönemde benimsenen "bekçi devlet" anlayışı devletin görev ve sınırlarını daralttığı için temel kamu kaynağı olan vergilerin amaçları da sınırlı düzeyde kalmıştır.

İktisat bilimini açıklamaya yönelik düşünceler arttıkça ve çeşitlendikçe devletin görev ve sınırları da değişikliğe uğramıştır. Buna göre devlet anlayışı artık "bekçi-minimal devlet"ten "kamu hizmetleri-kalkımcı devlet" anlayışına doğru evrilmiştir. Devlet anlayışının değişikliğe uğramasıyla birlikte artan kamu harcamaları ve bu harcamaların temel kaynağı olan vergilerin de toplanma amaçları değişmiştir. Vergiler mali amaç yanında artık mali olmayan amaçlar için de kullanılmaya başlanmıştır.

Devlet anlayışı ve iktisadi sistemlerde meydana gelen değişme sonucu hem kamu harcamalarının hem de bu harcamaları finanse edecek vergi gelirlerinin artmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı milli ekonomide kamunun payı giderek artmış ve özel kesimden kamu kesimine daha fazla fon aktarımı olmuştur. Vergiler toplam ekonomi içerisinde özel kesimden kamu kesimine aktarılan fonlar olduğun-

dan dolayı ülke ekonomisinin temel makro ekonomik göstergelerinde önemli etkiler meydana getirmektedirler.

Ülkelerde artan kamu payı ve bunun neticesinde artan vergilerin makro ekonomik göstergelerin en önemlisi olan ve az gelişmiş ülkelerde istikrarlı bir seyir izleyemeyen ekonomik büyüme üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Nitekim vergisel politikalar neticesinde ekonomik büyümede önemli değişiklikler meydana gelebilmektedir. Şüphesiz vergilerin ekonomik büyüme üzerinde oluşturacağı etki dolaylı-dolaysız vergi ayırımına göre de değişecektir.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi sağlamak için uygulanan kamusal politikaların en başında vergiler gelmektedir. Vergilerin bileşim ve türlerinde yapılan değişiklikler yoluyla ekonomik büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken temel nokta uygulanan vergi politikalarının içeriğinin çok iyi analiz edilerek sosyo-ekonomik yapıya uygun seçilmesidir. Aksi takdirde uygulanan yanlış vergi politikaları ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki bir yana negatif etki oluşturabilecektir.

Ekonomik büyümenin sağlanması ülkeler için en önemli amaçlardan biri olmakla birlikte; özellikle gelişmekte olan ülkelerde en temel hedef niteliği taşımaktadır. Ekonomik gelişmişliğini sağlayan ülkeler belli bir büyüme hızını korumak ve istikrarını sağlamak gibi daha kolay bir çaba içinde olurken; gelişmekte olan ülkeler belli bir büyüme seviyesine ulaşma çabası içine girmişlerdir. Ekonomik büyümeyi sağlamanın birçok yolu olmakla birlikte; burada inceleme konusu yapılacak olan temel husus ekonomik büyümenin vergi gelirleri ile olan ilişkisi olacaktır.

Çalışmada ilk olarak çalışmanın kapsamıyla ilgili olarak teroik çerçeve incelenmiş, ikinci bölümde çalışmayla ilgili yerli ve yabancı literatüre yer verildikten sonra son bölümde 1990- 2014 döneminde OECD ülkelerinin ekonomik büyüme ile dolaylı, dolaysız ve toplam vergiler arasındaki ilişkisi dinamik panel veri yöntemleri ve Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Vergilerin ekonomik büyüme üzerinde kısa ve

uzun vadeli etkileri, yönü ve kapsamı incelenmiştir, analiz sonucu elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Teorik Çerçeve

Ekonomik büyümeyle ilgili geliştirilmiş teorilerin birçoğu genellikle, ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri yakından incelemektedir. Bu teorilerin başında gelen ve kalkınma iktisadında önemli bir yer tutan klasik büyüme teorileri yatırımların üretim kapasitesi üzerinde oluşturduğu etkileri incelerken, yatırımların gelir üzerinde oluşturduğu etkiler ile ilgilenmemektedir. Keynes 'yen büyüme teorisi ise, yatırımların milli gelir üzerindeki etkilerini incelerken üretim kapasitesini dikkate almamaktadır. Bir diğer büyüme teorisi olan Harrod-Domar modeli yatırımların hem gelir oluşturucu hem de üretim kapasitesini genişletici etkileri üzerinde durmaktadır. Büyümenin piyasaların kendi dinamiklerinde var olan ekonomik güçler tarafından içsel olarak belirlendiğini ileri süren içsel büyüme teorisi ise günümüzün modern büyüme teorisi olarak kabul edilmektedir. Bu teori açısından bakıldığında, piyasadaki ekonomik birimler ve özellikle de kamu kararları büyüme sürecinde büyük bir rol üstlenmektedir. (Durkaya ve Ceylan, 2006, s.80).

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en temel amaçlarından birini oluşturan ekonomik büyüme, iktisadi düşünce alanında gerek teorik gerekse ampirik çalışmalarda en çok incelenen konulardan biri olmuştur. Ekonomik büyüme belirli bir ülkede belirli bir dönemde üretim kapasitesinde meydana gelen reel artışı ifade etmektedir. Günümüze kadar geliştirilmiş birçok teori ekonomik büyüme kavramının neyi ifade ettiğini, kapsamının genişliğini ve ülkeler arasındaki büyüme farklılığını açıklamaya çalışmıştır. Ülkeler arasındaki büyüme hızlarının farklılığını açıklamakta yetersiz kalan Neo-Klasik büyüme teorisi artık yerini yeni geliştirilen büyüme modellerine bırakmıştır. Bu büyüme modelleri ile emek, sermaye ve teknolojinin üretim fonksiyonuna girmesiyle beraber bir ülkenin sahip olduğu beşeri sermayenin, dış ticaret politikasının, vergi politikalarının ve finansal kalkınmasının ekonomik büyümeye katkıda bulunacağı ortaya konulmuştur (Oktayer ve Susam, 2008, s.145-146).

Vergi, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla hukuki zor kullanma yetkisine dayalı olarak birey ve kurumlardan karşılıksız olarak aldığı aynı ve nakdi ödenti olduğu için ekonomiyi bütün yönleri ile etkiler. Bu bakımdan ülke ekonomisine etkileri en iyi olacak ya da en az kötü olacak biçimde oluşturulmuş vergi sistemi ekonomik açıdan en iyi olarak kabul edilir. Verginin ekonomiyi etkileme gücü neticesinde uygulandığı andan itibaren sayısız ekonomik faaliyetler aracılığıyla tüm ekonomiye yayılmaktadır. Verginin türünde ve bileşiminde yapılan bir değişiklik anında ekonomik ve sosyal etkiler ortaya çıkarmakta ve ülkenin ekonomik sisteminde yeni ayarlamalar yapmayı zorunlu kılmaktadır (Edizdoğan ve Çelikkaya, 2012, s.1).

Vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerinde farklı etkiler oluşturabileceği üzerinde durulmaktadır. Bundan dolayı vergilerin düzeyi kadar yapısının da ekonomik büyüme açısından büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Vergiler dolaylı ve dolaysız veya saptırıcı-bozucu olan ve olmayan şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutabiliriz (Turhan, 2008, s.19).

Dolaylı vergiler; mal ve hizmet kullanılarak genel fiyat düzeyini etkileyen vergilerdir. Vergiye tabi mal ya da hizmetleri tüketen herkes bu mal ve hizmetleri kullanırken genel fiyat düzeyini yükseltmektedir. Bu vergilerde vergi mükellefi ile ödeyicisi farklıdır. KDV ile özel tüketim vergisi, dolaylı vergiler arasında yer alır (Uluatam, 2003, s.267).

Dolaysız vergiler; sabit veya sabit kabul edilen ve dolayısıyla tahmini daha önceden mümkün servet, gelir, kazanç ve irat gibi konular üzerinden genellikle vergi liste ve cetvellerinden yararlanılarak tahsil edilen ve vergi mükellefi ile ödeyicisinin aynı olduğu, kişi ve kurumlardan, elde ettikleri gelir düzeyine göre alınan vergilerdir (Turhan, 1998, s.95).

İktisat literatüründe vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili olarak büyüme modelleri temelinde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan biri olan genişletilmiş standart toplam büyüme modeli, ekonomik etkinlik düzeyinin vergilerden dolayı belli ölçüde düştüğünü kabul etmektedir. Ancak bu basit analiz birçok değişkeni kapsamamaktadır.

En önemlisi de bu modelde, kamuya aktarılan vergi gelirlerinin altyapı, eğitim ve sağlık gibi pozitif dış-sallıklar yaratan sosyal yatırımların finansmanında kullanılmasının ekonomik açıdan ortaya koyacağı olumlu sonuçların dikkate alınmamasıdır (Mucuk ve Alptekin, 2008, s.160).

İnsanların tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarını doğrudan etkileyen vergiler, emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcinin gelir ve fiyatlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmekle birlikte ekonomik büyüme üzerinde değişik yollarla etkili olabilmektedir. Başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde olmak üzere, kamunun en önemli finansman kaynağı olan vergilerin büyüme ile olan ilişkisinin incelenmesi, uygulanacak vergi politikalarının belirlenmesinde ve farklı uygulamaların geliştirilmesinde büyük öneme sahiptir. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanmakta olan vergileme politikası kamu politikası araçları içerisinde oldukça etkin olan bir mali araçtır (Göçer vd., 2010, s.1).

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili olarak ilk kez çalışma yapanlardan biri Solow'dur. Solow'un geliştirdiği neo-klasik büyüme modeline göre uzun dönem veya durağan durum büyüme oranının "sıfır" olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre verimli üretim artışının sabit ve vergi politikalarından etkilenmemektedir. Ekonomik büyümeyi sadece emek ve sermaye faktörlerine dayalı olarak açıklamaya çalışan Solow modeli büyüme farklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermeye yönelik olarak geliştirilen "içsel büyüme teorisi" ülkelerin büyüme hızlarındaki farklılıkları sermaye ve emek faktörlerinden çok, kamu politikaları, beşeri sermaye, nüfus artışı ve teknolojinin yayılması gibi unsurlara dayandırmaktadır. Bu çerçevede vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kabul edilmekte ancak etkinin büyüklüğü konusunda tam bir fikir birliğine varılamamaktadır (Mucuk ve Alptekin, 2008, s.160).

Devletin kamu politikası aracılığı ile ekonomik büyüme hedefine ulaşabilmesi için kullandığı araçlar içinde vergi politikası belirleyici bir rol üstlenmektedir. Özellikle tasarruf düzeyinin yetersiz olduğu

az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde vergiler, halkın kamu harcamalarına katılımını arttıran etkili bir mali araç olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında, ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, etkili bir vergi politikasının belirlenebilmesi açısından önemli sinyaller verecektir (Soydal ve Yılmaz, 2009, s.302).

Literatür Çalışması

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda literatürde yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Neo-klasik büyüme modeli çerçevesinde Solow (1956), vergilendirmenin uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olmadığını savunmaktadır. İçsel büyüme modeli temelinde konuyu inceleyen çalışmaların çoğunda ise dolaylı ve dolaysız vergilerin uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde negatif etki ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak dolaysız vergilere nazaran dolaylı vergilerin büyüme üzerindeki etkilerini daha kısıtlı olduğu kabul edilmektedir. Konunun daha kapsamlı araştırılması açısından vergilerin ekonomik büyüme üzerinde orta çıkardığı etkiyle ilgili olarak yapılmış literatür çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

King ve Rebelo (1990) tarafından yapılan çalışmada uzun dönemde gelir vergilerinin kişi başına düşen geliri azaltıcı etkide bulunduğu ortaya konmuştur.

Easterly ve Rebelo (1992)'ün 1970-1988 dönemi için çok sayıda gelişmekte olan ülkeleri yıllık verilerle incelediği çalışmasında ulaştığı sonuca göre marjinal gelir vergisi oranının kişi başı tüketim ve büyüme üzerinde az da olsa negatif bir etkisi vardır.

Plosser (1992) OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada ulaştığı sonuca göre, ortalama vergi oranları ile ortalama kişi başına reel büyüme oranları, gelir ve karlar arasında negatif bir ilişki vardır.

Easterly ve Rebelo (1993)'ün az gelişmiş ve yüksek gelişmiş ülkeler için geçmiş veriler, kesit veri ve yapılandırılmış kamu yatırım serileri kullanılarak yaptıkları çalışmada, vergi oranlarının ekonomik büyüme için önemli olduğuyla ilgili güçlü kanıtı ulaşılamamıştır.

Roubini ve Milesi-Feretti (1994), açık ekonomilerde gelir vergilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini çeşitli içsel büyüme modelleri çerçevesinde araştırdıkları çalışmada ulaşılan sonuca göre, istihdam ve fiziksel sermaye vergileri büyüme üzerinde negatif etkiler ortaya çıkarmaktadır.

Roubini ve Milesi-Feretti (1995)'in fiziksel ve beşeri sermaye birikimine dayalı büyüme sürecinde dolaylı ve dolaysız vergilerin etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, faktör gelirlerini (beşeri ve fiziksel sermaye) vergilendirmenin büyüme üzerinde azaltıcı etkiler yaptığı, tüketim vergilerinin büyüme üzerindeki etkisin ise değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Razin ve Yuen (1995)'in G7 ülkelerini kapsayan çalışmalarında tam sermaye hareketliliği durumunda, sermaye vergilerinden yapılan kesintilerin kişi başına düşen gelirden artışa büyümede ise azalışa neden olacağını göstermişlerdir.

Engen ve Skinner (1996)'in ABD için tarihsel zaman serisinin incelenmesi, yatay kesit regresyon analizi ile emek arzı, yatırım talebi ve verimlilik artışını içeren mikro bir model yaklaşımları temelinde yaptığı çalışmada ortaya çıkan sonuca göre, vergilendirmenin uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde orta düzeyde herhangi bir etkisi yoktur.

Ohanian (1997)'in ABD ve Britanya'daki sermaye vergisi oranlarını karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesindeki büyük artışların yatırım ve ekonomik büyümede büyük düşümlere yol açabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Leibfritz vd. (1997)'in vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik yaptıkları çalışmada, geçmiş 35 yılda ortalama vergi oranlarındaki yaklaşık yüzde 10 puanlık bir artışın bazı noksanlıklar olsa da OECD yıllık büyüme oranlarını yaklaşık yüzde ½ puan düşürdüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Mendoza vd. (1997)'nin 1965-1991 döneminde 18 OECD ülkesiyle ilgili yaptıkları çalışmada 5 yıllık ortalamalara dayalı panel regresyonlarında vergi oranlarının ekonomik büyümede istatistiksel olarak önemli belirleyicileri olmadıkları, buna karşın yıllık

data kullanıldığında vergilerin geçiş dönemindeki büyümeyi etkiledikleri sonucuna ulaşmıştır.

Kneller vd. (1999)'in 22 OECD ülkesini esas alarak yaptıkları çalışmada, dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği, dolaylı vergilerin ise böyle bir etki meydana getirmedeği ifade edilmiştir.

Widmalm (2001)'in 23 OECD ülkesini esas alarak 1965-1990 dönemi için yaptığı analizde, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Vedder (2001)'in 1957-1997 döneminde yıllık verilerle ABD için yapmış olduğu çalışmada yüksek vergilerin ekonomik büyümeyi düşürdüğü, gelir vergileri ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki olduğu, dolaylı vergiler ile emlak vergilerinin büyüme üzerinde olumsuz etkisi olmakla birlikte bunun gelir vergisinin etkisi kadar güçlü olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Zeng ve Du (2003), Schumpeterian büyüme modeli çerçevesinde tüketim, sermaye ve işgücü üzerinden alınan vergilerin uzun dönem büyüme üzerindeki etkilerini ve vergi gelirlerinin kullanıldıkları kaynaklara göre büyüme sürecini nasıl etkilediği ile ilgili yaptıkları çalışmada, tüm vergi gelirlerinin transfer harcamalarında kullanılması durumunda, üç vergi türünün de büyüme üzerinde negatif etki yapacağı, kamu tüketim malları için kullanılması durumunda, gelir vergilerinin büyüme üzerinde negatif, tüketim vergilerinin ise herhangi bir etki yapmayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Lee ve Gordon (2004)'un 1970-1997 dönemi arasında 70 ülkeyle ilgili yaptıkları çalışmada kurumlar vergisi oranının ekonomik büyümeyle negatif ilişkili olduğu, işgücü gelirleriyle ilgili ortalama vergi oranlarının ekonomik büyüme oranlarıyla ilişkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Anastassiou ve Dritsaki (2005)'in Yunanistan ekonomisi için vergi gelirleri, dolaysız marjinal vergi oranları ve tasarruf-gelir oranı ile büyüme oranı arasındaki Johansenkoentegrasyon yöntemi kullanarak uzun dönem, Granger nedensellik testi kullanarak ise kısa dönem ilişkileri araştırdıkları çalışma-

da, çalışmada kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönem ilişkiler açısından ise, dolaysız marjinal vergi oranları ve vergi gelirlerinden büyümeye doğru tek yönlü nedensel bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Durkaya ve Ceylan (2006) yaptıkları çalışmada, uzun dönem ilişkisini Engle-Grangerkoentegrasyon tekniği, kısa dönem ilişkisini ise hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testikullanarak dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile ekonomik büyümeye yönelik uzun dönem ilişkisini test etmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre dolaysız vergiler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik bağıntısı bulunurken dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki tespit edilememiştir.

Yılmaz ve Tezcan (2007) 1980-2005 dönemi yıllık veriler kullanarak vergi gelirleri ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini birim kök, Johansen- Juseliuskoentegrasyon testi veGranger Nedensellik analizleri ile sınıamışlardır. Yapılan analiz sonucuna göre, GSMH ile dolaysız vergiler arasında pozitif, dolaylı vergiler arasında ise negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Temiz (2008) 1960-2006 dönemi yıllık veriler kullanarak toplam vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirleri ve dolaylı vergi gelirlerinin reel GSMH üzerindeki etkisini birim kök, Johanseneşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri yardımıyla analiz etmiştir. Çalışmada, toplam vergi gelirleri ile reel GSMH arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, kısa dönemde ise GSMH büyüme oranından toplam vergi gelirleri büyüme oranına doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gül ve Kenar (2009)'in Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi olan 27 ülkeyi esas alarak 1980 - 2008 dönemi için yaptığı çalışmasında, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dackehag ve Hansson (2012), 1975-2010 dönemi itibariyle panel veri yöntemi kullanarak yüksek gelir seviyesine sahip 22 OECD ülkesi için yaptığı çalış-

mada gelir ve kurumlar vergisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif, ekonomik büyüme ile kurumlar vergisi arasındaki ilişkinin ise güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yi ve Suyono (2014), 1978-2011 dönemi itibariyle Hebei eyaleti için vergi çarpan etkisini temel alarak yaptığı çalışmada vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi önemli derece negatif etkilememekle birlikte vergi indirimleri ekonomik büyümeyi son derece pozitif etkilemektedir.

Macek (2014), OECD ülkelerini esas alarak 2000-2011 dönemi için regresyon analizi kullanarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırdığı analizde gelir ve kurumlar vergisinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Veri Seti ve Ekonometrik Model

Çalışmada vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi seçilmiş 32 OECD³ ülkesinde analiz edilmiştir. Analiz, veri kısıtı nedeniyle 1990-2014 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada bağımlı değişken olarak GSYİH büyüme oranları (gsyhb), bağımsız değişken olarak ise dolaylı vergiler/GSYİH (dlyli), dolaysız vergiler/GSYİH (dlysiz) ve toplam vergiler/GSYİH (tplm) kullanılmıştır. Söz konusu değişkenlere ait veriler World Development Indicators (WDI) ve OECD (The Organisationfor Economic Co-operationand Development)'den elde edilmiştir. Analizde kullanılan veriler Amerikan doları cinsinden olup hepsi GDP (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla)'nin yüzdesidir. OECD ülkeleri temelinde vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve nedensel faktörlerini analiz ettiğimiz çalışmada Panel veri yönteminden yararlanılmıştır. Belirtilen yöntem ve veriler bağlamında, çalışmada 1990-2014 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve bu büyümeyi etkileyen faktörler arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmakta-

³Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili,Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Luksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, ABD.

dır. Söz konusu ilişkinin tahmin edilmesi için oluşturulan model ve eşitlik aşağıda gösterilmektedir:

$$GSYHB_{it} = \delta_0 + \delta_1 DLYL_{it} + \delta_2 DLYSIZ_{it} + \delta_3 TPLM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$i = 1, \dots, N; T = 1, \dots, T.$$

Eşitlikte; i ülkesinde t dönemi için GSYHB gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranlarını, DLYLİ dolaylı vergilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını, DLYSİZ dolaysız vergilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını, TPLM toplam vergilerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranını ve ε_{it} hata terimini göstermektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlere arasındaki korelasyon ilişkileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

	GSYHB	DLYLİ	DLYSİZ	TPLM
GSYHB	1.00			
DLYLİ	0.13	1.00		
DLYSİZ	-0.11	0.25	1.00	
TPLM	-0.19	0.56	0.63	1.00

İki değişken arasındaki ilgiyi ifade eden kavram-korelasyon denir. İki değişken arasındaki ilişkinin yönünü ya da korelasyon derecesini belirleyebilmek için kullanılan istatistiksel yöntem ise Korelasyon Analizi denir. Korelasyon katsayısı iki değişkenin değişimlerinde, ne dereceye kadar uygunluk olduğunu belirler. Fakat hiçbir şekilde neden-sonuç ilişkisi kurmaz. Korelasyon katsayısının alabileceği en küçük değer -1, en büyük değerse +1 olur. Başka bir anlatımla korelasyon katsayısı r , $-1 \leq r \leq 1$ arasında değer alır. Korelasyon katsayısının işareti pozitifse, değişkenlerden birinin değeri artarken (azalırken) diğerinin de arttığını (azaldığını) gösterir. Korelasyon katsayısının işareti negatifse, değişkenlerden birinin değeri artarken (azalırken) diğerinin değerinin azaldığını (arttığını) gösterir. Yani ters yönlü bir ilişki söz konusudur (Sümbüloğlu ve Akdağ, 2007, s. 89).

Tablodan da görüleceği üzere ekonomik büyüme ile hem dolaysız vergiler, hem de toplam vergiler arasında negatif bir ilişki vardır. Dolaylı vergiler ile ekonomik büyüme arasında ise pozitif bir ilişki görülmektedir. Buna göre bir birimlik bir dolaysız vergi artışı ekonomik büyümede 0.11 birimlik bir azalışa neden olurken; bir birimlik toplam vergi artışı ekonomik büyümede 0.19 birimlik azalışa neden

olmaktadır. Dolaylı vergilerdeki bir birimlik artış ise ekonomik büyüme üzerinde 0.13 birimlik bir artışa neden olmaktadır.

Ekonometrik Analiz Ve Bulguların Değerlendirilmesi

Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada değişkenlerin durağanlığını sınamak amacıyla Maddala ve WU (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testleri kullanılmıştır. Hatalar arasındaki otokorelasyon sorununu gideren uygun gecikme uzunluğu olarak Schwartz bilgi kriteri seçilmiştir. Ayrıca seriler trend içermediklerinden serilerin sadece sabitli birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testleri E-Views8.0 ekonometrik paket programı kullanılarak tahminlenmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

	GSYHB			
	Sabitli Terim	Olasılık I(0)	t istatistiği I(1)	Olasılık I(1)
Levin, Lin & Chu	-10.42***	0.00	-20.49***	0.00
Im, Pesaran & Shin	-9.95***	0.00	-20.68***	0.00
ADF-Fisher Chi-square	221.18***	0.00	468.60***	0.00
PP-Fisher Chi-square	294.93***	0.00	1533.97***	0.00
DLYLİ				
Sabitli Terim				
	t istatistiği I(0)	Olasılık I(0)	t istatistiği I(1)	Olasılık I(1)
Levin, Lin & Chu	-2.32**	0.04	-10.63***	0.00
Im, Pesaran & Shin	-2.33***	0.00	-13.31***	0.00
ADF-Fisher Chi-square	89.99	0.16	292.43***	0.00
PP-Fisher Chi-square	108.35***	0.00	553.90***	0.00
DLYSİZ				
Sabitli Terim				
	t istatistiği I(0)	Olasılık I(0)	t istatistiği I(1)	Olasılık I(1)
Levin, Lin & Chu	-2.77***	0.00	-10.57***	0.00
Im, Pesaran & Shin	-2.64***	0.00	-12.18***	0.00
ADF-Fisher Chi-square	90.48**	0.01	270.19***	0.00
PP-Fisher Chi-square	80.94	0.20	433.05***	0.00
TPLM				
Sabitli Terim				
	t istatistiği I(0)	Olasılık I(0)	t istatistiği I(1)	Olasılık I(1)
Levin, Lin & Chu	-3.33***	0.00	-10.09***	0.00
Im, Pesaran & Shin	-2.17**	0.01	-12.16***	0.00
ADF-Fisher Chi-square	83.54*	0.07	270.28***	0.00
PP-Fisher Chi-square	64.13	0.47	490.54***	0.00

Not: I(0) düzey, I(1) birinci dereceden fark, ***, **, *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2'den görüldüğü gibi değişkenlerin seviyelerine uygulanan birim kök test sonuçlarında t istatistikleri ve olasılık sonuçları ekonometrik analizde kullanılacak olan dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve toplam vergilerin serilerin düzeyde [I(0)] durağan olmadıklarını göstermektedir. Serilerin birim kök problemi içerdiği görülmektedir. Bu nedenle serilerin birincil farkları araştırılmış ve değişkenler için serilerin birincil farklarına bakıldığında, elde edilen bulgularda dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve toplam vergileri serilerinin birincil farklarının durağan oldukları [I(1)] görülmüştür. Serilerden sadece gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranının düzeyde değerinde durağan olduğu görülmektedir.

Panel Eş bütünleşme Testi Bulguları ve Değerlendirilmesi

Panel eş bütünleşme testleri seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Panel eş bütünleşme testlerinin yapılabilmesi için modelde kullanılan bütün serilerin birinci seviyede durağan olması gerekmektedir. Modelde kullanılan değişkenlerin tamamı birinci seviyede durağan hale geldiğinden çalışmada eşbütünleşme testlerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli karşılıklı bir ilişkinin belirlenmesi amacıyla çalışmamızda Pedroni eş bütünleşme analizi, Kao eş bütünleşme analizi ve Johansen Fisher olmak üzere üç farklı eşbütünleşme analiz yöntemi kullanılmıştır. Paneldeki kesit içi (within) ve kesitler arası (between) etkilerini kapsayabilmesi için yedi farklı eşbütünleşme testi sunulmuş ve bu testler iki farklı gruba ayrılmıştır. İlk grup "within" boyutunda dört testi, ikinci grup ise "between" boyutunda diğer üç testi içermektedir (Yardımcıoğlu, 2013, s.62).

Pedroni, eşbütünleşme olmadığı boş hipotezini test etmek için yedi farklı test önermiştir. Bunların ilk dördü panel eşbütünleşme istatistiği iken diğer üçü grup ortalamasının panel eşbütünleşme istatistikleridir. İlk kategori içinde yer alan dört testten ilki, parametrik olmayan varyans oranı tipinde bir istatistiktir. İkinci kategoride yer alan test Phillips-Peron (PP) rho istatistiğine benzer parametrik olmayan

istatistiğin panel versiyonudur. Bu kategorideki üçüncü istatistik de ilk iki test gibi parametrik değildir ve PP t istatistiğine benzemektedir. Dördüncü kategoride yer alan istatistik ise Augmented Dickey Fuller (ADF) t istatistiğine benzer parametrik bir istatistiktir. İkinci kategoride yer alan üç testten ilki PP rho istatistiğine, diğer ikisi ise sırasıyla PP t ve ADF t istatistiklerine benzemektedir. Bu istatistikleri karşılaştırdığımızda elde ettiğimiz avantaj önemli ölçüde veri oluşum sürecine göre değişmektedir. Önerdiği yedi istatistiğin küçük örnek özelliklerini Monte Carlo simülasyon yolu ile araştıran Pedroni'ye (1997) göre, grup ADF t ve panel ADF t istatistiği panelin zaman boyutu daraltıldığında (örneğin 20'den az) iyi sonuçlar vermektedir (Kök ve Şimşek, 2006, s. 7-8). Pedroni testini uygulamak için aşağıdaki model tahmin edilecektir.

$$GSYHB_{it} = \delta_0 + \delta_1 DLYL_{it} + \delta_2 DLYS_{it} + \delta_3 TPLM_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde $t=1, \dots, T$ zaman periyodunu, $i=1, \dots, N$ panel ülkelerini göstermektedir. Panelin tüm ülke katsayılarının farklılaşmasına bütünleşme vektörü izin verir. δ modelin tahminlemesi için kullanılacak parametredir. ε_{it} modelin hata terimidir. Model bireysel sabit ve bireysel trend varsayımı altında, Schwarz kriteri ve uzun dönem varyansı bulmak için Newy-West tahmincisi kullanılarak tahminlenmiştir. Çalışmadaki diğer eşbütünleşme testi ise 1999 yılında DF ve ADF testlerini kullanarak panel veri analizi için önerilen Kao eşbütünleşme testidir.

Ekonomik büyüme ve bu büyümeyi etkileyen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelediğimiz Pedroni eş bütünleşme testi sonuçlarına göre; "Seriler arasında eş bütünleşme yoktur" şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Panel PP, panel ADF, panel rho, group PP ve group ADF istatistiklerinde %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılık bulunmuştur. Panel v ve group rho istatistiklerinde ise istatistiksel olarak anlamı bir sonuca ulaşılamamıştır. Genel olarak Pedroni eşbütünleşme testindeki panel ve group istatistikleri değerlendirildiğinde yedi testin beş tanesinde seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kao eş bütünleşme testine baktığımızda ise, "seriler arasında eş bütünleşme yoktur" şeklindeki

Tablo 3. Panel Eşbütünleşme Testleri Sonuçları

$GSYHB_{it} = \delta_0 + \delta_1 DLYL_{it} + \delta_2 DLYSİZ_{it} + \delta_3 TPLM_{it} + \epsilon_{it}$				
Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonucu				
(Within-Dimension)				
	t-istatistiği	Olasılık		Olasılık
Panel v-Statistic	-1.65	0.95	-2.92	0.99
Panel rho-Statistic	-2.78***	0.00	-2.91	0.00
Panel PP-Statistic	-9.97***	0.00	-10.62	0.00
Panel ADF-Statistic	-8.02***	0.00	-9.04	0.00
(Between-Dimension)				
	t-istatistiği	Olasılık		
Group rho-Statistic	-0.73	0.23		
Group PP-Statistic	-13.72***	0.00		
Group ADF-Statistic	-9.33***	0.00		
Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonucu				
	t-istatistiği	Olasılık		
ADF	-5.10***	0.00		
Residual variance	10.03			
HAC variance	2.81			
JohansenFisher Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
Hypothesized No. of CE(s)	Fisher Stat. * (from trace test)	Olasılık	Fisher Stat. * (from max-eigen test)	Olasılık
None	362.6***	0.00	221.4***	0.00
At most 1	195.5***	0.00	123.5***	0.00
At most 2	129.9***	0.00	101.9***	0.00
At most 3	127.7***	0.00	127.7***	0.00
Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Pedroni ve Kao eşbütünleşme testinde Barlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwidth genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.				

H_0 hipotezi istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmiş ve alternatif hipotez olan "eş bütünleşme vardır" hipotezi kabul edilmiştir. JohansenFisher eş bütünleşme testi sonuçları istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde sonuçlar verdiği için seriler arasında eş bütünleşmenin varlığını gösteren alternatif hipotezin kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Eş bütünleşme testi olarak uygulanan üç farklı test sonuçları ekonomik büyüme, dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve toplam vergiler değişkenlerinin bütünleşik hareket ettiğini ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu göstermiştir.

FMOLS Eşbütünleşme Katsayıları Bulguları ve Değerlendirilmesi

Panel eşbütünleşme ilişkisinin özel sapmasız katsayılarını tahmin etmek için Pedroni (1996, 2000) tarafından geliştirilen Düzenlenmiş/Geliştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) yöntemi kullanılmıştır. Pedroni'nin geliştirdiği FMOLS yöntemi yatay kesitler arasında önemli ölçüde heterojenliğe izin veren bir yöntemdir. Bundan dolayı sabit terimin ve hata teriminin ve bağımsız değişkenlerin farklarının arasındaki olası korelasyonun varlığını hesaba katmaktadır. Bu yöntemde parametrik olmayan uyarılma, içsellik ve otokorelasyonu düzeltmek için bağımlı değişkene yapılmakta ve tahmin edilen uzun dönem parametreler uyarlanmış bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler üzerine regres edilmesi ile elde edilmektedir. Burada ortalama grup FMOLS uzun dönem katsayıları, grup tahminlerinin ortalamalarının alınmasıyla elde edilmekte ve bunlara karşılık gelen t istatistikleri de asimptotik olarak standart bir normal dağılıma yakınsamaktadır. Pedroni (2000) FMOLS yönteminin küçük örneklere uygulandığında ne derece etkin olduğunu araştırmış ve t istatistiğinin küçük örneklere uygulandığında gösterdiği performansının Monte Carlo simülasyonları ile iyi olduğunu hesaplamıştır (Kök ve Şimşek, 2006, s.7-8).

Tablo 4. Panel FMOLS Sonuçları

$GSYHB_{it} = \delta_0 + \delta_1 DLYL_{it} + \delta_2 DLYSİZ_{it} + \delta_3 TPLM_{it} + \epsilon_{it}$			
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
DLYLİ	1.14	-60.08***	0.00
DLYSİZ	-0.80	-39.50***	0.00
TPLM	-0.97	-59.35***	0.00
Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.			

Tablo 4, Panel FMOLS test sonuçlarını göstermektedir. Panel FMOLS test sonuçları panel bazında değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ile dolaylı vergiler arasında pozitif, toplam vergiler ile dolaysız vergiler arasında ise negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani uzun dönemde dolaylı vergilerde-

ki artış, ekonomik büyümeyi panel genelinde pozitif bir şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte uzun dönemde toplam vergiler ile dolaysız vergilerdeki artış ekonomik büyümeyi panel genelinde negatif bir şekilde etkilemektedir. Ekonomik büyüme ile diğer üç değişken arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi Granger nedensellik testi kapsamında yatay kesit birimleri için hesaplanan bireysel Wald testlerinin ortalamasını ifade etmektedir. Bu çalışmada ekonomik büyüme ile vergiler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen yöntemle incelenmiştir. Bu yöntemin başlıca avantajları; paneli oluşturan ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurabilmesi, zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilmesi ve dengesiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar üretebilmesidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1457). Dumitrescu - Hurlin panel Granger nedensellik testinde, temel hipotez altında homojen Granger nedensellik ilişkisinin yokluğu, en az bir yatay kesitte bu ilişkinin var olduğu alternatif hipotezine karşın sınanır (Bozoklu ve Yılancı, 2013, s.175-176).

Tablo 5. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

$GSYHB_{it} = \delta_0 + \delta_1 DLYL_{it} + \delta_2 DLYSIZ_{it} + \delta_3 TPLM_{it} + \epsilon_{it}$			
Değişkenler	K=2		
	W-Stat	Zbar-Stat	Olasılık
TPLM → GSYHB	3.02	1.66	0.09*
GSYHB → TPLM	3.09	1.81	0.06*
DLYSIZ → GSYHB	3.10	1.83	0.06*
GSYHB → DLYSIZ	4.11	4.05	5.E-05***
DLYL → GSYHB	3.34	2.16	0.01**
GSYHB → DLYL	3.79	2.37	0.00***

Not: ***, **, *, sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı, K ise gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Ekonomik büyüme ile dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve toplam vergiler arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 5'te gösterilmektedir. Buna göre K=2 gecikme uzunluğunda toplam vergiler ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında çift taraflı, dolaysız vergilerden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru ise tek taraflı istatistiksel olarak %10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi vardır. Gayrisafi yurtiçi hasıladan dolaysız ve dolaylı vergilere doğru tek taraflı istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi vardır. Dolaylı vergilerden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru ise tek taraflı istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Vergiler tarihsel süreç boyunca devletlerin en önemli gelir kaynağı olmuştur. Toplam ekonomi içerisinde özel kesimden kamu kesimine aktarılan fonlar olan vergiler hem kamu hizmetlerini finanse etmek amacıyla hem de diğer ekstra fiskal amaçlarla kullanılmaktadır. Vergilerin ekstra fiskal amaçlarının en başında şüphesiz ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak gelmektedir. Nitekim hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler kamu politikası aracı olan vergiler yoluyla ekonomilerini düzenleme yoluna gitmektedirler.

Gelişmiş ülkeler vergisel reformlar yaparak belli bir büyüme hızını korumak isterken, gelişmekte olan ülkeler belli bir büyüme seviyesine ulaşma çabası içinde olmaktadır. Vergilerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi şüphesiz ülkeden ülkeye, dönemden döneme, vergilerin bileşimi ve kullanım alanlarına göre değişmektedir. Nitekim farklı dönemlerde farklı ülkelerde uygulanan çeşitli vergi politikaları ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları üzerinde farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede yaptığımız çalışmada, verilerine ulaşabildiğimiz 1990-2014 döneminde seçilmiş 32 OECD ülkesinde ekonomik büyüme ile toplam vergiler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler arasındaki ilişki dinamik panel veri yöntemleri ve Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Eş bütünleşme testi sonuçları özel tüketim harcamalarına göre ekonomik büyüme ile toplam vergiler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğunu göstermiştir. Panel FMOLS test sonuçlarında ise, ekonomik büyüme ile dolaylı vergiler arasında pozitif, toplam vergiler ile dolaysız vergiler arasında ise negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme ile toplam vergiler, dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler arasındaki nedensellik ilişkisini incelediğimiz Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik test sonuçlarına göre ise; toplam vergiler ile gayrisafi yurtiçi hasıla arasında çift taraflı, dolaysız vergilerden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru ise tek taraflı; gayrisafi yurtiçi hasıladan dolaysız ve dolaylı vergilere doğru tek taraflı; dolaylı vergilerden gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru ise tek taraflı istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir.

Söz konusu bulgular değerlendirildiğinde maliye literatürüne uygun sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Dolaysız vergiler kapsamında olan gelir ve kurumlar vergisindeki artış yatırıma uygulanacak kaynağın azalmasına yol açmaktadır. Özel kesimin ekonomik büyümeyi artırıcı yatırımlar yapması için kullanacağı fonların kamuya aktarılması ve kamunun bu fonları üretim kapasitesini artırmaya yönelik faaliyetlerde kullanmaması şüphesiz ki ekonomik büyüme üzerinde negatif etki oluşturacaktır. Kamu faaliyetleri sonucu özel kesimin piyasadan dışlanması ise daha olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

Dolaylı vergilerdeki artışa rağmen bireyler tüketim alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçemedikleri için harcamalar kısılmamaktadır. Bundan dolayıdır ki dolaylı vergilerdeki artış ekonomik büyümenin talep yönünde negatif etki bir yana pozitif bir etki oluşturmaktadır. Ancak dolaylı vergilerin her ne kadar etkin olduğu görülse de adaletsiz oluşu sosyal refah açısından sorunlar oluşturabilmektedir. Kamunun uygulamaya koyduğu politikalar ve vergi reformları hem ekonominin gelişmesine katkı sunmalı hem de vergilemede etkinlik ve adaleti sağlamalıdır. Bunun için yapısal reformlar uygulanmalı ve ekonomik durum çok iyi analiz edilmelidir. Aynı zamanda uygulanan vergi reformları ülkenin sosyo-ekonomik durumuna uygun olmalı ve bu reformların uygulanabilirliği hesaba katılmalıdır.

Kaynakça

- Anastassiou, T. & Chaido D. (2005). Tax Revenue and Economic Growth: An Empirical Investigation For Greece Using Causality Analysis, *Journal Of Social Sciences*(2), Ss. 99-104.
- Bozoklu, Ş. & Veli Y. (2013). Finansal Gelişme Ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Analiz, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), Ss. 161-187.
- Dackehag, M. & Åsa H. (2012). Taxation Of Income And Economic Growth: An Empirical Analysis Of 25 Rich Oecd Countries, Department Of Economics Lund University, *Working Paper* 2012:6.
- Dumitrescu, E. & Hurlin C. (2012). Testing For Granger Non-Causality In Heterogeneous Panels, *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Durkaya, M. & Servet C. (2006). Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme, *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ocak - Haziran 2006.
- Easterly, W. & Sergio R. (1992), *Marginal Income Tax Rates And Economic Growth In Developing Countries*, The World Bank Working Papers.
- Easterly, W. & Sergio R. (1993). *Fiscal Policy And Economic Growth: An Empirical Investigation*, Nber Working Paper No. 4499.
- Edizdoğan, N. & Ali Ç. (2012). *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Dora Yayınları, 2. Baskı, Bursa.
- Engen, E. & Jonathan S. (1996). Taxation And Economic Growth, *National Tax Journal* Vol 49 No. 4, Pp. 617-42.
- Göçer, İ., Mehmet M., Şahin B. & M. Metin D. (2010). Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı, *Dpü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kütahya.
- Gül, E. & Barış K. (2009). Ab Ülkeleri Ve Türkiye'de Vergi Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 - 2008, Süleyman Demirel Üniversitesi, *1. Uluslararası Davraz Kongresi*, 24-27 Eylül, Isparta.
- King, R. G. & Sergio R. (1990). *Pulic Policy And Economic Growth: Devolving Neoclassical Implications*,

Journal Of Political Economy 98: 5, Ss.126- 150.

Kneller, R.; Michael F. B. & Norman G.(1999). Fiscal Policy And Growth: Evidence From Oecd Countries, *Journal Of Public Economics*, 74, 171 – 190.

Kök, R. & Nevzat Ş. (2006). Endüstri-İçerici Dış Ticaret, Patentler Ve Uluslararası Teknolojik Yayılma. *Ulektek 2006 Uluslararası Ekonomi Konferansı*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 11-13 Eylül 2006.

Lee, Y. & Roger H. G. (2004). Tax Structure And Economic Growth, *Journal Of Public Economics*, 89, 1027-1043.

Leibfritz, W., John T. & Alexandra B. (1997), Taxation And Economic Performance, Oecd Economics Department Working Papers, No. 176, Oecd Publishing.

Macek, R. (2014). The Impact Of Taxation On Economic Growth: Case Study Of Oecd Countries. Review Of Economic Perspectives – Národohospodářský Obzor, Vol. 14, Issue 4, 2014, Pp. 309-328.

Mendoza, E. G., Gian M.- F. & Patrick A. (1997). On The Ineffectiveness Of Tax Policy In Altering Long-Run Growth: Harberger's Superneutrality Conjecture. *Journal Of Public Economics*.

Mucuk, M. & Volkan A. (2008). Türkiye'de Vergi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Var Analizi (1975 - 2006). *Maliye Dergisi*, Sayı 155

Ohanian, L. E. (1997). How Capital Taxes Harm Economic Growth: Britain Versus The United States. *Business Review*, Federal Reserve Bank Of Philadelphia.

Oktayer, N. & Nazan S. (2008). Kamu Harcamaları- Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Ocak 2008 Sayı: 1.

Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests In Heterogeneous Panels With Multiple Regressors. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics* 61: S.653-670.

Plosser, C. (1992). The Search For Growth", *Federal Reserve Bank Of Kansas City In Its Journal*. Proceedings - Economic Policy Symposium.

Razin, A. & Chi-Wa Y. (1995). Capital Income Taxation And Long Run Growth: New Perspectives. Nber Working Paper No 5028.

Roubini, N. & Gian M. M.-F. (1994). Taxation And Endogenous Growth In Open Economies. Nber Working Paper No 4881.

Roubini, N. & Gian M. M.-F. (1995). Growth Effect Of Income And Consumption Taxes: Positive And Normative Analyses. Nber Working Paper No 5317.

Soydal, H. & M. Levent Y. (2009). Türkiye'de Dolaylı Ve Dolaysız Vergiler Ve Ekonomiye Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1-2.

Sümbüloğlu, K. & Beyza A. (2007). Regresyon Yöntemleri Ve Korelasyon Analizi. Hatiboğlu Yayınevi, 1. Baskı Basım Tarihi: Ocak 2007, Ankara.

Temiz, D. (2008). Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960 - 2006.2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir.

Turan, T. (2008). Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 69, S: 17-35, Nisan-Haziran.

Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi Ve Politikası*. Filiz Kitabevi, İstanbul.

Uluatam, Ö. (2003). *Kamu Maliyesi*. İmaj Yayıncılık, Ankara

Vedder, R. (2001). Taxes And Economic Growth. *Texas Public Policy Foundation*.

Yardımcıoğlu, F. (2013). Eğitim Ve Sağlık İlişkisi: Panel Eşbütünleşme Ve Panel Nedensellik Analizi. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), Ss. 49-74.

Yılmaz, F. & Nuray T. (2007). Vergi Hasılatı Ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme. 8. *Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs 2007- İnönü Üniversitesi, Malatya.

Yi, F. & Eko S. (2014). The Relationship Between Tax Revenue And Economic Growth Of Hebei Province Based On The Tax Multiplier Effect. *Global Economy And Finance Journal*, Vol. 7. No. 2. September 2014. Pp. 1 – 18.

Zeng, J. & Heng D. (2003). Allocation Of Tax Revenue And Growth Effects Of Taxation. http://www.Sess.Smu.Edu.Sg/Events/Paper/Zeng_Jinli.Pdf

Widmalm, F. (2001). Tax Structure And Growth: Are Some Taxes Better Than Others?. *Public Choice*, 107, No. 3/4 (2001), Pp. 199-219.

Bireysel Finansman Aracı Olarak Kredi Kartı ve Kullanımına Yönelik Kayseri ve Yozgat İllerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Selçuk KENDİRLİ¹
Hitit Üniversitesi

Zuhal AKGÜN²
Bozok Üniversitesi

Hülya Çağırın KENDİRLİ³
Hitit Üniversitesi

Öz

Bireysel finansman ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olan kredi kartı, özellikle bankacılık alanında, bireysel hizmetler dâhilinde yer almaktadır. Kredi kartı en yaygın, hızlı ve kolay kullanıma sahip, nakit yerine geçen bir ödeme aracıdır. Aynı zamanda görece uygun maliyetli fon sağlama fonksiyonu ile günümüz ekonomik hayatında vazgeçilmez bir finansal araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, bireysel tüketicilerin kredi kartı kullanımında etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Öncelikle kredi kartı hakkında genel bilgiler verilmiş, Dünya ve Türkiye finansal sistemindeki tarihsel seyri ele alınmıştır. Uygulama bölümünde ise Yozgat ve Kayseri illerinde yapılan 500 kişilik anket çalışması sonucunda oluşturulan hipotezler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Bireysel Finansman, Kredi Kartı, Yozgat ve Kayseri İlleri

A Comparative Research in Kayseri and Yozgat Provinces Toward the Use of Credit Card as an Individual Finance Tool

Abstract

The credit card, which helps to meet the individual financing needs, is especially settled in individual services in the banking sector. Credit card is the most common, quick and easy to use and it is a kind of instrument which can be replacement to the cash payment. At the same time, it has relatively suitable cost funding function for the consumers and it emerges as an indispensable financial instrument in our economic life today's.

This study was conducted for determining to factors of effects to the credit card usage by consumers. Firstly, general information was given about the credit card and discussed of the historical of credit card which is in the financial system all over the world and Turkey. In the application section, the made survey question to 500 person in Yozgat and Kayseri provinces and identify to the hypotheses according to these questionnaire.

Key Words:

Individual Finance, Credit Card, Yozgat and Kayseri Provinces.

¹ Doç.Dr... Hitit Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans Bölümü, selcukkendirli@hitit.edu.tr

² Öğr. Gör. Dr... Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO

³ Yrd.Doç.Dr. Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, hulyacagiranlendirli@hitit.edu.tr

Giriş

Gelişen teknoloji ile birlikte finans dünyasında sunulan hizmetlerin niteliği ve kalitesi de artmıştır. Rekabet koşulları da buna paralel olarak değişmiş ve kişiye özel hizmetler giderek önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle bankacılık sektörü bu konuda hızlı atılımlar gerçekleştirmiş ve bireysel bankacılık hizmeti ürünleri arasında olan kredi kartları bu alanın en gözde aktörü olmuştur. Elde edilmesi ve kullanımı kolay, ucuz kredi olanağı sunan modern zamanların en yaygın kullanım aracı olan kredi kartları, bireysel finansmanın da en önemli araçlarından biri haline gelmiştir.

Tüketim toplumu haline geldiğimiz son yıllarda, kredi kartları, taşınması nakit paraya oranla daha güvenli ve hesapta para olmasa bile kredi imkânı sunması gibi sebeplerle birçok kişinin cüzdanındaki yerini sağlamlaştırmıştır. Birden fazla kredi kartına sahip olmak ve yüksek limitler toplum içinde bir itibar göstergesi olarak görülmeye başlanmıştır. Para çekme, ödeme erteleme, taksitlendirme, internet üzerinden güvenli alışveriş çeşitli avantajları arasında yer almaktadır. Ekonomik hayatın canlanmasına katkıları olduğu da söylenebilir. Nakit para olmadığı halde harcama yapılabilmesi, geçerliliğinin hem ulusal hem de uluslararası boyutta olması sayesinde işlem hacminin geniş çaplı olması, etkili reklam kampanyaları ile kredi kartları finans dünyasının parlayan yıldızı konumuna gelmiştir.

Bu çalışmada, kredi kartı hakkında genel bilgiler verilerek, Dünya ve Türkiye açısından finansal hayattaki tarihçesi üzerinde durulmuştur. Bir bireysel finansman aracı olarak kredi kartlarının kullanımına yönelik uygulama kısmında ise Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan 500 bireye anket uygulanmış ve iki il arasında kredi kartı kullanımına ilişkin farklılıklar olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler istatistikî olarak demografik faktörlere ilişkin analiz ve t- testi ile analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir.

Kredi Kartı Hakkında Genel Bilgiler

İlk olarak 1894 yılından itibaren Amerika’da kullanılmaya başlanan kredi kartı, farklı alanlarda faaliyet gösteren iş yerlerinde para gibi kullanılabilen

ve belirli bir bölge sınırı olmayan ödeme araçlarıdır. Kredinin Latince karşılığı olan credere, “Bir kimseye emniyet ve itimat etmek” anlamına gelmektedir. Kredi kartı çıkaran kuruluş da hamile kartını ancak gerekli incelemeleri yapıp, ödemelerini zamanında yerine getirileceğine kanaat getirdikten sonra verdiği için emniyet kartı ya da güven kartı şeklinde değerlendirilmekte ancak bu terimlerinin yerine kredi kartı terimi kullanılmaktadır (Kaya,2008: 4).

23.02.2006 tarihinde kabul edilmiş olan, 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu’nun 3. Maddesine göre, kredi kartı, “nakit kullanımı gerekmeksizin mal ve hizmet alımı veya nakit çekme olanağı sağlayan basılı kartı veya fiziki varlığı bulunmayan kart numarasını ifade eder” (Resmi Gazete: 26095, 2006).

Kredi kartı, bankalar ve bazı finansman kuruluşlarının, müşterilerine belirli limitler dahilinde (www.kredikarti.web.tr) anlaşmalı POS cihazı bulunan alışveriş noktalarında ödeme amaçlı veya banka ATM’lerinden nakit para çekmek amaçlı kullanılabilen, yapılan harcamaların aylık olarak bankaya tek seferde ya da taksitlerle ödenmek zorunda olduğu bir ödeme aracıdır (Wikipedia, 2014).

Kredi kartı ülkemizde yaygın olarak kullanılan, ürün olarak bir nakit kullanım aracı olmakla beraber tüketici finansmanının sağlanmasında etkin rol oynayan araçlardan biridir. Nakit para taşımadan nakit para taşımamanın bütün avantajlarını sunmakla birlikte, para harcamayı kolaylaştırmaktadır (www.tuketicifinansman.net).

Bireysel Finansmanda Kredi Kartının Tarihsel Seyri
Kartlı ödeme fikri ilk kez 1887 yılında Edward Bellamy’nin “Looking Backward Or Life In The Year 2000” isimli bilim kurgu romanında ortaya atılmıştır. Romanda 2000’li yıllarda yapılacak alışveriş ödemelerinin karttan kopartılan parçalar aracılığı ile yapılabileceği ve bu ödemelerin kart bitene kadar sürebileceği şeklinde kart kullanımına yer verilmiştir (Kaya, 2008: 7).

Dünyada Kredi Kartları

Turizm amaçlı olarak 1894 yılında ABD merkezli Hotel Letter Credit Company tarafından ekonomik sisteme dâhil edilen kredi kartı, 20.yy. başında çe-

şitli petrol şirketleri ve bölümlü mağazalar tarafından iş görenlerin ve seçkin müşterilerin hizmetine sunulmuştur. Ancak belirtilen kart uygulamaları belirli bir sektörle sınırlı olduğu için bugünkü anlamda bir kredi kartı özelliği taşımamaktadır (Özkuş, Tapşın: 2010: 139).

Kredi kartı uygulamasının 1914'te, ABD'de para transferi şirketi olarak faaliyet gösteren Western Union tarafından müşterilerine sunulan 'metal plakalar' ile başladığı da arşivlerde yer almaktadır. 1915 ve sonrasında, büyük mağazalarca seçkin müşterilere verilen ve yalnızca kartı veren mağazada kullanılabilen, "şimdi al, sonra öde" sloganıyla başlatılan "shopper's plates" uygulaması 20.yı ikinci yarısında evrensel bir boyut kazanmıştır. (Budak, 2011: 5).

İlk milletlerarası kredi kartını 1950 yılında Diners Club çıkarmış, bu kartı, 1958 yılında American Exp-

ress Card ve 1959 yılında Bank of America tarafından çıkarılan ve 1977 yılında "Visa Card" adını alan kredi kartı izlemiştir. Amerika'nın tüm eyaletlerinde kredi kartları çıkaran çeşitli bankalar daha sonra bir araya gelerek MasterCard'ı çıkarmışlardır (Tuğay, Başgöl, 2007: 216).

1970'li yılların sonlarında ise kredi kartı kullanımı Avrupa ülkeleri dahil, tüm dünyada yaygınlaşmıştır (Çavuş, 2006: 174).

Türkiye'de Kredi Kartları

Türkiye'de bireysel kredi olarak ilk ortaya çıkan ürün kredi kartıdır ve kullanımı yalnızca birkaç bin kişinin sahip olduğu, 1968'de Koç grubuna bağlı Setur A.Ş'nin Diners Club'tan yetki alarak çıkardığı Diners Club kartı ile başlamıştır. İlerleyen zamanlarda, Türk Ekspres Havacılık ve Turizm Ltd. Şti. "American Express" kartlarını ihraç etmiş

Tablo-1. Türkiye'de Kredi Kartları Tarihi

Yıllar	Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı
1975-1980	1975 yılından sonra Eurocard, Mastercard ve Access kredi kartları piyasaya girmiştir (Coşkun, 2010). Türkiye'de kredi kartları 1980'lerden itibaren daha yoğun şekilde ilgi görmeye başlamıştır.
1981	Visa kartları Anadolu Bankası A.Ş. tarafından Türkiye pazarına yer almıştır (Kara,2011: 29).
1984	Visa Türkiye'de ilk ofisini açmıştır. Ardından Akbank, İş Bankası gibi iş hacmi yüksek bankaların kredi kartı ihracına başlaması kredi kartlarının daha geniş kitlelere seslenmesine neden olmuştur. Bu dönemde kartlarda farklılıklarda meydana gelmiştir ve limitler ve sunduğu hizmetlere göre (classic, gold, gibi) segmentlere ayrılmıştır (Kara,2011: 29)
1987	Kredi kartı kullanımında önemli bir aracı olan ATM ülkemizde ilk olarak İş Bankası tarafından kullanılmaya başlanmıştır (www.tarihinizde.com). 1987 yılında Pamukbank'ın "prestij card" adı verilen kartı ilk yerel kart olmuştur (Kaya, 2008: 16). Bu dönemler için enflasyonist bir ülke durumunda olan Türkiye'de kredi kartlarının gelişmesi ödeme aracı olmasından çok, yüksek enflasyon nedeniyle faizsiz ucuz kredi niteliği fonksiyonu görmesine bağlanabilir (Kükre, 2006: 10).
1990	13 özel ve kamu bankası ortaklığı ile Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM) A.Ş. kurulmuş ve kredi kartları sistemi tamamlanmıştır (Kükre, 2006: 12).
1991	Türkiye'de ilk elektronik POS (Point of Sale) olarak adlandırılan "satış noktası terminali" Yapı Kredi Bankası tarafından kullanıma sunulmuştur. Bu terminaller sayesinde kredi kartı kullanımı yaygınlaşmıştır
1992	Pamukbank kredi kartları konusunda bir adım daha ileri giderek, bizi fotoğraflı kredi kartı ile tanıştırdı (www.ekonomisayfasi.net).
1993	Bankalar arası yurtiçi kredi kartı ve banka kartı otorizasyonunun gerçekleştirilmesi, Türk bankalarının ATM ve POS sistemi ağlarının kullanıma açılması, VISA Base I ve Europay EPS-NET gibi uluslararası iletişim ağlarına tek noktadan bağlantı olanağı sağlaması, Türk bankaları tarafından çıkarılmış olan banka kartlarının takasının gerçekleştirilebilmesi amacı ile switch sistemi devreye alınmıştır. Yine 1993 yılında Europay-MasterCard Türkiye Ofisi açılmıştır (Kaya, 2008: 16).
1994	Çipli kart uygulaması başlatılmıştır (www.tarihinizde.com).
1997-1999	1997'de ilk ortaklı, 1999 yılında çok ortaklı kartlar tedavüle girmiş ve tüketiciye taksitli kullanım imkânı sunmuştur. Aynı zamanda kart bünyesinde kazanılan puanların geçerlilik kazanması kredi kartlarına artı değer katmıştır. Bu tarihten itibaren harcamaların kayıt altına alınması ve güvenlik anlamında yaşanan gelişmeler ülke genelinde kredi kartı istatistiklerinin çıkarılması sağlamıştır (Kaya, 2008: 17).
2006	Türkiye Avrupa da bir ilke imza atarak temassız kredi kartı uygulamasını başlatmıştır (www.ekonomisayfasi.net).

Tablo-2. Kredi Kartı Piyasasındaki Gelişmeler

Yıllar	Kredi Kartı Sayısı (Milyon Adet)	Toplam İşlem Tutarı (Milyar TL)	POS Sayısı (Milyon Adet)	ATM Sayısı (Adet)
2009	44	205	1,7	23
2010	47	237	1,8	27
2011	52	294	2,0	32
2012	54	365	2,1	36
2013	56,8	428	2,2	42
2014 (Ekim)	57,1	395	2,3	44

Kaynak: BKM Dönemsel Bilgiler, 2014. (Küsuratlar belirtilmemiştir.)

ve piyasaya girmiştir. 1975 yılına kadar Setur ve Türk Express şirketleri, piyasada rakipsiz olarak faaliyet göstermişlerdir. American Express sadece yurt dışında, Diners Club ise yurt içinde geçerli olmak kaydıyla ekonomik hayatlarına devam etmiştir (Budak, 2011: 14).

Günümüzde tüm dünyada ve Türkiye’de en çok kullanılan, uluslararası piyasalarda yaygın kullanım ağına sahip kredi kartları; Visa, MasterCard, American Express kartlarıdır (Demirağ, Baydemir, 1997: 1, Özkul, Tapşın, 2010: 139).

Ülkemizde son yıllarda kredi kartı kullanımı ve yapılan harcama oranları hızla artmakta ve toplam kart sayısında Avrupa liderliğine oynamaktadır. Özellikle yapılan harcamalar bakımından Avrupa üçüncüsü konumuna gelmiştir. Kredi kartının bu derece yoğun kullanılmasının nedenleri arasında, tek seferde alınamayacak mal/hizmetleri taksitle satın alma ve kredi kartına bankalarca tanımlanan yüksek limitlerin taksitle almaya teşvik etmesi yer almaktadır (Wikipedia, 2014). Türkiye’de kredi kartlarının gelişmesinde ödeme aracı olması ile birlikte ucuz kredi niteliğinde olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Son 5 yıla bakıldığında, tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye’deki kredi kartı adedi, her yıl bir önceki ne göre artış göstermiştir. 2013 yılsonu itibariyle sayı, 2012 yılındaki 54 milyon adedi %5 artırarak, 57 milyona yaklaşmıştır. 2014 yılı Ekim ayı verileri incelendiğinde geçen yıla oranla büyük bir artış görülmesi de yıl sonu itibariyle benzer rakamlara ulaşılacağı tahmin edilmektedir. Alışveriş ve nakit çekim tutarlarını içeren toplam işlem tutarı da yıllar itibariyle ciddi oranda artmıştır.

Kredi kartlarının yaygınlaşmasında etkili olan POS ve ATM sayısında görülen artış, bankalar tarafından sektöre yapılan yatırımın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir (Özkan, 2014: 6).

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kredi kartı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygın biçimde kullanılan bir ödeme aracıdır. Bir ödeme aracı olması yanında nakit para çekme imkânı sunarak bir mikro kredi gibi değerlendirildiğinde finansman kaynağı olarak da tüketicilerin sıklıkla tercih ettiği bir fon kaynağıdır.

Bu çalışmanın amacı Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartı kullanımına etki eden faktörler arasındaki benzerlik ya da farklılık olup olmadığının ölçülmesidir. Bu amaçla yüz yüze yapılan anketlerden analiz edilebilir durumda olan toplam 500 anket istatistikî programda değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Kısıtları ve Varsayımları

Bu araştırmanın bulguları aşağıda verilen kısıtlar çerçevesinde yorumlanmıştır.

- Bu araştırma Yozgat il merkezinde ve Kayseri il merkezinde yaşayan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiştir.
- Araştırmada ele alınan psikolojik uygulama ölçüm araçlarının güvenilirlik ve geçerlilik boyutları ile sınırlıdır.
- Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda mevcut sınırlılık bu çalışma içinde geçerlidir.

- Araştırmanın bulguları aşağıda verilen varsayımları çerçevesinde yorumlanmıştır.
- Anketörlerin soruları doğru olarak sorduğu ve katılımcılarında yöneltilen soruları doğru anladığı kabul edilmiştir.
- Katılımcıların verdiği cevaplar doğru olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın verileri yüz yüze yapılan anket çalışması sonucunda elde edilmiştir. Demografik özellikler ve kredi kartı kullanımına ilişkin ifadelerin yer aldığı bir anket formu kullanılmıştır. Anket formlarından elde edilen veriler istatistiki açıdan incelenmiş, çıkan sonuçlar doğrultusunda demografik faktörlere ilişkin tablo oluşturulmuş ve t-Testi yöntemlerinden biri olan Bağımsız t-Testi analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışma bünyesinde oluşturulan hipotezlerin yargıları bu sonuçlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesi, Yozgat ve Kayseri il merkezinde yaşayan bireylerdir. Ana kütleli temsil eden örneklem seçilirken kolayda örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bunun sonucunda da araştırma kapsamında uygulanan anketlerden analiz edilebilir durumda olan Yozgat ilinde 250 ve Kayseri ilinde 250 olmak üzere toplam 500 anket formu değerlendirilmiştir.

Araştırma Hipotezlerinin Belirlenmesi

Uygulamada, sıfır hipotezi (H_0) alternatif hipoteze (H_1) göre test edilmiş ve H_1 hipotezi yapılan analizler sonucunda kabul veya reddedilmiştir. Çalışmaya göre oluşturulan hipotezler;

H_0 : Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde yaşayan bireyler arasında, kredi kartı ile yapılan harcama tutarına göre anlamlı farklılık yoktur.

H_1 : Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde yaşayan bireyler arasında, kredi kartı ile yapılan harcama tutarına göre anlamlı farklılık vardır.

H_0 : Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde

bireyler kredi kartı kullanım amacı bakımından anlamlı farklılık yoktur.

H_2 : Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde bireyler kredi kartı kullanım amacı bakımından anlamlı farklılık vardır.

Anket çalışmasının ikinci bölümünde yer alan bazı ifadelerle yönelik geliştirilen hipotezler;

H_0 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının itibar göstergesi olarak değerlendirilmesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda anlamlı bir farklılık yoktur.

H_3 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının itibar göstergesi olarak değerlendirilmesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda anlamlı bir farklılık vardır.

H_0 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartını para taşıma riskini azaltıyor olarak görmesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda anlamlı bir farklılık yoktur.

H_4 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartını para taşıma riskini azaltıyor olarak görmesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda anlamlı bir farklılık vardır.

H_0 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartını ödeme kolaylığı sağlıyor olarak görmesi (taksitlendirme- borç erteleme) konusunda her iki grup arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_5 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartını ödeme kolaylığı sağlıyor olarak görmesi (taksitlendirme- borç erteleme) konusunda her iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_0 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartının bir fon sağlama aracı olarak kullanılması konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H_6 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartının bir fon sağlama aracı olarak kullanılması konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H_0 : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesinin kredi

kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₇: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H₈: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının nakit çekim ve gecikme faizi oranının düşük olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₉: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının nakit çekim ve gecikme faizi oranının düşük olmasının kredi kartı kullanımına etkisi arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₀: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının harcama limitinin yüksek olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₁₁: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının harcama limitinin yüksek olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₂: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı aidatı vb. kesinti yapılmamasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₁₃: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı aidatı vb. kesinti yapılmamasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₄: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon)bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₁₅: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon) bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₆: Yozgat ve Kayseri illerinde kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₁₇: Yozgat ve Kayseri illerinde kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

H₁₈: Yozgat ve Kayseri illerinde kredi kartının özel günleri hatırlaması ve bu günlerde kampanyalar sunmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₁₉: Yozgat ve Kayseri illerinde kredi kartının özel günleri hatırlaması ve bu günlerde kampanyalar sunmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur.

Bulguların Analizi

Çalışmaya ait verilerin analiz sonuçları tablolar halinde aşağıdaki bölümde yer almaktadır, sonuçlar hipotezler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Güvenilirlik analizinde kullanılan yöntemlerden biri olan Alfa Modeli'nde ölçekte yer alan soruların homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ölçekte yer alan n sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanmasını içermektedir. 0 ile 1 arasında değer alan bu katsayı (Cronbach) Alpha katsayısı olarak nitelendirilmektedir (Kalaycı, 2014: 405).

Alfa katsayısına ilişkin güvenilirlik aralığı yorumunda aşağıdaki oranlar dikkate alınır.

- $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Kalaycı, 2014: 405).

Yapılan anketin kredi kullanımına etki etmesine ilişkin yöneltilen sorularına yapılan analiz sonucu Alfa katsayısı % 77,5 olarak hesaplanmıştır.

Güvenilirlik Katsayısı	
Cronbach's Alpha	N
,775	20

Yozgat ve Kayseri illerinden ankete katılan toplam 500 bireye ait demografik özelliklere ilişkin veriler cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi açısından değerlendirilmiştir. Oluşturulan tabloda Yozgat ve Kayseri İllerinde yaşayan katılımcıların özellikleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo-3. Yozgat ve Kayseri İllerinde Ankete Katılanların Demografik Bilgileri

Yıllar	Kredi Kartı Sayısı (Milyon Adet)	Toplam İşlem Tutarı (Milyar TL)	POS Sayısı (Milyon Adet)	ATM Sayısı (Adet)
Kadın	88	35,2	107	42,8
Erkek	162	64,8	143	57,2
Toplam	250	100,0	250	100,0
Yaş Dağılımı				
18-28	60	24,0	94	37,6
29-39	65	26,0	62	24,8
40-50	72	28,8	47	18,8
51-61	31	12,4	27	10,8
61 Üstü	22	8,8	20	8,0
Toplam	250	100,0	250	100,0
Eğitim Durumu				
İlkokul	12	4,8	16	6,4
Ortaokul	33	13,2	18	7,2
Lise	90	36,0	45	18,0
Ön Lisans	75	30,0	42	16,8
Lisans	31	12,4	109	43,6
Lisans Üstü	9	3,6	20	8,0
Toplam	250	100,0	250	100,0
Gelir Düzeyi				
1000 TL'den Az	65	26,0	60	24,0
1001-2000 TL	79	31,6	76	30,4
2001-3000 TL	77	30,8	79	31,6
3001 ve Üzeri	29	11,6	35	14,0
Toplam	250	100,0	250	100,0
Meslek Grupları				
Kamu Sektörü	57	22,8	32	12,8
Özel Sektör	84	33,6	100	40,0
Serbest Meslek	63	25,2	35	14,0
Emekli	23	9,2	25	10,0
Öğrenci	21	8,4	55	22,0
Diğer	2	0,8	3	1,2
Toplam	250	100,0	250	100,0

Tablo 3’de ankete katılan tüm bireylere ilişkin demografik özellikler yüzde ve frekans olarak gösterilmektedir. Tabloya göre;

Yozgat ve Kayseri illerinde ankete katılan bireysel yatırımcıların toplam sayısı 500’dür. Yozgat ilinde 88 kadın katılımcının % 35,2’lik, 162 erkek katılımcının ise % 64,8’lik payı oluşturduğu, Kayseri ilinde 107 kadın katılımcının % 42,8’lik, 143 erkek katılımcının ise % 57,2’lik payı oluşturduğu görülmektedir.

Yozgat ilinde, katılımcıların % 24’ü olan 60 kişi 18-28 yaş aralığında, %26’sı olan 65 kişi 29-39 yaş aralığında, %28,8’i olan 72 kişi 40-50 yaş aralığında, %12,4’ü olan 31 kişi 51-61 yaş aralığında ve % 8,8’i olan 22 kişi de 61 yaş üstü gurubunda yer aldığı; Kayseri ilinde, katılımcıların % 37,6’sı olan 94 kişi 18-28 yaş aralığında, %24,8’i olan 62 kişi 29-39 yaş aralığında, %18,8’i olan 47 kişi 40-50 yaş aralığında, %10,8’i olan 27 kişi 51-61 yaş aralığında ve % 8’i olan 20 kişi de 61 yaş üstünde yer aldığı görülmektedir.

Yozgat ilinde ankete katılanların % 4,8’i olan 12 kişinin ilkökul, % 13,2’si olan 33 kişinin ortaokul % 36’sı olan 90 kişinin lise, % 30’u olan 75 kişinin ön lisans, %12,4’ü olan 31 kişinin de lisans ve %3,6’sı olan 9 kişinin lisansüstü eğitim aldığı; Kayseri ilinde ankete katılanların % 6,4’ü olan 16 kişinin ilkökul, % 7,2’si olan 18 kişinin ortaokul % 18’i olan 45 kişinin lise, % 16,8’i olan 42 kişinin ön lisans, % 43,6’sı olan 109 kişinin de lisans ve %8’i olan 20 kişinin lisansüstü eğitim aldığı tespit edilmiştir. Ankete katılanlardan Kayseri ilindeki katılımcılar arasında lisans eğitimi alanların sayısının fazla olduğu, Yozgat ilindeki katılımcılar arasında ise lise eğitimi alanların sayısının fazla olduğu görülmektedir.

Yozgat ilinden ankete katılanların gelir dağılımı açısından en yüksek paya % 31,6’ ı olan 79 kişi ile 1001-2000 TL aralığı sahiptir. % 30,8’ini oluşturan 2001-3000 TL geliri olan 77 kişi, 3001 TL ve üzeri 29 (%11,6) kişi yer almaktadır, 1000 TL’ den az gelire sahip 65 kişi ankete katılmıştır. Kayseri ilinde ise % 31,6’ s ı olan 79 kişi ile 2001-3000 TL aralığı sahiptir. % 30,4’ünü oluşturan 1001-2000 TL geliri olan 76 kişi, 3001 TL ve üzeri 35 (%14) kişi yer al-

maktadır, 1000 TL’ den az gelire sahip 60 kişi ankete katılmıştır.

Yozgat ilinden ankete katılanların % 22,8’i olan 57 kişi kamuda, % 33,6’ s ı olan 84 kişi özel sektörde çalışmaktadır. % 25,2’si olan 63 kişi serbest mesleğe sahip, % 10’u olan 25 kişi emekli, % 8,4’ü olan 21 kişi öğrencidir. Kayseri ilinden ankete katılanların % 12,8’i olan 32 kişi kamuda, % 40’ ı olan 100 kişi özel sektörde çalışmaktadır. % 14’ü olan 35 kişi serbest mesleğe sahip, % 10’u olan 25 kişi emekli, % 23,2’ü olan 58 kişinin öğrenci olduğu tabloda görülmektedir.

Tabloya göre (Tablo-4.) Yozgat ilinde yaşayan kredi kartı kullanıcılarının % 42,8’lik pay ile en büyük dilimi oluşturan 107 kişi 1 tane kredi kartına sahip, % 32,8’ i olan 82 kişi 2, % 11,6’ s ı olan 29 kişi 3, % 8,8’i olan 22 kişi 4 ve % 4’ü olan 10 kişide 4’ den fazla kredi kartına sahiptir. Kayseri ilinde % 42,8’lik pay ile en büyük dilimi oluşturan 104 kişi 1 tane kredi kartına sahip, % 33’2 i olan 83 kişi 2, % 15,2’ si olan 38 kişi 3, % 8’i olan 20 kişi 4 ve % 2’si olan 5 kişide 4’ den fazla kredi kartına sahiptir.

Anket katılımcılarının kredi kartları ile yaptıkları harcama tutarına bakıldığında, Yozgat’ta yapılan harcama tutarı ağırlıklı olarak 301-600 TL (% 26,8) ve 601-900 TL (%25,6) aralığında gerçekleşmektedir. Kayseri’ de ise kredi kartı ile harcama tutarları daha çok 900 TL ve altında yapılmaktadır.

Anket sonuçlarına göre her iki il de cevaplayıcı olan bireyler kredi kartlarını para çekmekten çok alışveriş yapmak amacıyla kullanmaktadır, her iki amaçla kullanılanların sayısı ise toplam anket sayısının %50’sine tekabül etmektedir.

Yozgat ve Kayseri ilinde yaşayan toplamda 500 bireye yönelik yapılan anket çalışmasında, kredi kartı kullanımını etkileyen ifadeler ve bu ifadelerle ilişkin her iki grup arasında farklılık olup olmadığı ile ilgili araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla t-testi alternatifleri arasında yer alan Bağımsız İki Örnek t-Testi analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda kabul edilen ve reddedilen hipotezler tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo-4. Kredi Kartı Adedi, Harcama Tutarı ve Kullanım Amacına İlişkin Veriler

Kredi Kartı Sayısı	Yozgat		Kayseri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1	107	42,8	104	41,6
2	82	32,8	83	33,2
3	29	11,6	38	15,2
4	22	8,8	20	8,0
4 Üstü	10	4,0	5	2,0
Toplam	250	100,0	250	100,0
Kredi Kartı İle Yapılan Harcama Tutarı				
0-300 TL	46	18,4	60	24,0
301-600 TL	67	26,8	59	23,6
601-900 TL	64	25,6	71	28,4
901-1200 TL	45	18,0	39	15,6
1200 TL ve üstü	28	11,2	21	8,4
Toplam	250	100,0	250	100,0
Kredi Kartı Kullanım Amacı				
Alışveriş	124	50,8	88	35,2
Para Çekme	19	7,6	17	6,8
Her İkisi de	107	41,6	145	58,0
Toplam	250	100,0	250	100,0

Tablo-5. Hipotezlerin Kabul/Red Durumu

H1	Red	H8	Red
H2	Red	H9	Red
H3	Kabul	H10	Red
H4	Kabul	H11	Kabul
H5	Kabul	H12	Red
H6	Kabul	H13	Kabul
H7	Kabul		

H_1 : Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde yaşayan bireyler arasında, kredi kartı ile yapılan harcama tutarına göre anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo-6. Kredi Kartı ile Yapılan Harcama Tutarına İlişkin Grup İstatistikleri

Kredi Kartı İle Yapılan Harcama Tutarı	İl	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata					
						Yozgat	250	2,7680	1,25877	,07961
	Kayseri	250	2,6080	1,24117	,07850					
Kredi Kartı İle Yapılan Harcama Tutarına İlişkin Bağımsız t –Testi										
	Levene'nin İki Faktörlü Varyans Eşitliği Testi	Ortalamaların Eşitliği t-Testi								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	95% Güven aralığı	
									En Az	En Çok
Eşit Dağılım		,003	,953	1,431	498	,153	,16000	,11180	-,05966	,37966
Kredi Kartı İle Yapılan Harcama Tutarı	Eşit Olmayan Dağılım			1,431	497,90	,153	,16000	,11180	-,05967	,37967

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartı ile yapılan harcama tutarı konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. % 95 güven aralığında yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,153 > 0,05$

bulunmuştur. Buna göre, $p > 0,05$ olduğundan, H1 hipotezi reddedilmiştir.

H₂: Yozgat ilinde yaşayan bireyler ile Kayseri ilinde bireyler arasında kartını kullanım amacı bakımından anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 8. Kredi Kartı Kullanım Amacına İlişkin Grup İstatistikleri

		İl	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata				
Kredi Kartı Kullanım Amacı	Yozgat		250	2,0920	,95876	,06064				
	Kayseri		250	2,2280	,93997	,05945				
Kredi Kartı İle Yapılan Harcama Tutarına İlişkin Bağımsız t-Testi										
	Levene'nin İki Faktörlü Varyans Eşitliği Testi	Ortalamaların Eşitliği t-Testi								
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Standart Hata Farkı	95% Güven aralığı	
										En Az
	Eşit Dağılım	1,274	,260	1,602	498	,110	-,13600	,08492	-,30284	,03084
Kredi Kartı Kullanım Amacı	Eşit Olmayan Dağılım			1,602	497,80	,110	-,13600	,08492	-,30284	,03084

Tablo 10. Kredi Kartı Kullanımına Etki Eden İfadelere İlişkin Grup İstatistikleri

	İl	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
İtibar göstergesi olması	Yozgat	250	3,8120	1,48427	,09387
	Kayseri	250	2,9160	1,59472	,10086
Para taşıma riskini azaltması	Yozgat	250	4,2680	,95909	,06066
	Kayseri	250	3,6320	1,22907	,07773
Ödeme kolaylığı sağlaması (taksitlendirme- borç erteleme)	Yozgat	250	4,0360	1,15588	,07310
	Kayseri	250	3,8240	1,12699	,07128
Fon sağlama aracı olması	Yozgat	250	3,0520	1,32980	,08410
	Kayseri	250	4,3800	1,40909	,08912
Kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesi	Yozgat	250	3,9000	1,22638	,07756
	Kayseri	250	3,3800	1,46841	,09287
Kredi kartı sunan banka şubesinin yakın olması	Yozgat	250	3,7800	1,04689	,06621
	Kayseri	250	3,3040	1,32158	,08358
Nakit çekim ve gecikme faiz oranının düşük olması	Yozgat	250	3,1720	1,22492	,07747
	Kayseri	250	3,1880	1,24856	,07897
Harcama limitinin yüksek olması	Yozgat	250	3,3000	1,26189	,07981
	Kayseri	250	3,2680	1,25318	,07926
Kredi kartı aidatı vb. kesintiler yapmaması	Yozgat	250	3,2160	1,31157	,08295
	Kayseri	250	3,2400	1,37913	,08722
İnternet ve telefon bankacılığı ile alışverişte sanal kart hizmetini sunması	Yozgat	250	3,8840	1,36969	,08663
	Kayseri	250	3,1440	1,43510	,09076
Kredi kart reklamları	Yozgat	250	2,6440	1,24719	,07888
	Kayseri	250	2,5040	1,34208	,08488
Özel günleri (doğum günü) hatırlayarak kampanyalar sunması	Yozgat	250	2,9520	1,47513	,09330
	Kayseri	250	2,2160	1,39755	,08839

Ankete katılan her iki gruptaki bireylerin kredi kartı kullanım amacı konusunda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($0,110 < 0,05$). % 95 güven aralığında yapılan Bağımsız t-testi sonucuna göre anlamlılık değeri $p=0,110 > 0,05$ bulunmuştur bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir.

Ankete yer alan kredi kartı kullanımına etki edebileceği düşünülen ifadelere ilişkin geliştirilen hipotezlerin analizinde Tablo 15, Yozgat ve Kayseri illerindeki ortalama, standart sapma ve standart hata değerlerini göstermektedir. Bu tabloda veriler 5' li Likert Ölçeği dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Ölçeğe göre "1= kesinlikle katılmıyorum", "2= katılmıyorum", "3= kararsızım", "4= katılıyorum", "5= kesinlikle katılmıyorum" şeklindedir ve tabloda yer alan ortalama değerleri bu ölçeğe göre yorumlanmıştır.

- Tabloya bakarak Yozgat ilinde kredi kartının itibar göstergesi olarak görülmesi ortalama değere bakıldığında 3,81 olarak kısmen katılmaya daha yakın (3= kararsızım, 4= katılıyorum) olduğu, Kayseri ilinde ise bu fikre katılmayanların ortalamasının (2= katılmıyorum) daha yüksek olduğu söylenebilir.
- Kredi kartının para taşıma riskini azalttığı yönündeki görüşe Yozgat ili ortalamasının 4,26 olması katılım oranı Kayseri iline göre daha fazla (3,63) olduğunu göstermektedir.
- Kredi kartının ödeme kolaylığı sunması ifadesine katılım oranları ortalamasının her iki ilde de birbirine yakın olduğu görülmektedir.
- Kredi kartının fon sağlama aracı olarak görülmesi konusunda Kayseri ilinde bu ifadeye katılma oranının daha yüksek (4,38) Yozgat ilinde ise düşük (3,05) olduğu görülmektedir.
- Kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesi noktasında Yozgat ilinde bu ifade daha çok önemli olurken (3,9), Kayseri ilinde bu oranın daha düşük (3,38) olduğu görülmektedir.
- Kredi kartı hizmeti sunan banka şubesinin yakınlığı ifadesine katılma oranı Yozgat ilinde kredi kartı tercihinde Kayseri iline oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.
- Kredi kartı nakit çekim ve gecikme faizi oranının

düşük olması ve harcama limitinin yüksek olması, kredi kartı aidatı vb. kesintiler yapılmaması ve Kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımı konusunda her iki ile ait ortalamalara bakıldığında birbirine yakın değerler olduğu görülmektedir.

- İnternet ve telefon bankacılığı ile internette sanal kart imkânı sunulmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda Yozgat' da yaşayan katılımcılar 3,88 ortalama ile bu ifadeye katılmaya daha yakın olduğunu, Kayseri' de yaşayan katılımcılar ise 3,14 ortalama ile kararsız bir tutum sergilediği görülmektedir.
- Özel günlerin hatırlanmasının kredi kartı tercihinde etkisi noktasında her iki ilde anketi yanıtlayanların, Yozgat ilinde ortalaması 2,95, Kayseri ilinde ise 2,21 olduğu görülmektedir.

Tablo 11' de yer alan veriler araştırma bünyesinde oluşturulan hipotezlerin t-testi ile analiz edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Eşit Dağılım (E.D.) , Eşit Olmayan Dağılım (E.O.D) şeklinde ifade edilmiştir.

Tabloya göre (Tablo 11.) hipotezler test edilirken analiz sonuçlarında Levene'nin Çift Faktörlü Varyans Eşitliği kısmının yorumu, eşit dağılım ve eşit olmayan dağılım alanlarına göre yapılmaktadır. Dağılımlar önemli derecede farklılık göstermiyorsa eşit dağılım varsayımını kullanmak, göstermiyorsa eşit olmayan dağılım varsayımını kullanmaktan daha doğru olmaktadır. Tabloda öncelikle Sig değeri dağılımların farklılık arz edip etmediği hakkında bilgi vermekte, Sig.(2 tailed) ise hipotezin geçerliliğini ortaya koymaktadır (Kalaycı, 2014: 77). Bu bölümde oluşturulan hipotezler bu bilgiler ışığında incelenmiştir.

H₃: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının itibar göstergesi olarak değerlendirilmesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez için tablodaki verilerle bakılarak, ankete katılan her iki grup arasında kredi kartını itibar göstergesi olarak değerlendirme konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,204 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık

Tablo 11. Kredi Kartı Kullanımına Etki Eden İfadelere İlişkin Bağımsız t-Testi

	Levene'nin Çift Faktörlü Varyans Eşitliği Testi		Ortalamaların Eşitliği t-Testi							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı	95% Güven Aralığı		
								En Az	En Çok	
İtibar göstergesi olması E.D.	1,618	,204	3,600	498	,000	,49600	,13779	,22529	,76671	
E.O.D.			3,600	495,45	,000	,49600	,13779	,22528	,76672	
Para taşıma riskini azaltması E.D.	25,616	,000	6,450	498	,000	,63600	,09860	,44228	,82972	
E.O.D.			6,450	470,21	,000	,63600	,09860	,44225	,82975	
Ödeme kolaylığı sağlaması E.D.	,028	,867	2,076	498	,038	,21200	,10210	,01140	,41260	
E.O.D.			2,076	497,68	,038	,21200	,10210	,01140	,41260	
Fon sağlama aracı olması E.D.	2,199	,139	-5,125	498	,000	-,62800	,12254	-,86876	-,38724	
E.O.D.			-5,125	496,33	,000	-,62800	,12254	-,86876	-,38724	
Kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesi E.D.	25,263	,000	4,298	498	,000	,52000	,12100	,28227	,75773	
E.O.D.			4,298	482,67	,000	,52000	,12100	,28225	,75775	
Nakit çekim ve faiz oranının düşük olması E.D.	,441	,507	-,145	498	,885	-,01600	,11062	-,23334	,20134	
E.O.D.			-,145	497,81	,885	-,01600	,11062	-,23334	,20134	
Harcama limitinin yüksek olması E.D.	,000	,984	,284	498	,776	,03200	,11248	-,18899	,25299	
E.O.D.			,284	497,97	,776	,03200	,11248	-,18899	,25299	
Kredi kartı aidatı vb. kesintiler yapmaması E.D.	2,041	,154	-,199	498	,842	-,02400	,12037	-,26050	,21250	
E.O.D.			-,199	496,74	,842	-,02400	,12037	-,26050	,21250	
İnternet ve telefon bankacılığı sanal kart hizmeti sunması E.D.	,650	,421	1,913	498	,049	,24000	,12547	-,00651	,48651	
E.O.D.			1,913	496,92	,049	,24000	,12547	-,00651	,48651	
Kredi kart reklamları E.D.	4,292	,039	1,208	498	,228	,14000	,11587	-,08766	,36766	
E.O.D.			1,208	495,34	,228	,14000	,11587	-,08766	,36766	
Özel günleri hatırlayarak kampanyalar sunması E.D.	4,744	,030	2,614	498	,009	,33600	,12852	,08350	,58850	
E.O.D.			2,614	496,55	,009	,33600	,12852	,08350	,58850	

değeri Sig. (2 tailed) $p=0,000 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H3 hipotezi kabul edilmiştir.

H₄: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartını para taşıma riskini azaltıyor olarak görmesi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grubun kredi kartının para taşıma riskini azaltmasını hakkında görüşleri arasında anlamlı Sig. Değerinin 0,000 olması dağılımın farklı-

lık göstermediğini ifade etmekle birlikte % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,000 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H4 hipotezi kabul edilmiştir.

H₅: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartının ödeme kolaylığı sağlıyor olarak görmesi (taksitlendirme- borç erteleme) konusunda her iki grup arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Ankete katılan bireyler, kredi kartının ödeme kolaylığı sunması konusunda her iki grup içinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,867 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,038 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H5 hipotezi kabul edilmiştir.

H₆: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireylerin kredi kartının bir fon sağlama aracı olarak kullanılması konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartının bir fon sağlama aracı olarak kullanılması konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,139 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,000 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H6 hipotezi kabul edilmiştir.

H₇: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartı sunan bankanın hizmet kalitesinin kredi kartı kullanımına etkisi konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,000 olması dağılımın farklılık göstermediğini ifade etmekle birlikte, % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,000 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H7 hipotezi kabul edilmiştir.

H₈: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının nakit çekim ve gecikme faizi oranının düşük olmasının kredi kartı kullanımına etkisi arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartının nakit çekim ve gecikme faizi oranının düşük olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Sig. Değerinin 0,507 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,885 > 0,05$ bulunmuştur, $p > 0,05$ olduğundan, H8 hipotezi reddedilmiştir.

H₉: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının harcama limitinin yüksek olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartının harcama limitinin yüksek olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Sig. Değerinin 0,984 olması dağılımın farklılık göstermediğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,776 > 0,05$ bulunmuştur, $p > 0,05$ olduğundan, H9 hipotezi reddedilmiştir.

H₁₀: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı aidatı vb. kesinti yapılmamasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartının harcama limitinin yüksek olmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Sig. Değerinin 0,154 olması dağılımın farklılık göstermediğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,842 > 0,05$ bulunmuştur, $p > 0,05$ olduğundan, H10 hipotezi reddedilmiştir.

H₁₁: Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon) bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında bireylerin kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon) bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,421 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,049 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H11 hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan her iki grup arasında bireylerin kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon) bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,421 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,049 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H11 hipotezi kabul edilmiştir.

Ankete katılan her iki grup arasında bireylerin kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon) bilgi vermesinin kart kullanımına etkisi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,421 olması dağılımın farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,049 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H11 hipotezi kabul edilmiştir.

bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H_{11} hipotezi kabul edilmiştir.

H_{12} : Yozgat ve Kayseri illerinde kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık vardır.

Ankete katılan her iki grup arasında kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Sig. Değerinin 0,039 olması dağılımın düşük oranda farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,228 > 0,05$ bulunmuştur, $p > 0,05$ olduğundan, H_{12} hipotezi reddedilmiştir.

H_{13} : Yozgat ve Kayseri illerinde yaşayan bireyler için kredi kartının özel günleri hatırlaması ve bu günlerde kampanyalar sunmasının kredi kartı kullanımına etkisi konusunda her iki grup arasında anlamlı farklılık yoktur

Ankete katılan her iki grup arasında bireylerin kredi kartı hakkında bankanın çeşitli araçlarla (internet, telefon)bilgi vermesinin kartı kullanımına etkisi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sig. Değerinin 0,030 olması dağılımın düşük oranda farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. % 95 güven düzeyinde yapılan Bağımsız t- testi sonucuna göre anlamlılık değeri Sig. (2 tailed) $p=0,009 < 0,05$ bulunmuştur, $p < 0,05$ olduğundan, H_{13} hipotezi kabul edilmiştir.

Tartışma

Kredi kartı pazarı ülkemizde 2000'li yıllarla birlikte gelişme göstermiştir. 2014 ikinci çeyreği itibariyle kredi kartı sayısı 57 milyonu, kredi kartı ile yapılan işlem sayısı ise 400 Milyar TL'yi geçmiş durumdadır. Bu yükselişin bankacılık hizmetlerinin, gelişen teknolojiyi kullanması ile küresel dünyanın, farklı finansal araçlar sunması ile finans dünyasının parlayan yıldızlarından biri olmasına paralel olarak kredi kartlarına yaptıkları ciddi yatırımlar sayesinde gerçekleştiği söylenebilir. Farklı yönlerden kullanıcılar, bankalar ve iş yeri sahiplerine faydalar sağlayan kredi kartı, günümüz ekosisteminin

vazgeçilmez finansal araçlarından biri haline gelmiştir. Bireysel finansman anlamında etkin rol oynayarak nakit para çekme imkanı ile bireyler için bir mikro kredi vazifesi görmektedir.

Kredi kartı kullanımına yönelik yapılan bu çalışmada çeşitli açılardan farklılık gösteren, İç Anadolu Bölgesinde yer alan iki komşu il, Yozgat ve Kayseri' de yaşayan bireylere uygulanan anketler değerlendirilmiştir. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi ve meslek grupları açısından incelendiğinde, örneklem çerçevesinde kredi kartı kullanıcıları, her iki ilin ortalaması alındığında % 61 erkeklerden oluşmaktadır. Bu yüzde ile kadınların iş hayatında yeterince yer almadıkları konusu arasında ilgi kurulabilir. Yaş ve meslek grupları birlikte incelendiğinde Kayseri ilinde kredi kartı kullanıcılarının büyük çoğunluğunun 18-28 yaş aralığında olmasında, lisans ve ön lisans düzeyinde öğrenci sayısının Yozgat' a göre daha fazla olmasının etkili olduğu söylenebilir. Kredi kartları, düşük seviyede geliri olan üniversite öğrencileri tarafından kolaylıkla elde edilebilmesi ve nakit para çekme avantajı sunmasıyla bu grup içinde geniş bir kullanım ağına sahiptir. Gelir seviyelerinin her iki il için 1000- 3000 TL civarında olduğu görülmektedir. Bu durum ekonomik olarak orta düzeyde gelire sahip bireylerin katılımcı olduğunu göstermektedir. Kullanılan kredi kartı sayısının çoğunlukla 1 ve 2 olarak belirlenmesi ve kredi kartı ile yapılan harcama tutarları noktasında 300- 900 TL aralığının ön plana çıkması gelir düzeyi ile benzerlik göstermektedir. 2014 yılı Ekim ayına ait Bankalararası Kart Merkezi (BKM) tarafından verilen istatistiki bilgiye göre kredi kartı ile alışveriş yapma adedi 2.249.509.941 (356.308,80 Milyon TL) ve nakit çekme adedi 72.316.511 (37.984,40 Milyon TL) olarak açıklanmıştır (BKM, 2014). Yapılan çalışma kapsamında ankete katılan bireyler alışveriş yapma oranının nakit para çekme oranından fazla olması BKM tarafından açıklanan veriler ile benzerlik göstermektedir. Her iki amaçla kredi kartının kullanımının daha yaygın olması da kredi kartının bir ödeme ya da taksitlendirme aracı olarak kullanılması yanında bir fon sağlama aracı olarak da kullanıldığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında, kredi kartının itibar göstergesi olarak değerlendirilmesinde iki il karşılaştırıldığında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Yozgat ili için bu ifadenin geçerliliği daha yüksektir. Kredi kartının para taşıma riskini azaltması ve taksitlendirme ya da borç erteleme gibi ödeme kolaylığı sağlamasına ilişkin iki il arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olması noktasında Yozgat ilindeki katılımcıların 40-50 yaş aralığında yoğunluk kazanmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu yaş grubunun ailenin harcamalarını kontrol eden ve yönlendiren grup olması kredi kartı kullanımında bu faktörleri ön plana çıkarmaktadır. Kredi kartlarının fon sağlama aracı olarak kullanılmasına ilişkin yapılan analiz sonucu ortaya çıkan farklılığın Kayseri ilindeki katılımcılar için fark teşkil ettiği görülmektedir. Bu konuda Kayseri'nin ticari faaliyetler açısından Yozgat'a oranla daha ileride olmasının etkisi olduğu söylenebilir. Kredi kartını sunan bankanın hizmet kalitesinin kart kullanımına etkisi konusunda iller arasındaki anlamlı farklılık, Yozgat ilinde bu ifadenin daha baskın bir etken olmasından kaynaklanmaktadır. Yozgat'ın il merkezinin yüz ölçümü ve nüfus bakımından Kayseri'den küçük olması nedeniyle daha az banka şubesi bulunmaktadır. Bu durum bankacılık hizmetlerinin daha bireysel olmasında rol oynayabilmektedir, bireylerin fazla seçeneği olmadığı için iyi hizmet aldıkları bankanın kredi kartını kullanma eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Kredi kartı nakit çekim ve gecikme faiz oranının düşük olmasının, kredi kartı limitinin yüksek olmasının, kart aidatı vb. kesintiler yapılmamasının ve kredi kartı reklamlarının kredi kartı kullanımına etkisini iki il içinde değerlendirmek için oluşturulan alternatif hipotezlerin reddedilmesi katılımcıların bu ifadeler hakkında benzer düşündüklerini ve kart kullanımına etki etmediğini göstermektedir.

Bu çalışmanın, kredi kartının farkı demografik özelliklere sahip ve farklı illerde yaşayan bireyler tarafından kullanımına ilişkin benzerlik ve farklılıkları belirlemeye yönelik olması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Apak, Sudi. Güneş Yılmaz. 2009, "Finansal Kriz Döneminde Türkiye'de Kredi Kartları", **Muhasebe Ve Finansman Dergisi**, S:44,38-45.

Bankalararası Kart Merkezi. 2014, 2013 ve 2014 Yıllarına Ait Faaliyet Raporları, Kaynak: www.bkm.com.tr (Erişim Tarihi: 05.12.2014).

Coşkun, Derya. 2010, "**Kredi Kartı Ve Tarihçesi**", Kaynak: <http://deryacoskun.wordpress.com/2010/03/16/kredi-karti-ve-tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 25.11. 2014).

Çavuş, Mustafa Fedai. 2006, Bireysel Finansmanın Temininde Kredi Kartları: Türkiye'de Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 173-187.

Çırpan, Belgin. 2000, **Kredi Kartları**, Bursa: Emlak Bankası Yayınları.

Demirdağ, Levent. Mehmet Baydemir. 1997, **Kredi Kartları ve Uygulaması**, Kaynak:<http://arhive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/40MaliCozum/08-LeventDemirdagMehmetBaydemir.doc> (Erişim Tarihi: 15.12.2014).

Kalaycı, Şeref. 2014, **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Ankara: Asil Yayın.

Karamustafa, Kurtuluş. Durdu Mehmet Biçkes. 2003, "Kredi Kartı Sahip ve Kullanıcılarının Kredi Kartı Kullanımlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma: Nevşehir Örneği", **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:15.

Kaya, Feridun. 2008, **Kredi Kartları ve Bireysel Müşterilerin Kredi Kartı Tercihine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kükrer, Nilay. 2006, Kredi Kartı Kullanımını **Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Analizi: Burdur İli Örneği**, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özkan, Canan. 2014, **Türkiye'de Kredi Kartı Kullanıcı Profili Ve Davranışı Analizi**, Ankara. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Bankacılık Ve

Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

Özkul, Fatma Ulucan. Gülçin Tapşın. 2010, Muhasebe ve Finans Dergisi, "Kredi Kartı Kullanımı ile Kullanılabilir Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma", **Muhasebe ve Finans Dergisi**, 138-152.

Resmi Gazete. 2006, Banka Kartları Ve Kredi Kartları Kanunu, Kaynak: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler2006/03/20060301.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/03/20060301.htm> , Sayı:26095 (Erişim Tarihi: 22.11.2014).

Tuğay, Osman Ve Başgül, Nermin. 2007, "Önemli Bir Finansman Kaynağı Olarak Kredi Kartları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını**, C:12, S:3.

Kara Sedat. 2011, **Türkiye Ekonomisinde Kredi Kartlarının Marka Konumlandırılması: Bir Uygulama Örneği**, İstanbul: Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Wikipedia. 2014, "Kredi Kartı", Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/kredi_kart%C4%B1 (Erişim Tarihi: 20.11.2014).

<http://www.kredikarti.web.tr/kredikartinedir.html> (Erişim Tarihi: 25.11.2014).

<http://www.tuketicifinansman.net/2007/09/kredi-karti-nedir-kredi-kartlarinin.html> (Erişim Tarihi: 27.11.2014).

<http://ekonomisayfasi.blogspot.com.tr/2012/09/kredi-kart-ve-banka-kartlarinn-tarihi.html> (Erişim Tarihi: 25.11.2014).

<http://tarihinizinde.com/kredi-karti/> (Erişim Tarihi: 25.11.2014).

Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları

Ziya ABBAS¹

Aksaray Üniversitesi

Özet

Irak tarihi boyunca etnik ve dini çatışmalara sahne olmuş bir ülkedir. İslamiyet'in ilk çağlarından beri siyasi ayrışmaların ve çıkar çatışmalarının yol açtığı mezhepsel gerginliklerin sahnesi olmuştur. ABD'nin 2003'te Saddam Hüseyin rejimini devirmesinden sonra oluşturulan yeni siyasi süreç de ülkede etnik- dini gerginlikleri daha da körüklemiştir. Özellikle ABD işgalinden sonra Irak'ın kronik sorunu haline gelen mezhepsel çekişmeler, ülkenin istikrarını ve toplumsal dokusunu tehdit eden unsurların başında gelmektedir. Söz konusu mezhepsel çekişmeler her ne kadar çıkar çatışmalarından meydana gelse de, bu çalışmada ele alındığı gibi tarihsel, siyasi ve toplumsal olarak farklı boyutlarda kendini göstermektedir.

Çalışmada Irak'ta mezhepsel çekişmelerin tarihi arka planı ele alınmakta, 2003 yılında ABD işgaliyle birlikte yeniden yapılandırılan Irak'ta siyasi süreç ve bu sürecin etkileriyle tırmanan siyasi Mezhepçilik irdelenmektedir. Irak'ın toplumsal yapısı, tarihi ve siyasi sürecin topluma etkisiyle birlikte toplumsal mezhepçilik ve etkisi analiz edilmektedir. Ayrıca mezhepsel çekişmeleri tırmandıran bölgesel ve küresel faktörlere de ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Irak, Mezhepsel Çekişmeler, Sünni, Şii

The Dimensions And Results Of Sectarian Conflicts In Iraq

Abstract

Iraq is a country that has been the scene of ethnic and religious conflicts throughout history. Since the early ages of Islam, it has been the scene of sectarian tension caused by the clashes of interests and political conflict. US' intervention in 2003 and the fall of Saddam Hussein's regime, created a new political process, which has also fueled ethnic-religious tension within the country. In particular, sectarian strife, which has become a chronic problem after the US invasion, is one of the most dangerous threats towards the country's stability and social fabric. Although the main reason of sectarian strife is the clash of interests, it has historical, political and social dimensions.

This study examines the historical background of sectarian strife in Iraq and the escalation of political sectarianism by the political process during rebuilding the country after the US occupation. It analyses Iraq's social structure and the effects of the historical and political process towards the society, and political sectarianism with its repercussions. The regional and global factors which escalate sectarian strife are also taken into consideration.

Key Words:

Iraq, sectarian strife, Sunni, Shia

¹Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ziyaabbas@hotmail.com

Giriş

Mezhepsel çekişmeler 20. Yüzyılda bağımsızlığına kavuşan çoğu Ortadoğu ülkesinin toplumsal ve siyasî istikrarını sarsan başlıca nedenlerden biridir. Mezhepsel çekişmelerin bu denli etkili olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Nitekim söz konusu ülkelerde etnik ve dini kesimlerin iktidarda bulunan yöneticiler ve siyasetçilerin baskıcı politikalarının yanı sıra siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, bürokrasi ve araştırmacılar tarafından yeteri kadar ele alınmadığı ve ayrımcı yaklaşımları çerçevesinde ötekileştirildikleri görülmektedir. Bu bağlamda Irak tarihi boyunca farklı etnik ve dini kesimler arasında yaşanan ayrımcılık ve baskı politikalarına sahne olmuştur. Dolayısıyla mezhepsel çatışmalar ve etnik dini ayrışmalar Irak'ta yaygın bir terim olarak hayatın bir parçasıdır. Öyle ki günümüzde mezhepsel çatışmalar ülkenin en belirgin özelliklerinden biridir. Nitekim söz konusu çekişmelerin yansımaları siyasî, güvenlik, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları gibi ülkedeki yaşamı oldukça büyük oranda etkilemektedir. Irak'taki bu mezhepsel çekişmeler, sınır ötesiyle karşılıklı etkileşim içerisinde olmakla beraber komşu veya bölge ülkelerinin karar üretme sürecinde temel etkenlerden biri konumundadır.

Günümüzde mezhepsel çekişmelerin de etkisiyle Irak'ın oldukça hassas ve bir o kadar tehlikeli ve karmaşık süreçten geçtiği aşikârdır. Ülkeyi derinden etkileyen bu sürecin önüne geçilmediği takdirde siyasî ve toplumsal dokunun kalıcı hasar görmesiyle Irak'ın bölünmesi de meydana gelebilecek senaryolardan biridir. Zira 2003'ten sonra oluşturulan siyasî sürecin uzlaşma demokrasisi çerçevesinde ulusal ortaklık hükümetlerinde iktidarı paylaşan etnik ve dini kesimler ilk aşamada ülkenin Şii, Sünni ve Kürtler olmak üzere üç ana kesim arasında paylaşılmıştır. Bu iktidar paylaşımı söz konusu üç kesim başta olmak üzere ülkenin tüm etnik ve dini kesimleri arasında siyaseti aşan toplumsal dokunun bölünmesine yol açan ve ülkenin istikrarını ve/veya güvenliğini derinden sarsan ve bitmek bilmeyen siyasî krizleri beraberinde getirmektedir. Bu durumla birlikte son yıllarda petrol fiyatlarının da düşmesiyle birlikte devam eden çatışma ortamına ülkenin mali

kaynaklarını tüketerek Irak'ın derin bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.

1.Tarihi Arka Planı

Irak'ta meydana gelen çıkar çatışmaları İslamiyet'in ilk çağlarından itibaren ideolojik ve mezhepsel çekişmelere dönüştüğü görülmektedir. İslam tarihi boyunca Sünniler ve Şiiler arasındaki mezhepsel çekişmeler tarihçilerin en çok değindikleri konulardan biri olmuştur. Tarihçiler, Ümevî ve Abbâsî dönemlerinde Sünniler ve Şiiler arasında çatışmaların da yaşandığını kaydetmektedir. Nitekim Abbâsî döneminde Bağdat'ın Sünni ve Şii mahalleleri arasında çatışmaların yaşandığı, çatışmalar sırasında can kaybının yanı sıra evler ve işyerlerinin yağmalanıp yakıldığı ve kutsal mekânların zarar gördüğü de görülmektedir (İbrahim, 2014: 111). Örneğin 1056'da dönemin en önemli Şii ulemalarından El-Tusi'nin evi saldırıya uğramış ve büyük kütüphanesi kundaklanmıştır(Nakash, 2005: 235). Moğol istilasından sonra da devam eden mezhepsel çekişmeler 15. Yüzyıldan itibaren Osmanlı- Safavî imparatorluklarının egemenlik savaşları ve ideolojik mücadelelerinin Irak üzerinde yoğunlaşması sonucu biraz daha şiddetlenmiştir. Zira yaklaşık üç asır devam eden bu güç mücadelesi sırasında Safavîler Şiiliği savunurken Osmanlılar Sünniliği savunmuştur. Nüfuz mücadelesi ideolojik savaşa dönüşürken Irak savaş sahnesi olmuştur. Söz konusu döneme Irak halkının dini hassasiyetleri ön planda olduğundan dolayı mezhepsel çekişmelerden kolaylıkla etkilendiği görülmektedir (El-Tai, <http://www.iraqicp.com/index.php/sections/objekt/17761-2014-08-02-20-49-26>: 11.04. 2016).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Irak İngiliz mandasına tabi olmuştur. Ülkede Şii ulemanın önderliğinde işgalcilere karşı yürütülen özgürlükçü hareketlerin baskısı karşısında İngilizler 1921'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak tahtına getirmiştir (Abbas, 2013: 161).Oluşturulan yeni süreçte Kabile reisler, Kürt ağaları, ileri gelen tüccar, seyit ve şerifler ve/veya Osmanlı döneminde subay ve yöneticiler ön plana çıkmıştır (Hamad, http://www.althakafajadedda.com/wadood_7amad.htm: 12.05.2014).Şiilerin İngilizlere karşı sert tavrı İngilizleri bu süreçte Sünni ağırlıklı bir yönetim benimsemesiyle sonuç-

lanmıştır. Ülkenin sivil ve askeri bürokrasisi büyük oranda Sünnilere bırakılırken Sünnilerin ülkenin meşru yöneticileri olduklarına dair algı yaratılmaya çalışılarak diğer kesimlerin iktidarda söz sahibi olmalarının önüne Sünnilerin eliyle geçilmek istenmiştir. Bu algı 95 yıllık Irak tarihinde ulusal birlik ve beraberliği sarstığı gibi Şiilerin dışlanmalarına ve ülkede siyasî mezhepçilik uygulamaları sonucu toplumsal alanda da mezhepsel çekişmeleri körüklemiştir (Muhammed, <http://aletejahtv.org/index.php/permalink/50703.html>: 08.04.2016).

Doğrusu Irak'ta yönetim sistemleri yasal olarak mezhepçi rejimler kurmamıştır. Başka bir ifadeyle 1920lerden 2003 yılına kadar uzanan dönemde Irak'ta oluşturulan yönetim sistemleri hiçbir zaman yönetimin etnik ve dini kesimler arasında paylaşılmasını yasalaştırmamıştır. Fakat bu yönetimler uygulamalı olarak mezhepsel ayırım yapmışlardır (Hamad, http://www.althakafaaljadedda.com/wadood_7amad.htm: 12.05.2014). Bağdat Nakîbu'İŞrâf'ı olan Abdurrahman Ennakib başkanlığında 25 Ekim 1920 kurulan ve 8 bakandan oluşan ilk geçici hükümette Şiiler ülkede çoğunluk olmalarına rağmen temsil edilmemişlerdir. Oysa Hırsıtsyan ve Museviler birer bakanla temsil edilmişlerdir. Ancak baskıları sonucu Şubat 1921'de Şiilere bir bakanla temsil edilmeleri sağlanmıştır. Modern Irak tarihinde işgalciye karşı en büyük devrim olarak bilinen 1920 devrimi Şiilerin önderliği ve yoğun katılımıyla yürütülmesi İngilizlerin Şiileri yönetimden uzaklaştırmalarına neden olmuştur. Başka bir deyişle 1920lerde İngilizlerin eliyle oluşturulan Irak yönetiminin ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiileri dışlamasıyla bu yönetimler halkın beklentilerini karşılamamıştır (Nakash, 2005: 79). Şiiler adil bir şekilde söz konusu yönetimlerde temsil edilmediklerinden dolayı tepki göstermişlerdir. Kraliyet döneminde kurulan hükümetler genel hatlarıyla Sünnilerden oluşmaktaydı. Söz konusu dönemde kurulan 25 hükümetin sadece 5'i bir Şii başbakan tarafından oluşturulmuştur. Irak ulus devletinin kuruluşundan ABD işgaline kadar uzanan 82 yıllık zaman diliminde Şiiler toplamda 3 seneye yakın bir süre hükümet başkanlığı görevini yürütmüşlerdir (İdan, <http://www.hamoudi.org/dialogue->: 11.04.2016).

Şiiler yönetimde temsil oranlarını artırma ve Irak siyasetinde daha etkili olmaya çalışırken yönetimde ve kamu kurumlarında nüfus oranlarına uygun şekilde temsil edilmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Kraliyet döneminin ilk yıllarında birçok zorlukla karşılaşmalar da Şiiler Irak'tasiyasi ve sivil yaşamda temsil oranlarını artırma yönünde baskıları artırmış ve ülkenin istikrarının önünde önemli bir engel olmuşlardır. Şiilerin söz konusu eğilimleri kraliyet döneminde kendileri ile Sünniler arasında mezhepsel çekişmelerin artmasına yol açmıştır. Şiiler 1930'lu yıllarda, ülke nüfusunun yaklaşık %65'ini oluşturmalarına karşın yönetimde temsil oranları %15 civarındaydı. Eğitim sistemi başta olmak üzere birçok alanda Şiiler yeterli oranda temsil edilmediklerini savunmuşlardır. Eğitim sisteminde "adil şekilde" temsil edilme, laik eğitim sisteminin sınırlandırılması ve dinî eğitimin etkin olması yönündeki görüşleri Şiiler açısından en hararetleli konular olmuştur (Nakash, 2005: 112).

6. Maddesinde "Dinleri, dilleri ve ırkları farklı olsa da kanun nezdinde Iraklılar aynı hukuklara sahiptirler." şeklindeki hükmünün yanı sıra 1925 Irak anayasası etnik ve mezhepsel ayırım yapılmasını yasaklamıştır. Ancak Iraklı bürokrasi fiilen etnik ve mezhepsel ayırım yapmaktaydı. Ayrımcılıktan yakını kesim veya vatandaşlar etnik veya mezhepsel ayrımcılık yapmak ve yaymakla suçlanmaktaydı. Başka bir ifadeyle etnik ve mezhepsel ayrımcılığı yasaklayan anayasa bu ayrımcılığı engellemek yerine kötüye kullanılarak bir ayrımcılık aracı olmaktadır (Irak 1925 Anayasası, <http://iraqja.iq/view.86/>: 08.04.2016.).

Şiilerin baskıları 1940'lı yılların ikinci yarısından sonra sonuç vermeye başlamıştır. Nitekim 1947'de parlamentoda temsil oranları %40'a çıkarılmıştır. Ancak yapılan bu reformlar Şiiler tarafından yeterli bulunmadığı gibi yönetimi fiili olarak tekelinde bulunduran Sünnileri de rahatsız etmiştir. Zira Kamil Çadırçı gibi Sünni Bürokratlar ilgili reformlardan duydukları rahatsızlığı açıkça dile getirilmiştir (Hamad, http://www.althakafaaljadedda.com/wadood_7amad.htm: 12.05.2014).

Temmuz 1958 darbesiyle Irak'ta kraliyet dönemi sona ermiştir. Darbenin mimarı ve cunta yöneti-

minin başında bulunan Albay Abdülkerim Kasım yönetimi mezhepsel çekişmelere sahne olmamakla birlikte etnik ayrımcılığın temel örneklerinden biri olan Temmuz 1959'da Türkmenlere yönelik Kerkük Katliamına sahne olmuştur. Albay Kasım'ı darbeye deviren Baas Partisinin yönetimiyle birlikte ülkede yeniden mezhepsel ayırım yapılmaya başlanmıştır. 1968'de parti içi hesaplaşmalar sonucu Saddam Hüseyin'in yönetiminde etkili olması ve 1979'da tek başına iktidar olmasıyla Irak'ta mezhepsel ayrımlar had safhaya ulaşmıştır (İdan, <http://www.hamoudi.org/dialogue-:> 11.04.2016).

2.Boyutlarıyla Mezhepsel Çekişmeler

2.1.İktidar Paylaşımı ve Siyasî Mezhepçilik

ABD işgalinden sonra Irak siyaseti etnik ve dini temeller üzerine kurulmuştur. ABD'nin önce kısa süreli sonra da kontrol edilebilir kriz yönetimi esasındaki politikaları Irak siyasetini temelden sarsmıştır. Söz konusu politikalar Iraklıları birinden diğerine taşıyarak gerçek anlamda devleti tesis etmelerine engel olmuştur (El-Ubeydi, 2007: 204).2005'ten sonraki süreçte ise ABD politikası biraz daha belirginleşmeye başlamış ve Irak'ta tüm etnik ve dini kesimleri bir arada iktidarı paylaşmaya zorlanmıştır. Uzlaşma adı altındaki hükümetlerde etnik, dini, siyasal kitle ve/veya parti çıkarlarının ön planda olduğu süreç kriz üstüne kriz çıkmasına yol açmaktadır (Errubey'i, 2011: 61).

2005 Irak anayasasınının 15. Ve 16. maddelerinde "cinsiyet, ırk, etnik kimlik, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, ekonomik durum ve toplumsal konumları üzerinden ayrımcılığa maruz kalmadan tüm Iraklıların hukuken eşit olduklarını"ve "eşit hak ve özgürlüklere sahip oldukları" gibi birçok madde bulunmaktadır. Ancak ülke siyasetinde uzlaşma demokrasisi adı altında Şiiler, Sünniler ve Kürtler arasında iktidarı paylaşma teamülü geliştirilmiştir. Başka bir ifadeyle anayasaya aykırı olarak Irak siyaseti etnik ve mezhepsel ayrışmaları esas alarak adı geçen kesimlerin tekeline bırakılmıştır (Ettamir, 2015: 175). Zira anayasada da yer almamasına rağmen 2004'ten beri teamül gereği Cumhurbaşkanlığı görevi Kürtlerin, Başbakanlık Şiilerin ve Meclis Başkanlığı Sünnilerin tekeline bırakılmıştır (Irak Anaya-

sası, Mad: 49-86). Etnik ve mezhepsel temelde iktidar paylaşımına son verilmesi ve ülke siyasetinin yeniden doğru zemine oturtulması ile ilgili reform girişimlerinde desöz konusu kesimlerin neredeyse tamamı karşı çıkmaktadır (Vekalet El-Forat News, <http://alforatnews.com/modules/news/article.php?storyid=114664>: 20.04.2016).

"Uzlaşma demokrasisi" bir çözüm olmaktan ziyade Şiiler, Sünniler ve Kürtlerden oluşan siyasî bürokrasinin etnik- mezhepsel ve kişisel çıkarları doğrultusunda kullanılan bir yönetim sistemine dönüştüğü görülmektedir. Bu durum siyasî oluşumlar ile etnik ve mezhepsel kesimlerin kendi içlerindeki rekabetin yerine diğerleriyle çatışmaya sürüklediği ve kesimlerin kendi içinde kenetlenmesine neden olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle bir taraftan etnik ve dini kesimler arası kutuplaşma olurken diğer taraftan her bir kesim diğerlerine karşı kendi içinde kenetlenmektedir. Söz konusu durum etnik ve dini çekişmelerin giderek artmasına neden olmaktadır ki bu da en çok seçim dönemlerinde görülmektedir. Nitekim bu dönemlerde etnik ve mezhepsel söylemin hız kazandığı bir gerçektir. Yine Haziran 2014 Musul'un IŞİD tarafından işgal edilmesi seçimlerin akabinde hükümet oluşturma krizi döneminde etnik ve mezhepsel söylemin üst düzeyde olduğu bir süreçte meydana geldiği de unutulmamalıdır.

2003 sonrası yeniden yapılanan Irak'ta yönetim sisteminin enik (Kürdistan Bölgesel Yönetimi) temelli federal bir yapıda oluşturulması ve diğer bölgelere nazaran bu bölgenin güvenlik, istikrar ve ekonomik bağlamda göreceli bir ilerleme kat etmesi diğer kesimleri de etnik veya mezhepsel temelli federal bölge oluşturma eğilimine yitmiştir. Merkezî hükümet ise zayıf, terör saldırılarına karşı koyamaz halde, vatandaşlara temel hizmetleri vermekte yetersiz ve yolsuzluklara mahkûm olmuştur. Bu durumdan faydalanan radikal gruplar ve milisler güvenlik birimlerine sızarak ülkenin istikrarını bozmaktadırlar.

Siyasî sürecin en belirgin özelliklerinden biri olan Mezhepsel çekişmeler Irak'ın kronik sorunu haline gelerek 2003'ten bu yana ülkede bitmek bilmeyen siyasî ve güvenlik krizlerinin temel nedeni konumundadır.

2.2. Toplumsal Mezhepçilik

Irak toplumu Ortadoğu'nun barındırdığı birçok etnik ve dini kesimden oluşmaktadır. Şii ve Sünni Araplar, Kürtler ve Türkmenler ülkenin ana unsurlarıdır. Yanı sıra Hıristiyan, Yezidi, Şabak, Sabii Fars vs. birçok etnik ve dini kesim bulunmaktadır. Bu özelliği ile Irak Ortadoğu'nun bir minyatürüdür. Söz konusu etnik ve dini kesimlerin yanı sıra toplumda kabilecilik gibi ekonomik ve kültürel yapıdan kaynaklı farklı sınıflara da ayrılmaktadır. Bu bağlamda araştırmacıların neredeyse tamamı ülkenin etnik ve dinî çeşitliliğinin toplumsal ve siyasî alanda şiddetin ve kutuplaşmanın sürekliliğine yol açtığı konusunda hemfikirler (Matar, 2008: 363). Bu çeşitlilik I. Dünya Savaşından sonra tarih sahnesine çıkan Irak ulus devletinin siyasî yapısına yansımaktadır. Toplumsal olarak gelişmişlik ve ekonomik düzeyde farklı sınıflar ve kabilelerden oluşan Irak'ın bu yapısı siyasî istikrarın ve demokrasinin uygulanmasında önemli rol oynamaktadır (El-Azami, 2008, 209). Nitekim 2015'ten beri ülkede reformlar için yükselen seslerinin etkisiyle siyasî reform girişiminde bulunan milletvekillerinin önderliğinde yürütülen süreçte toplam 325 milletvekilinden 173'nün katılımıyla 16 Nisan 2016 Selim El-Cuburî'nin Meclis başkanlığı görevine son verilmiştir. Sürece El-Cubur kabilesi de dâhil olarak Meclis başkanının görevden alınmasının doğru olmadığını ve görevden alınmasına katkıda bulunan milletvekillerinin hakkında tarihi icraatlar alacakları yönünde bildiri yayınlamıştır (El-Cuburî, <http://aljubouri.org/home/view/954>: 20.04. 2016). Başka bir ifadeyle Meclis başkanın mensup olduğu El-Cuburî aşireti ilgili milletvekillerini doğrudan tehdit etmiştir. Bunun sonucu olarak Irak toplumunda var olan yapılar ve değerler çoğu zaman toplumun karar üretme sürecine dâhil edilmemesiyle birlikte toplumun haklarını ve refah düzeyinin önüne geçmektedir. Taşradaki ilkel kabilecilik ile şehirdeki sivil yaşam arasındaki farklılıktan kaynaklı toplumun kültürel yapısında tezatlar mevcuttur (El-Ubeydi, 2007: 47). Siyasî sistem çerçevesinde vatandaşlık ilkesi ile devletin kurumsal yapılanması gereği bazı toplumsal kesimlerin imtiyazlı olması siyasal katılım ile geçmişten kalan yönetim yapıları arasında da çelişki bulunmaktadır (El-Beyic, 2000: 107). Başka bir ifadeyle

Osmanlı mirasının önemli konularından biri siyasî bürokrasi büyük oranda Sünnilerden oluştuğundan dolayı kraliyet ve cumhuriyet dönemlerinde de bu kesim Irak siyasetinde söz sahibi olmuştur. Matar, Sünnilerin Türkmen, Kürt ve Arap ayrımı yapmadan Şii'lere yönelik ayrımcı politikalar benimsediği ve Baas Partisinin iktidar olmasıyla bu ayrımcılık dozunun büyük oranda arttığını aktarmaktadır (Matar, 2008: 370).

Irak'ın etnik ve dini çeşitliliği kimlik oluşumunda etkili olmaktadır. Her bir etnik ve dini kesimin kendisine özel yapısı, değerleri, davranış ve düşünce biçimi bulunmaktadır. Söz konusu bu farklılıklar siyasî bürokrasinin devletin bekası, kalkınması ve istikrarını uzlaşa ya da diyalogla çözüme kavuşturmak yerine etnik ve dini kesimlerin çıkarı doğrultusunda şiddete yatkın ve çatışmacı bir eğilim sergilemelerine yol açmaktadır (Kordisman, 2007: 22; El-Ubeydi, 2007: 47). Dolayısıyla ülkede kimlik sorununun temelinden coğrafi konumdan kaynaklı etnik ve dini çeşitlilik anlamında toplumsal yapının var oluşu en önemli etkenlerdendir. Bu çeşitliliğin farkında olan İngilizler 20. Yüzyıldan günümüze dek etnik ve dini çekişmelerin derinleşmesinde önemli rol oynadığı gibi 2003 sonrası Irak'ı işgal eden ABD de ülkede varlığını sürdürmek üzere bu çeşitlilikten yararlanmaya çalıştığı saptanmaktadır (Matar, 2008, 370).

Bireyler tüm etnik, dinî, kabile ve bölgesel klasik ve altkimliklerini bir tarafa bırakıp ulus devlet sınırları içerisinde modern bir toplum olamadığı sürece bireyler veya söz konusu kesimlerden biri kendisini diğerlerinin sahip olduğu haklardan yoksun hissettiği zaman ulus devletin milli yapısını destekleyen dinamiklerin sarsılmasına ve yapının yıkılmasına neden olacaktır. Bu anlamda Irak toplumunun uzlaşa ve birlikten yoksun olması yönetim sisteminin kesimlerarası ihtilafları çözüme yetersiz kaldığı görülmektedir. Zira etnik, mezhepsel, kabile ve bölge üzerinden tetiklenen ayrışmalardan kaynaklı siyasî çatışmaların ulusal anlamda geniş bir millî temsili olan siyasî toplumun önünü kesmektedir. Başka bir ifadeyle Irak'ta etnik ve dinî çeşitlilik ülkenin siyasî istikrarını sarsan etkenlerden biri olmaktadır. Zira bu çeşitlilik bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı,

tüm kesimlerin eşit katılım hakkı ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gibi temellere dayanmamaktadır. Dolayısıyla bu çekişmeler devletin toplumsal homojenliği ve devlet ile bireyler arasında siyasî bütünleşmeyi sağlamak üzere yönetim bir zorunlu uzlaşma vasıtası olmaktadır. Günümüzde de olduğu gibi toplum içinde çekişmeler ve gerginliklerin şiddeti arttığı zamanlarda söz konusu zorunlu uzlaşma her an patlamaya hazır bir bomba konumundadır (Harp, 1987, 34). Dolayısıyla siyasî ve toplumsal mezhepçilik şeklinde ortaya çıkan bu etnik, dini ve kabilecilik temelli çeşitlilik, toplumsal dokuyu derinden etkilemekte ve ayrışmalara yol açmaktadır. Bu durum da modern devletin varlığını sürdürmesi konusunda gereken istikrarlı ve bir bütün olarak kenetlenmiş Irak ulus devleti temelinde millî bir yapının oluşumunu engellemektedir (El-Cabiri, 1995: 13). Dolayısıyla siyasî mezhepçilik ile toplumsal yapının birlikte hareket ettiği durumlarda ülkede değişim veya reform çabalarının başaramayacağı ve mevcut durumun devam edeceği ön görülmektedir (İbrahim, 2014: 104).

2.3. Dış Faktörler

Bölgedeki gelişmeler ve güç mücadelesi Irak'ı yakından etkilemektedir. Özellikle 2003 sonrası artan mezhepsel çekişmeler Arap Baharından sonra Ortadoğu'da meydana gelen siyasî çalkantılar Suriye kriziyle birlikte bölgede mezhepsel kutuplaşmayı doğru gitmeye başlamıştır. Bu bağlamda iki kutbun başında Suudi Arabistan ve İran'ın bölgesel politikaları ve nüfuz mücadeleleri en çok Irak ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Her iki ülkenin mezhep kökenli tarihsel rekabet süreci göz önünde bulundurulursa yaşanan çatışmanın kırılma noktası olarak 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi ve akabinde Irak'ta yükselişe geçen ve bölgeye yayılan İran nüfuzu kabul edilebilir. Irak'ın işgali, hem mezhepsel hem de siyasî anlamda birbirlerine muhalif olan Suudi Arabistan ve İran'ı, Riyad ile ilişkileri iyi olmasa da İran ile Suudi Arabistan arasında bir tampon oluşturan Saddam rejiminin devrilmesinin ardından tarihte ilk defa, "fiilen" komşu ülkeler haline getirmiştir.

İran'ın Iraklı Şii siyasî oluşumlar ve Şii toplumla yakın ilişkileriyle birlikte ideolojik, kültürel ve tarihi

bağlar İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Öte yandan Sünni Dünyası Şiileri tarih boyunca İslam düşmanları ve İran merkezli Pers İmparatorluğunun yeniden kurulmasını amaçlayan güçlere hizmet ettiği şeklindeki algı mevcuttur. Suudi Arabistan'ın kendi sınırları içerisinde yaşayan Şii nüfusla problemleri ve İran'ın bu Şii nüfus üzerinde etkili olma ihtimali Suudi idaresinin endişelerinin artmasına yol açmaktadır. Bu endişe kendisini ilk olarak, Suudi Arabistan'ın Irak'ta yükselişe geçen İran nüfuzuna karşı muhalefet konumundaki Sünni gruplara ve siyasetçilere destek vermesiyle kendisini göstermiştir (Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/01/06/suudi-arabistan-iran-gerilimi-ve-mezhepsel-savas-tehlikesi>: 21.04.2016).

Bir diğer yandan Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından, farklı mezheplere ev sahipliği yapan, dev petrol yatakları bulunan ve demokrasiden uzak komşularla çevrili Irak'ta bir güç mücadelesinin yaşanması hiç şaşırtıcı değil. Saddam ile sekiz yıl savaşan İranlılar, karşılarında ABD ile bağları olan güçlü bir Irak görmek arzusunda değildir. Bu amaçla İran'ın Irak'taki politik gruplara para gönderdiği, suikast emirleri verdiği, militanları silahlandırdığı iddia edilmiştir. İran'ı bölgedeki en büyük tehdit olarak gören Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, Sünni gruplara ulaşmak için basın yayın organları ile ekonomik güçlerini kullandıkları da basından yer almıştır. Irak'taki Baas partilerine sempatisi olduğu için Iraklı liderlerin tepkisini çeken Suriye ise militanların Irak'a sızmasına izin vermiştir.

2003 sonrası Irak hükümeti ve Kuzey Irak'taki Kürtlerle en iyi ilişkileri kurabilen Türkiye Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını istemediği gibi Irak Kürtlerinin Türkmenler ve Sünni Araplar yerleşim yerleri başta olmak üzere Kuzey Irak'ta diğer kesimlerin yaşadığı "Tartışmalı Bölgeler"i kontrol ederek hâkimiyet alanlarının genişlemesini istemiyor. Nitekim Nisan 2009'a ait bir "wikileaks" belgesinde Türkiye'nin Musul'da yerel seçimlerde Kürtlere karşı Sünni Arapların oluşturduğu El Hadba grubuna destek verdiği iddia edilmektedir. Sünni grup El Hadba, Musul merkezli Nineveh eyaletinde yapılan yerel seçimlerde üstünlük elde

etmiştir (Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/irak-komsulari-nufuz-elde-etmek-icin-rekab-et-icinde-16456111>: 21.04.2016).

Suriye'deki gelişmelerle beraber Haziran 2014'te Musul IŞİD tarafından işgal edilmesi ve IŞİD'in Irak'ta etkili olması sonucu Musul'un 20 kilometre kuzeyindeki Başika bölgesinde IŞİD'le mücadele kapsamında Peşmerge, Türkmen ve Sünni Araplara askeri eğitim vermek üzere kurulan Türk kamp kurmuştur. Türkiye'nin bu girişimi Iraklı Şiilerin ve İran'ın oluşturduğu IŞİD karşıtı güç ittifakını dengelemek için bir hamle olarak yorumlanmıştır. Yanı sıra PKK'nın kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik tehdit oluşturması ve bu bölgedeki kazanımları Türkiye'yi oldukça rahatsız etmektedir. Türkiye bunun için de Kürdistan Bölgesel Yönetimi ve Musul'daki Nuceyfi ailesi başta olmak üzere Iraklı Sünni Arapları yanına çekerek Irak'taki Şii gücüne yönelik bir dengeleme yapmak istediği görülmektedir (Gürcan, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2015/12/turkey-iraq-becomes-third-largest-army.html>: 03.10.2016). Bunun için de Suriye'deki gibi geç tepki vererek gelişmelerin dışında kalmak değil masada söz sahibi olmak istiyor. Nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yeni yasama yılının açılış konuşmasında "Türkiye olarak masanın dışında kalamayız. Diğerlerinin böyle bir sınırı yok. Ama onlar orada sonuç belirlemek istiyor, biz buna seyirci kalamayız... Türkiye olarak kendi sınırlarımız içerisinde huzur ve güven içerisinde yaşamak istiyorsak, bu doğrultuda ilerlemek zorundayız." İfadeleri kullanarak bu durumu dile getirmiştir. Başka bir ifadeyle Türkiye de sahada olmak ve Musul ile Erbil'i önemseydiğini Irak'ta çıkarı olan herkese bunu hissettirmek istiyor (Haber7, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/2149191-erdogandan-meclis-acilis-konusmasi>: 03.10.2016). Mezhepsel anlamda Musul'da her ne kadar Şii nüfus bulunsa da il genelinde Sünniler nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Sünni Araplar, çoğu Şiilerden oluşan HaşdŞabî güçlerinin operasyona katılmasına olumlu bakıyor. Zira yukarıda dile getirilen İran ve Şii algısının yanı sıra bölgedeki mezhepsel kutuplaşma toplum üzerinde oldukça etkilidir. Dolayısıyla Musul'un IŞİD'ten temizlenmesi operasyonunda bu hassasi-

yetlerin dikkate alınması gerekiyor. Türkiye'nin bu yöndeki hassasiyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bir açıklamasında "Musul Musulluların, Telafer Telaferlilerindir. Hiç kimsenin buralara gelip girmeye hakkı yok. Musul'un DEAŞ'tan kurtarılmasından sonra da burada sadece Sünni Araplar, Türkmenler ve Sünni Kürtler kalmalıdır." Şeklinde dile getirilirken adeta Musul halkının bu görüşünü özetler niteliktedir (TRT Haber, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/musul-musullularin-hic-kimsenin-buralara-girmeye-hakki-yok-274827.html>: 03.10.2016). Söz konusu açıklamaları realist bir bakış açısyken ilgili hassasiyetlere ve halkın görüşüne önem vermeyen taraflar bu ifadeleri bölgede mezhepsel gerilimin tırmandırılması şeklinde algılamıştır. Bu hassasiyetlerin dikkate alınmaması durumunda özelde IŞİD sonrası Musul genelinde bölgede toplumsal barışın tesis edilmesinin önündeki temel engellerden birini oluşturur ve kısa vadede mezhep temelli çatışma ortamının devam edeceğinin sinyallerini taşımaktadır.

SONUÇ

2003'ten sonra Irak'ta modern devlet anlayışının olmadığını söylemek mümkündür. Çoğunluk şuuru, yeni devletin kuruluşundaki gelişmelerde vatandaşlık, toplum ve hukuk ilkelerine dayanan girişimlerden çok daha etkili olmuştur. Bu durumu Mart 2010 ve Nisan 2014 meclis genel seçimleri ve sonrasında hükümetlerin oluşumu sırasında yaşanan krizlerde de açıkça görülmüştür.

Siyasî ve toplumsal mezhepçilik şeklinde ortaya çıkan bu etnik, dini ve kabilecilik temelli çeşitlilik, toplumsal dokuyu derinden etkilemekte ve ayrışmalara yol açmaktadır. Bu durum da modern devletin varlığını sürdürmesi konusunda gereken istikrarlı ve bir bütün olarak kenetlenmiş Irak ulus devleti temelinde millî bir yapının oluşumunu engellemektedir. Siyasî mezhepçilik ile toplumsal yapının birlikte hareket ettiği durumlarda ülkede değişim veya reform çabalarının başaramayacağı ve mevcut durumun devam edeceği ön görülmektedir.

ABD işgalinden sonra oluşturulan yönetim sistemi Şiiler ile Sünniler arasındaki mezhepsel ayrışmaların tetiklenmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle-

le 2003'ten bu yana mezhepsel ayrışmalar ülkenin yeniden yapılanmasını engellemekte ve istikrarı ile güvenliğini sarsan temel sebeplerden biridir. Irak'ta etnik ve mezhepsel kimliklerin kurumsallaştırılmasının da etkisiyle ülkede mezhepsel şiddet toplumsal yapıyla birlikte istikrarını derinden sarsmaktadır. 2003'ten sonra El Kaide'nin Irak kolu ve Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) başta olmak üzere Sünni kökenli radikal İslamcı gurupların bölgede etkili olmasıyla birlikte birçok radikal Şii gurubunda etkili olduğu görülmektedir. Suriye kriziyle beraber Hizbullah gibi Irak, İran ve Lübnanlı bazı radikal Şii gurupların "kutsal Şii türbelerini savunma eğilimi" Suriye'deki savaşa müdahil olmaları Irak ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu'da mezhepsel kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

Küresel ve bölgesel gelişmeler ve güç mücadelesi Irak'ı yakından etkilemektedir. İran ile Suudi Arabistan arasında bir tampon oluşturan Saddam rejiminin 2003'te ABD tarafından devrilmesinin ardından mezhepsel ve siyasi anlamda birbirlerine muhalif olan Suudi Arabistan ve İran tarihte ilk defa, " fiilen" komşu ülkeler haline getirmiştir. Suudi Arabistan ve İran'ın ideolojik anlamda birbirine zıt kutuplarda bulunmalarının yanı sıra bölgesel politikaları ve nüfuz mücadeleleri Arap Baharında hız kazanarak en çok Irak ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. İki ülke çıkarları doğrultusunda farklı mezhepsel kesimleri desteklemeleri sonucunda sadece Irak ve Suriye'de değil bölgesel ve küresel anlamda mezhepsel kutuplaşmaya yol açmıştır. Bölge ülkelerini yakından etkileyen bu kutuplaşma ve bu çatışma ortamından etkili olan terör örgütleri Türkiye'nin de ulusal güvenliğini tehdit etmektedir.

Iraklı Şiiilerin ve İran'ın oluşturduğu İŞİD karşıtı güç ittifakının kazanımları ve Sünni bölgeleri kontrol etmeye başlamasının yanı sıra İŞİD ve PYD/ PKK'nın Suriye ile kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik tehdit ve bu bölgedeki kazanımları Türkiye'yi oldukça rahatsız etmektedir. Türkiye bir taraftan Suriye'de Fırat Kalkanı operasyonunu yürütürken diğer yandan Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Musul'daki Nuceyfi ailesi başta olmak üzere Iraklı Sünni Araplar ve Türkmenleri yanına alarak Irak'taki İŞİD, PKK ve Şii/İran nüfuzuna yönelik bir dengeleme stratejisi izlediği görülmektedir.

Üniversite Öğrencilerinin Sanal Kaytarma Davranışları ve Bu Davranışların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Ampirik Bir Araştırma

Zeliha SEÇKİN¹

Gökhan KERSE²

Aksaray Üniversitesi

Aksaray Üniversitesi

Özet

Teknoloji kullanımının örgütsel çıktıları önemli oranda etkilediği ve örgüt performansını artırdığı genel kabul görmektedir. Ancak, teknoloji ve internet kullanımı, kullanıcılarını kendi amaçları doğrultusunda hareket etmeye de sevk etmektedir. Bu da, örgütsel amaçlardan sapmalara neden olmaktadır. Üniversite öğrencileri de ders içi ve okul dışı ders çalışma saatlerinde çeşitli nedenlerle teknolojiyi kullanarak sanal kaytarma davranışı göstermektedirler. Bu bağlamda, araştırmada ders içi ve okul dışı ders çalışma saatlerinde sergilenen sanal kaytarma davranışlarının cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve sosyal medya kullanım süresi açısından farklılaşp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. 808 üniversite öğrencisinden anket tekniğiyle toplanan veriler, SPSS 18'de analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin ders içi ve okul dışında ders çalışma saatlerinde sanal kaytarma davranışlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin derslerde işlenen konu hakkında da internet üzerinden araştırma yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Üniversite öğrencileri, sanal kaytarma, teknoloji.

Cyberloafing behaviors of university students and an examination of such behaviors in view of assorted variables: an empirical research

Abstract

It is generally acknowledged that using technology significantly influence the organizational outputs and improves the organizational performance. However, using technology and internet also leads the users to act in accordance with their own personal drives, and to veer away from organizational goals. University students also exhibit cyberloafing behavior by using technology for various reasons in their class times and out of school studying times. In this context, this study attempts to ascertain if such in class and out of school cyberloafing behavior differs or not in terms of their gender, age, department, class and social media usage time. The data collected from 808 university students has been analyzed through SPSS statistical program. The findings indicated that the students sway toward cyberloafing behavior both in their class times and out of school studying times. Additionally, it has been found that students make searches about their course subjects over internet.

Key Words:

University students, cyberloafing, technology

¹ Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İİBF, zeliha0101@hotmail.com

² Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi Ortaköy MYO, gokhankerse@hotmail.com

Giriş

Küreselleşme ve rekabette yaşanan gelişmeler, teknolojinin kullanımını tüm örgütler için zorunlu hale getirmiş; teknoloji ve internet kullanımı, iş yaşamının en temel ve vazgeçilmez araçları olarak işlev görmeye başlamıştır. Günümüzde örgütlerin bütün işlevleri, derece farkı olmakla birlikte, internet ile bütünleşmiş durumdadır ve neredeyse tüm işlemler online olarak yapılmaktadır (Ünal, Tekdemir ve Yıldızbaşı, 2015, s. 516). Örgüt çalışanlarının işlerini daha etkin yapmaları açısından teknoloji ve internet kullanımı tüm dünyada yaygınlaşmış durumdadır. Ancak buna paralel olarak, çalışanların iş dışı ve eğlence amacı ile internet kullanma eğilimleri de yaygınlaşmıştır. Alan yazında yapılan çalışmalara göre; 2000 yılında çalışanların %56'sının kişisel nedenler ile interneti kullandıkları; yine 2003 yılı itibarı ile işte internet kullanımının %59'unun iş ile ilgili olmadığı; 2005 yılında ise çalışanların işyerinde bulunduğu zaman zarfında zamanlarının çoğunu iş dışı faaliyetlere harcadıkları ve sanal kaytarma davranışına yöneldikleri tespit edilmiştir (Blanchard ve Henle, 2008, s.1068). ABD'de 1000 çalışan üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, ankete katılanların %64'ü çalışma saatlerinde internette kişisel ilgileri yönünde sörf yapmaktadırlar (Lim, 2002, s. 676).

Bilgisayar ve internetin yaygın bir şekilde kullanımı, çalışanların teknolojiyi kişisel amaçları için kullanımlarını da artırmış durumdadır. Bu bağlamda çalışanların iş yeri ve mesai saatlerinde internette gezinmeleri, sosyal medya araçlarını kullanmaları sıkça görülen olumsuz davranış örnekleridir. Bu tür davranışlar literatürde sanal kaytarma olarak adlandırılmaktadır. Buna rağmen, örgütlerde iletişim teknolojilerinin gelişim ve kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan bu tür davranışlar her zaman olumsuzluk içerir mi? Bazı durumlarda internet kullanımı ve sosyal medyanın takibi örgüt açısından yararlı da olabilir (Kaplan ve Çetinkaya, 2014, s. 27). İnternet üzerinden işe yönelik yapılan araştırmalar, çalışanların iş verimliliği ve örgüte katkılarını olumlu etkileyebilir (Vitak, Crouse ve LaRosa, 2011, s. 1752). İnternet kullanımının; yaratıcılık, esneklik, stres atma, öğrenmeye katkı sağlama, daha etkin bir şekilde üretim yapmayı sağlama gibi faydalar yarat-

tığı da bilinmektedir (Blanchard ve Hendle, 2008, s. 1068; Cavusoglu, Palamutcuoglu ve Palamutcuoglu, 2014, s.150; Liberman, Seidman, McKenna ve Buffardi, 2011, s. 2192).

Alan yazında örgütsel sonuçları sıkça tartışılan sanal kaytarma davranışı, üniversite öğrencilerinin ders saatleri içerisinde cep telefonlarını ve interneti, dersin hocası tarafından uyarılmalarına rağmen, sıkça kullanmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Cep telefonu ve internet kullanımı, toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi üniversite öğrencilerinde de bağımlılık haline gelmiş durumdadır. Öğrenciler günlük yaşamlarında, ders saatleri dışında da bilgisayar, cep telefonu ve internet aracılığı ile blogları ziyaret ederek, chat yaparak, paylaşımlarda bulunarak, internette müzik vb. indirerek okul dışında ders çalışma saatlerinde de kaytarma davranışı göstermektedirler.

Bu araştırmanın amacı, lisans öğrencilerinin ders içi ve okul dışı ders çalışma saatlerinde sanal kaytarma düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf ve sosyal medya kullanım süresi değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir.

Sanal Kaytarma Kavramı ve Kapsamı

Sanal kaytarma kavramı, Türk alan yazınında ilk kez Özkalp, Aydın ve Tekeli (2012) tarafından; uluslararası alanda ise Robinson ve Bennett'in (1995) yaptığı sınıflandırma temel alınarak Lim (2002) tarafından kullanılmıştır (Keklik, Kılıç, Yıldız ve Yıldız, 2015, s. 130). 2000'li yılların başında işletme, daha sonra da eğitim alan yazınında kullanılmaya başlanan (Demir ve Seferoğlu, 2016, s. 5) sanal kaytarma kavramı, uluslararası yazında "cyberslacking" (Vitak, Crouse ve LaRosa, 2011), "cyberbludging", "cyberdeviance", "cyberloafing" gibi terimler ile ifade edilirken (Arabacı, 2017, s. 72); Türkçe'ye "sanal kaytarma" (Özkalp, Aydın ve Tekeli, 2012), "siber aylaklık", "sanal aylaklık" (Demir ve Seferoğlu, 2016) olarak çevrilmiştir. Lim (2002, s. 677) çalışmasında, sanal kaytarmayı sapkın bir iş yeri davranışı olarak ele almaktadır. Bu bağlamda bir çok araştırmacı tarafından sanal kaytarma, üretkenlik karştı sapkın davranışlar kapsamında değerlendirilmekte

(Özkalp vd., 2012, s. 22; Ünal ve Tekdemir, 2015, s. 98) ve örgüt çalışanlarının kurumun iş için sağladığı interneti mesai saatlerinde kendi özel amaçları için kullanmaları olarak tanımlanmaktadır (Lieberman vd., 2011, s. 2192; Lim ve Chen, 2012, s. 343). Lim ve Teo (2005: 1083) da sanal kaytarmayı, zamanın etkin kullanımına zarar verdiği için iş yerinde gerçekleşen sapkın davranışlardan biri olarak değerlendirmektedir. Bir başka tanıma göre, sanal kaytarma; çalışanların işten kaytarmak amacı ile zamanını boşa geçirmeleri veya interneti, facebooku ve kişisel e-maillerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmalarıdır (Özkalp vd. 2012, s. 22). Arabacı (2017, s. 72) ise sanal kaytarmayı; çalışanların, interneti örgütsel amaçların dışında kullanmaları olarak tanımlamaktadır.

Teknoloji ve özellikle internetin örgüt ortamında iş dışı, kişisel amaçlarla kullanımı ile ortaya çıkan sanal kaytarma, sadece örgütlere özgü bir sorun değildir. Üniversite ve diğer okulların laboratuvarlarında veya binalarında bilgisayar ve internetin varlığı, ders saatleri içerisinde sanal kaytarma eğilimlerini artıran nedenler arasındadır. Bir diğer önemli nedenle, öğrencilerin cep telefonlarına sahip olmalarıdır. Aslında, üniversite ve diğer eğitim kurumlarında bilgisayar ve internetin varlığı, öğrencilerin yaşam boyu öğrenme becerisi kazanmalarını sağlayan en önemli araçlardandır ve gerekli bilgiyi daha hızlı bir şekilde elde etmelerine aracılık etmektedir (Ergün ve Altun, 2012, s. 38; Kurt, 2011, 936). Kim ve Byrne'nin (2011, s. 2271), Kandell'dan (1998) yaptıkları alıntıya göre; üniversite öğrencilerigüçlü bir kimlik duygusu ve samimi ilişkiler geliştirdikleri için sosyal paylaşım sitelerine ve diğer kişisel internet kullanımına bağımlı hale gelme eğilimindedirler. Bu bağımlılık, öğrencilerin ders sırasında çevrim içi olmalarına neden olabilir, dahası, önemli ders malzemeleri geliştirme konusunda onların dikkatini dağıtabilir. İnternet bağımlısı öğrenciler her ne kadar interneti depresyonu azaltmak, özsaygıyı artırmak ve sosyal destek sağlamak amacıyla kullanmak istese de; internet kullanmak öğrencilerin psikolojik sağlıklarını iyileştirmeye ve ders çalışma performanslarını artırmaya yardımcı olmamaktadır. Bu durumun, öğrencilerin çalışma alışkanlıklarında azalma, dersleri ka-

çırma, notlarında düşüş gibi negatif çıktılara neden olduğu, günlük olarak aşırı internet kullanan öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Ancak, öğrencilerin teknoloji ve interneti ders saatleri içerisinde kullanmalarını her zaman sanal kaytarma olarak adlandırmamak gerekmektedir. Öğrenciler, dersin içeriği ile ilgili herhangi bir kavram veya konu hakkında da internetten araştırma yapabilmektedir (Kurt, 2011, s. 936). Üniversitede ders saatleri içerisinde öğrencilerin cep telefonu ile ders dışı aktiviteler yapmaları, dersin hocaları tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Ancak, tüm uyarılara rağmen öğrencilerin bu tür davranışlarını tamamen engellemek mümkün olmamaktadır. İnternet bağımlılığı öğrencilerin günlük hayatlarında önemli bir yer işgal etmekte ve sadece ders saatlerinde değil, üniversite dışında ders çalışma saatlerinde de vazgeçemedikleri bir bağımlılık haline dönüşebilmektedir.

Sanal Kaytarma Türleri

Alan yazın incelendiğinde, sanal kaytarmayı olumsuz iş yeri davranışları bağlamında değerlendiren araştırmacılar bulunmakla birlikte; bu davranışın işyerinde oldukça normal ve zararsız olduğunu öne süren araştırmacılara rastlamak da mümkündür (Özkalp, Aydın ve Tekeli, 2012, s. 24). Sanal kaytarmanın normal ve zararsız bir davranış olduğunu savunan araştırmacılara göre; internet çalışanlara yeni açılımlar sağlamak ve bu yönü ile yaratıcılığı teşvik etmektedir, dolayısı ile örgütte çalışanların esnek olmasını ve hızlı bir şekilde öğrenmesini sağlayan bir ortam yaratılmış olmaktadır (Candan ve İnce, 2016, s.230-231). Sanal kaytarma davranışlarını ele alan çalışmalar incelendiğinde, kavrama ilişkin farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Farklı sınıflandırmaların varlığı, sanal kaytarma konusunda yapılan araştırmalarda yeni boyutların ortaya çıkması ile açıklanabilir (Candan ve İnce, 2016, s. 232). Sanal kaytarmayı farklı ölçütler ve şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Lim (2002) sanal kaytarma davranışını; web sitesi faaliyetleri ve e-posta faaliyetleri olarak sınıflandırmıştır. Robinson ve Bennett (1995) ise sanal kaytarma davranışını; önemli ve önemsiz sanal kaytarma olarak ikiye ayırmışlardır. Blanchard ve Hendle (2008) ve Özkalp vd. (2012) de sanal kaytarma davranışlarını; zarar veri-

ci, yaratıcı ve öğretici sanal kaytarma olarak üçlü bir sınıflama ile ele almışlardır.

Bir bütün olarak ele alındığında, sanal kaytarma davranışı konusunda çeşitli kriterlere göre yapılan sınıflama aşağıdaki gibi gösterilebilir (İnce ve Gül, 2011, s. 510-511):

1. Kişi ve örgütler açısından zararlı ve zararsız olmasına göre: Zararlı sanal kaytarma-zararsız sanal kaytarma,
2. Etki ve sonuçlarına göre: Küçük (ikincil) sanal kaytarma- Ciddi/önemli (birincil) sanal kaytarma,
3. Ahlaka aykırı olup olmamasına göre: Ahlaka uygun sanal kaytarma-ahlaka aykırı sanal kaytarma,
4. Yasal yükümlülüğe neden olup olmamasına göre: Yasaya uygun sanal kaytarma-yasa dışı sanal kaytarma,
5. Harcanan zamana göre: Kısa süreli sanal kaytarma-uzun süreli sanal kaytarma,
6. Yönetim politikasına göre: Mücadele etmeyi gerektiren sanal kaytarma-tolerans gösterilebilir sanal kaytarma.

Blanchard ve Hendle, sanal kaytarmanın farklı türlerini ayrı ayrı tanımlamanın ve incelemenin önemine vurgu yaparak; ilk olarak sergilenen davranışın hangi sıklıkta ve türlerinin neler olduğunu anlamının örgütler için çok önemli olduğuna dikkat çekmektedirler. İkinci olarak da, sanal kaytarmanın farklı biçimlerinin incelenerek, söz konusu biçimler hangi faktörlerin yol açtığını belirlemenin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Araştırmacılar örgütte ancak bu sayede kaytarma davranışının azaltılacağı ve uygun politikalarla yönetileceğini ifade etmişlerdir. Öte yandan örgütte kaytarma davranışına karşı hoşgörünün bulunmaması ve katı bir politikayla bu davranışların engellenmeye çalışılması, çalışanların örgüte karşı yabancılaşmasına, iş memnuniyetlerinin azalmasına ve yaratıcılıklarının yok olmasına da neden olabilmektedir (2008, s. 1069). Söz konusu durumun eğitim kurumlarındaki öğrencilerde de ortaya çıkması olasıdır. Öğrencilerin bu davranışlarını engellemek adına yapılan katı uygulamalar onların dersten uzaklaşmasına, derse karşı ilgisiz

olmasına ve dersi öğrenmek yerine sadece zorunluluk olarak görmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle öğrencilerin sergiledikleri bu davranışları tümüyle ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen katı uygulamalar yerine, söz konusu davranışları azaltıcı uygulamaların yapılması daha olumlu gelişmeler sağlayabilir.

Örgütlerde sanal kaytarma davranışını tamamen ortadan kaldırmak günümüz şartlarında neredeyse imkânsız görünmektedir. Bu durumun üniversite öğrencileri açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Öğrenciler, önemsiz sanal kaytarma kadar önemli sanal kaytarma davranışına da yönelebilmektedirler. Ancak, ders saati içerisinde ve okul dışında ders çalışma saatlerinde interneti çok fazla kullanmaları önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir. Söz konusudurumu değerlendirmek amacıyla bu araştırma aşağıda sorulara cevap aramıştır:

1. Öğrencilerin ders içinde sergilemiş olduğu sanal kaytarma düzeyi nedir?
2. Öğrenciler ders içinde hangi sanal kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir?
3. Öğrencilerin okul dışı ders çalışırken sergilemiş olduğu sanal kaytarma düzeyi nedir?
4. Öğrenciler okul dışında ders çalışırken hangi sanal kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir?
5. Öğrencilerin cinsiyeti, ders içi ve okul dışında ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışında farklılık ortaya çıkarır mı?
6. Öğrencilerin yaşı, ders içi ve okul dışında ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışında farklılık ortaya çıkarır mı?
7. Öğrencilerin kayıtlı oldukları bölüm, ders içi ve okul dışında ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışında farklılık ortaya çıkarır mı?
8. Öğrencilerin buldukları sınıfı, ders içi ve okul dışında ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışında farklılık ortaya çıkarır mı?
9. Sosyal medya kullanım süresi, ders içi ve okul dışında ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışında farklılaşmaya yol açar mı?

Araştırmanın Amacı, Örnekleme ve Ölçüm Aracı

Bu araştırmanın amacı lisans öğrencilerinin ders içi ve okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranış düzeylerini belirlemek ve bu düzeylerin cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve sosyal medya kullanım süresi değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Bu doğrultuda Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesindeki Yönetim Bilişim Sistemleri, İşletme, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Maliye ve İktisat bölümü öğrencilerinden anket tekniğiyle 835 veri toplanmış, veri kayıpları nedeniyle 808 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada kullanılan anketin ilk bölümünde cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve sosyal medya kullanım süresi ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise ders içi sanal kaytarma (10 madde) ve okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma (10 madde) ifadeleri yer almaktadır. Sanal kaytarmaya ilişkin kullanılan ifadeler Kaplan ve Çetinkaya'nın (2014, s. 29) çalışmasından uyarlanmıştır. Kaplan ve Çetinkaya, Blanchard ve Henle (2008) tarafından kullanılan ölçekten uyarlama yapmışlardır. Öğrencilerden sanal kaytarma ifadelerini "Hiçbir Zaman", "Bazen", "Arada Sırada", "Sık Sık", "Her Zaman" seçenekleriyle cevaplaması istenmiştir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri, kullandıkları sosyal medya araçları ve bu araçları kullanım süreleriyle ilgili bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde kız öğrencilerin sayıca fazla olduğu (490) ve öğrencilerin çoğunun 22 yaş ve altı grubunda olduğu görülmektedir. Araştırmada işletme bölümü öğrencileri sayıca en fazlayken (272), maliye bölümü öğrencileri sayıca en az (72) grubu oluşturmaktadır. Katılımcı öğrenciler arasında 4. sınıf öğrencilerinin oranı (%33,3) diğer sınıflardan daha fazladır. Tablodaki bulgulara göre öğrencile-

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Demografik Bilgileri

DEĞİŞKEN	KATEGORİ	FREKANS	(%)
Cinsiyet	Kız	490	60,6
	Erkek	318	39,4
Yaş	22 yaş ve altı	567	70,2
	23 yaş ve üstü	241	29,8
Bölüm	Yönetim Bilişim	154	19,1
	İşletme	272	33,7
	Siyaset Bil. ve K.Y.	118	14,6
	Maliye	72	8,9
Sınıf	İktisat	192	23,8
	1. Sınıf	151	18,7
	2. Sınıf	186	23,0
	3. Sınıf	202	25,0
Sosyal Medya Kullanımı	4. Sınıf	269	33,3
	1 saatten az	59	7,3
	1-1,5 saat	184	22,8
	2-2,5 saat	224	27,7
	3 saat üzeri	324	40,1
	Kullanmıyorum	17	2,1

rin çoğu sosyal medyayı 3 saatin üzerinde kullanmaktadır.

Frekans, Bağımsız Örnekler T Testi ve ANOVA Bulguları

Öğrencilerin ders içinde sergiledikleri sanal kaytarma davranışına ilişkin yapılan frekans analizi bulguları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin ders içinde daha çok işlenen konuyla ilgili araştırma yapmaya (2,45) ve internet uzantılı sohbet araçlarını kullanmaya ilişkin (2,43) sanal kaytarma davranışı sergiledikleri görülmektedir. Öğrenciler ders içinde en az oyun oynamaya (1,50) ve müzik-video indirmeye ilişkin (1,52) sanal kaytarma davranışı sergilemektedir. Öğrencilerin genel itibarıyla ders içi sanal kaytarma düzeyi incelendiğinde; "bazen (1,88)" bu davranışı sergiledikleri belirlenmiştir.

Öğrencilerin okul dışında ders çalışırken sergiledikleri sanal kaytarma davranışına ilişkin yapılan analizde elde edilen bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 2. Ders İçi Sanal Kaytarma Tanımlayıcı İstatistikler

Ders İçi Sanal Kaytarma	\bar{X}	SS	1		2		3		4		5	
			Hiçbir Zaman		Bazen		Arada Sırada		Sık sık		Her zaman	
			F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	1,97	1,00	315	39,0	277	34,3	158	19,6	38	4,7	20	2,5
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	1,67	1,13	532	65,8	129	16,0	65	8,0	45	5,6	37	4,6
Ders saati içinde; blogları okurum	1,70	,95	446	55,2	221	27,4	95	11,8	31	3,8	15	1,9
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	2,01	1,05	305	37,7	291	36,0	141	17,5	39	4,8	32	4,0
Ders saati içinde; internette müzik, video, doküman indiririm	1,52	1,00	571	70,7	133	16,5	50	6,2	27	3,3	27	3,3
Ders saati içinde; internette oyun oynarım	1,50	,92	561	69,4	148	18,3	59	7,3	20	2,5	20	2,5
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	1,76	1,03	441	54,6	207	25,6	96	11,9	41	5,1	23	2,8
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	1,73	1,03	460	56,9	188	23,3	101	12,5	36	4,5	23	2,8
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	2,43	1,19	189	23,4	299	37,0	169	20,9	87	10,8	64	7,9
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	2,45	1,10	168	20,8	287	35,5	218	27,0	92	11,4	43	5,3
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	1,88	,675										

Tablo 3. Okul Dışı Sanal Kaytarma Tanımlayıcı İstatistikler

Okul Dışında Ders Çalışırken Sanal Kaytarma	\bar{X}	SS	1		2		3		4		5	
			Hiçbir Zaman		Bazen		Arada Sırada		Sık sık		Her zaman	
			F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim (Ekşi sözlük gibi)	2,85	1,21	115	14,2	219	27,1	243	30,1	136	16,8	95	11,8
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	2,84	1,25	139	17,2	194	24,0	224	27,7	156	19,3	95	11,8
Okul dışında ders çalışırken; blogları okurum	2,40	1,18	215	26,6	252	31,2	192	23,8	97	12,0	52	6,4
Okul dışında ders çalışırken; sosyal medyada zaman geçiririm	3,02	1,19	85	10,5	202	25,0	239	29,6	178	22,0	104	12,9
Okul dışında ders çalışırken; internette müzik, video, doküman indiririm	2,81	1,33	171	21,2	182	22,5	192	23,8	154	19,1	109	13,5
Okul dışında ders çalışırken; internette oyun oynarım	2,04	1,27	392	48,5	176	21,8	115	14,2	67	8,3	58	7,2
Okul dışında ders çalışırken; internette sörf yaparım	2,43	1,28	249	30,8	213	26,4	168	20,8	109	13,5	69	8,5
Okul dışında ders çalışırken; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	2,56	1,32	227	28,1	196	24,3	171	21,2	135	16,7	79	9,8
Okul dışında ders çalışırken; internet temelli sohbet programlarını (whatsapp, tango, Skype vb. kullanırım)	3,45	1,27	65	8,0	141	17,5	179	22,2	211	26,1	212	26,2
Okul dışında ders çalışırken; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	3,51	1,20	55	6,8	117	14,5	196	24,3	244	30,2	196	24,3
Ders Dışı Ders Çalışırken Sanal Kaytarma	2,79	,82										

Tablo 3'e göre öğrenciler okul dışında ders çalışırken işlenen konuya ilişkin araştırma yaparak (3,51) kaytarma davranışı sergilemektedir. Bu kaytarma davranışını sırasıyla; internet uzantılı sohbet odalarıyla yapılan (3,45) ve sosyal medya kullanılarak (3,02) gerçekleştirilen sanal kaytarma davranışı izlemektedir. Sanal kaytarmaya ilişkin en az gerçekleştirilen davranış ise oyun oynayarak (2,04) gerçekleştirilen davranıştır. Öğrencilerin genel itibarıyla ders dışı sanal kaytarma düzeyini orta düzeyde sergilediği, diğer bir ifadeyle arada sırada bu kaytarma davranışının ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin internet kullanım amacı, sosyal medya araçlarını kullanma, ders içi sanal kaytarma ve okul dışı ders çalışırken gerçekleştirdiği sanal kaytarma düzeylerinin cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu doğrultuda farkın olup olmadığı iki grup değer alan kontrol değişkenleri için bağımsız örnekler t testi (Heiman, 2011: 262), iki gruptan fazla değer alan kontrol değişkenleri için ise (One-Way Anova) tek yönlü varyans analizi yapılarak belirlenmiştir (Lee, Lee, Lee, 2000: 486). Analizlerde iki grup değer alan değişkenlere ilişkin fark ortalamalara göre değerlendirilmiştir. İki gruptan fazla değer alan değişkenlerde farklılığın kaynağını belirlemede verilerin homojen olduğu durumlarda Tukey testi; homojen olmadığı durumlarda ise Tamhane's T2 testi yapılmıştır (Bayram, 2009: 142-144). Katılımcı öğrencilerin ders saati içinde sergiledikleri sanal kaytarma davranışlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan bağımsız örnekler t testi bulguları Tablo 4'de yer almaktadır

Tablo 4 incelendiğinde; cinsiyet değişkeni açısından ders saati içinde 'eğlence amaçlı video seyretme' ve 'oyun oynama' kaytarma davranışları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Erkek öğrenciler kız öğrencilere kıyasla video seyretme ve oyun oynama kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir.

Öğrencilerin ders içi sanal kaytarma davranışının yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla bağımsız örnekler t testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma		Ortalama	Std. Sapma	P
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	Kız	1,94	,979	,271
	Erkek	2,02	1,028	
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	Kız	1,60	1,078	,021
	Erkek	1,79	1,188	
Ders saati içinde; blogları okurum	Kız	1,66	,941	,196
	Erkek	1,75	,959	
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	Kız	2,00	1,055	,781
	Erkek	2,03	1,044	
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	Kız	1,49	,979	,218
	Erkek	1,58	1,001	
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	Kız	1,39	,801	,000
	Erkek	1,68	1,049	
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	Kız	1,72	1,018	,178
	Erkek	1,82	1,055	
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	Kız	1,72	1,028	,685
	Erkek	1,75	1,029	
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	Kız	2,43	1,176	,943
	Erkek	2,42	1,202	
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	Kız	2,45	1,096	,955
	Erkek	2,45	1,110	
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	Kız	1,84	,655	,069
		1,93	,702	

Tablo 5. Yaş Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma		Ortalama	Std. Sapma	P
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	22 yaş ve altı	1,99	1,010	,604
	23 yaş ve üstü	1,95	,971	
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	22 yaş ve altı	1,71	1,180	,149
	23 yaş ve üstü	1,59	,984	
Ders saati içinde; blogları okurum	22 yaş ve altı	1,68	,966	,340
	23 yaş ve üstü	1,75	,907	
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	22 yaş ve altı	2,03	1,064	,381
	23 yaş ve üstü	1,96	1,018	
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	22 yaş ve altı	1,52	,982	,946
	23 yaş ve üstü	1,52	1,005	
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	22 yaş ve altı	1,49	,907	,407
	23 yaş ve üstü	1,54	,944	
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	22 yaş ve altı	1,79	1,048	,177
	23 yaş ve üstü	1,68	,996	
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	22 yaş ve altı	1,74	1,033	,602
	23 yaş ve üstü	1,70	1,018	
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	22 yaş ve altı	2,47	1,185	,132
	23 yaş ve üstü	2,33	1,182	
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	22 yaş ve altı	2,38	1,071	,004
	23 yaş ve üstü	2,62	1,152	
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	22 yaş ve altı	1,88	,685	,783
	23 yaş ve üstü	1,87	,650	

Tablo 5'deki bulgulardan yaş değişkeni açısından ders içinde işlenen konuya ilişkin sanal kaytarma davranışının farklılaştığı belirlenmiştir. Bulgulara göre; 23 yaş ve üstündeki öğrenciler, 22 yaş ve altındaki öğrencilere kıyasla ders içinde işlenen konuya ilişkin sanal kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir.

Öğrencilerin ders içi sanal kaytarma davranışının okudukları bölüme göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans (ANOVA) testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Bölüm Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalama	F	p	Homojenlik Testi (p)
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	Gruplararası	12,270	4	3,067	3,109	,015	,070
	Grup İçi	792,185	803	,987			
	Toplam	804,454	807				
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	Gruplararası	3,508	4	,877	,691	,598	,128
	Grup İçi	1018,923	803	1,269			
	Toplam	1022,431	807				
Ders saati içinde; blogları okurum	Gruplararası	7,543	4	1,886	2,107	,078	,280
	Grup İçi	718,774	803	,895			
	Toplam	726,317	807				
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	Gruplararası	7,623	4	1,906	1,735	,140	,109
	Grup İçi	882,253	803	1,099			
	Toplam	889,876	807				
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	Gruplararası	1,315	4	,329	,336	,854	,224
	Grup İçi	786,284	803	,979			
	Toplam	787,599	807				
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	Gruplararası	5,702	4	1,426	1,698	,149	,000
	Grup İçi	674,293	803	,840			
	Toplam	679,995	807				
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	Gruplararası	12,056	4	3,014	2,849	,023	,421
	Grup İçi	849,365	803	1,058			
	Toplam	861,421	807				
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	Gruplararası	9,874	4	2,469	2,351	,053	,638
	Grup İçi	843,309	803	1,050			
	Toplam	853,183	807				
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	Gruplararası	7,752	4	1,938	1,382	,238	,013
	Grup İçi	1126,085	803	1,402			
	Toplam	1133,837	807				
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	Gruplararası	7,085	4	1,771	1,465	,211	,434
	Grup İçi	970,834	803	1,209			
	Toplam	977,920	807				
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	Gruplararası	3,320	4	,830	1,831	,121	,331
	Grup İçi	363,965	803	,453			
		367,285	807				

Tablo 6'daki bulgulara göre ders içinde internet üzerinde sanal toplulukları ziyaret etme ve sörf yapma sanal kaytarma davranışları bölümler arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Farklılığın nedenini tespit etmek amacıyla yapılan tukey testi (varyansların homojen olması nedeniyle) bulguları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Bölüm Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma Tukey Testi

Bağımlı Değişken	Bölüm (I)	Bölüm (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	YBS	İşletme	,034	,100	,997
		Siyaset Bil.	,155	,122	,708
		Maliye	,271	,142	,314
		İktisat	,302*	,107	,041
	İşletme	YBS	-,034	,100	,997
		Siyaset Bil.	,121	,109	,805
		Maliye	,237	,132	,376
		İktisat	,268*	,094	,035
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	YBS	İşletme	,238	,104	,148
		Siyaset Bil.	,184	,126	,588
		Maliye	,328	,147	,169
		İktisat	,356*	,111	,013

Tablo 7'deki bulgulara göre 'internet üzerinde sanal toplulukları ziyaret etme' davranışı YBS bölümü ile iktisat bölümü; işletme bölümü ile iktisat bölümü öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. Bulgular YBS ve işletme bölümü öğrencilerinin 'sanal toplulukları ziyaret etme' sanal kaytarma davranışını iktisat öğrencilerinden daha fazla sergilediklerini göstermektedir. Tabloya göre 'sörf yapma' sanal kaytarma davranışları YBS bölümü ile iktisat bölümü arasında farklılaşmaktadır. YBS bölümü öğrencileri söz konusu kaytarma şeklini iktisat öğrencilerinden daha fazla gerçekleştirmektedir.

Öğrencilerin ders içi sanal kaytarma davranışının buldukları sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) testi yapılmış ve bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8'deki bulgular ders içinde 'e-mail kontrol etme' ve 'işlenen konuyla ilgili internette araştırma yapma' sanal kaytarma davranışlarının bulunulan sınıflar arasında anlamlı farklılık ortaya çıkardığını göstermektedir. Öte yandan genel itibariyle 'ders içinde sanal kaytarma' davranışı da sınıf grupları arasında farklılık göstermiştir. Farklılıkların kaynağını tespit etmek amacıyla yapılan tamhane's T2 testi (varyansların homojen olması nedeniyle) bulguları Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 8. Sınıf Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalama	F	p	Homojenlik Testi (p)
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	Gruplararası	5,703	3	1,901	1,913	,126	,073
	Grup İçi	798,752	804	,993			
	Toplam	804,454	807				
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	Gruplararası	8,192	3	2,731	2,165	,091	,020
	Grup İçi	1014,239	804	1,261			
	Toplam	1022,431	807				
Ders saati içinde; blogları okurum	Gruplararası	1,704	3	,568	,630	,596	,550
	Grup İçi	724,613	804	,901			
	Toplam	726,317	807				
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	Gruplararası	2,997	3	,999	,906	,438	,181
	Grup İçi	886,879	804	1,103			
	Toplam	889,876	807				
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	Gruplararası	3,590	3	1,197	1,227	,299	,008
	Grup İçi	784,009	804	,975			
	Toplam	787,599	807				
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	Gruplararası	3,313	3	1,104	1,312	,269	,003
	Grup İçi	676,682	804	,842			
	Toplam	679,995	807				
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	Gruplararası	7,449	3	2,483	2,338	,072	,173
	Grup İçi	853,972	804	1,062			
	Toplam	861,421	807				
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	Gruplararası	9,113	3	3,038	2,893	,034	,009
	Grup İçi	844,070	804	1,050			
	Toplam	853,183	807				
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	Gruplararası	2,912	3	,971	,690	,558	,210
	Grup İçi	1130,925	804	1,407			
	Toplam	1133,837	807				
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	Gruplararası	38,031	3	12,677	10,844	,000	,000
	Grup İçi	939,888	804	1,169			
	Toplam	977,920	807				
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	Gruplararası	4,319	3	1,440	3,189	,023	,045
	Grup İçi	362,966	804	,451			
		367,285	807				

Tablo 9. Sınıf Değişkeni Açısından Ders İçi Sanal Kaytarma Tamhane's T2 Testi

Bağımlı Değişken	Sınıf (I)	Sınıf (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	1.	2.	-,264	,107	,081
		3.	-,257	,100	,062
		4.	-,286*	,099	,025
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	1.	2.	-,206	,113	,343
		3.	-,288*	,107	,045
		4.	-,592*	,111	,000
	2.	1.	,206	,113	,343
		3.	-,082	,102	,963
		4.	-,386*	,106	,002
	3.	1.	,288*	,107	,045
		2.	,082	,102	,963
		4.	-,304*	,101	,016
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	1.	2.	-,168	,072	,118
		3.	-,197*	,065	,017
		4.	-,190*	,060	,010

Tablo 9'daki bulgulara göre ders içinde 'e-mail kontrol etme' davranışını, 1. sınıf öğrencileri, 4. sınıf öğrencilerine kıyasla daha az sergilemektedir. 'İşlenen konuya ilişkin araştırma yapma' davranışı ise 1. sınıf ile 3. ve 4. sınıf; 2. sınıf ile 4. sınıf; ve 3. sınıf ile 4. sınıf öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. 1. sınıf öğrencileri 3. ve 4. sınıf öğrencilerine göre; 2. sınıf öğrencileri 4. sınıf öğrencilerine göre; 3. sınıf öğrencileri ise 4. sınıf öğrencilerine göre söz konusu kaytarma davranışını daha az sergilemektedir. 'Genel ders içi sanal kaytarma' davranışının hangi sınıflar arasında farklılaştığına bakıldığında; farklılığın 1. sınıf ile 3. ve 4. sınıf arasında gerçekleştiği görülmektedir. 1. sınıf öğrencileri, 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden daha az ders içi sanal kaytarma davranışı sergilemektedir.

Öğrencilerin okul dışı ders çalışırken sergiledikleri sanal kaytarma davranışının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örnekler t testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Cinsiyet Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma

Okul Dışı Sanal Kaytarma		Ortalama	Std. Sapma	p
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim (Ekşi sözlük gibi)	Kız	2,83	1,212	,659
	Erkek	2,87	1,202	
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	Kız	2,82	1,251	,435
	Erkek	2,89	1,256	
Okul dışında ders çalışırken; blogları okurum	Kız	2,37	1,181	,266
	Erkek	2,46	1,188	
Okul dışında ders çalışırken; sosyal medyada zaman geçiririm	Kız	3,07	1,178	,137
	Erkek	2,94	1,197	
Okul dışında ders çalışırken; internetten müzik, video, doküman indiririm	Kız	2,83	1,293	,625
	Erkek	2,78	1,387	
Okul dışında ders çalışırken; internetten oyun oynarım	Kız	1,89	1,168	,000
	Erkek	2,27	1,377	
Okul dışında ders çalışırken; internette sörf yaparım	Kız	2,41	1,287	,590
	Erkek	2,46	1,277	
Okul dışında ders çalışırken; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	Kız	2,54	1,332	,642
	Erkek	2,58	1,292	
Okul dışında ders çalışırken; internet temelli sohbet programlarını (whatsapp, tango, Skype vb.) kullanırım	Kız	3,53	1,212	,022
	Erkek	3,32	1,340	
Okul dışında ders çalışırken; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	Kız	3,50	1,216	,903
	Erkek	3,51	1,172	
Genel: Okul Dışı Sanal Kaytarma	Kız	2,78	,808	,607
		2,81	,829	

Tablo 10'a göre; cinsiyet değişkeni açısından okul dışında ders çalışırken 'oyun oynama' ve 'sohbet araçlarını kullanma' kaytarma davranışlarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bulgulara göre erkek öğrenciler kız öğrencilere kıyasla 'oyun oynama' kaytarma davranışını daha fazla sergilemekte;

kız öğrenciler ise 'sohbet araçlarını kullanma' kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir.

Öğrencilerin okul dışında ders çalışırken sanal kaytarma davranışının yaşa göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örnekler t testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Yaş Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma

Okul Dışı Sanal Kaytarma		Ortalama	Std. Sapma	p
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim (Ekşi sözlük gibi)	22 yaş ve altı	2,87	1,209	,362
	23 yaş ve üstü	2,79	1,205	
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	22 yaş ve altı	2,86	1,263	,523
	23 yaş ve üstü	2,80	1,229	
Okul dışında ders çalışırken; blogları okurum	22 yaş ve altı	2,38	1,203	,382
	23 yaş ve üstü	2,46	1,136	
Okul dışında ders çalışırken; sosyal medyada zaman geçiririm	22 yaş ve altı	3,08	1,189	,026
	23 yaş ve üstü	2,88	1,170	
Okul dışında ders çalışırken; internette müzik, video, doküman indiririm	22 yaş ve altı	2,83	1,333	,500
	23 yaş ve üstü	2,76	1,325	
Okul dışında ders çalışırken; internette oyun oynarım	22 yaş ve altı	2,02	1,244	,554
	23 yaş ve üstü	2,08	1,322	
Okul dışında ders çalışırken; internette sörf yaparım	22 yaş ve altı	2,49	1,283	,038
	23 yaş ve üstü	2,28	1,273	
Okul dışında ders çalışırken; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	22 yaş ve altı	2,54	1,316	,580
	23 yaş ve üstü	2,60	1,316	
Okul dışında ders çalışırken; internet temelli sohbet programlarını (whatsapp, tango, Skype vb. kullanırım)	22 yaş ve altı	3,52	1,262	,016
	23 yaş ve üstü	3,29	1,267	
Okul dışında ders çalışırken; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	22 yaş ve altı	3,48	1,190	,404
	23 yaş ve üstü	3,56	1,217	
Genel: Okul Dışı Sanal Kaytarma	22 yaş ve altı	2,81	,804	,351
	23 yaş ve üstü	2,75	,844	

Tablo 11'e göre 'sosyal medyada zaman geçirme' ve 'sohbet araçları kullanma' sanal kaytarma davranışı yaş grupları arasında anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. 22 yaş ve altı öğrenciler söz konusu sanal kaytarma davranışını 23 yaş üstü öğrencilere kıyasla daha fazla sergilemektedir.

Öğrencilerin okul dışı ders çalışırken sergiledikleri sanal kaytarma davranışının bölümler arasında farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) testi yapılmış ve bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Bölüm Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma

Okul Dışı Sanal Kaytarma	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalama	F	p	Homojenlik Testi (p)
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	31,747	4	7,937	1,901	5,568	,000	,379
	1144,529	803	1,425	,993			
	1176,276	807					
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	26,776	4	6,694	2,731	4,336	,002	,599
	1239,576	803	1,544	1,261			
	1266,351	807					
Ders saati içinde; blogları okurum	19,782	4	4,945	,568	3,575	,007	,003
	1110,880	803	1,383	,901			
	1130,662	807					
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	20,955	4	5,239	,999	5,918	,005	,976
	1114,803	803	1,388	1,103			
	1135,757	807					
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	40,875	4	10,219	1,197	2,867	,000	,045
	1186,531	803	1,727	,975			
	1427,406	807					
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	18,245	4	4,561	1,104	5,199	,022	,005
	1277,566	803	1,591	,842			
	1295,811	807					
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	33,513	4	8,378	2,483	2,338	,000	,808
	1294,031	803	1,611	1,062			
	1327,545	807					
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	33,305	4	8,326	3,038	4,902	,001	,696
	1363,961	803	1,699	1,050			
	1397,266	807					
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	27,196	4	6,799	,971	4,303	,002	,210
	1268,824	803	1,580	1,407			
	1296,020	807					
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	25,754	4	6,438	12,677	4,566	,001	,001
	1132,215	803	1,410	1,169			
	1157,969	807					
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	20,382	4	5,096	1,440	7,917	,000	,341
	516,814	803	,644	,451			
	537,197	807					

Tablo 12'deki bulgulara göre; bölümler arasında sanal kaytarma davranış türlerinin tümü anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. 'Sanal toplulukları ziyaret etme', 'eğlence amaçlı video seyretme', 'sosyal medyada zaman geçirme', 'internette sörf yapma', 'e-mailleri kontrol etme', 'sohbet araçlarını kullanma' ve 'genel itibariyle sanal kaytarma davranışı' sergilemenin hangi bölümler arasında farklılaştığını tespit etmek amacıyla tukey testi (varyansların homojen olması nedeniyle) yapılmış ve bulgular Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13'e göre 'sanal toplulukları ziyaret etme' ve 'sohbet araçlarını kullanma' kaytarma davranışları YBS bölümü öğrencileri ile işletme ve iktisat bölümü öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. YBS bölümü öğrencileri, işletme ve iktisat bölümü öğrencilerine kıyasla söz konusu kaytarma davranışlarını daha fazla sergilemektedir.

'Eğlence amaçlı video seyretme' kaytarma davranışı YBS bölümü öğrencileri ile kamu yönetimi ve iktisat bölümü öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. YBS bölümü öğrencilerinin 'eğlence amaçlı video seyretme' kaytarma davranışı, kamu yönetimi ve iktisat öğrencilerinden daha fazladır.

'Sosyal medyada zaman geçirme', 'internette sörf yapma' ve 'e-mail kontrol etme' kaytarma davranışları YBS bölümü öğrencileri ile işletme, siyaset bilimi ve iktisat bölümü öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. YBS bölümü öğrencileri söz konusu sanal kaytarma davranışlarını diğer bölüm öğrencilerinden daha fazla sergilemektedir.

'Genel itibariyle okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma' davranışları YBS bölümü öğrencileri ile diğer bölüm öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. YBS bölümü öğrencileri, okul dışında ders çalışırken sanal kaytarma davranışını daha fazla sergilemektedir.

'Blogları okuma', 'müzik-video indirme', 'oyun oynama' ve 'ilgili konuya ilişkin araştırma yapma' sanal kaytarma davranışlarının hangi bölüm öğrencileri arasında farklılaştığını tespit etmek amacıyla tamhane's T2 (varyansların homojen olmaması nedeniyle) yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 13. Bölüm Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma Tukey Testi

Bağımlı Değişken	Bölüm (I)	Bölüm (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim (Ekşi sözlük gibi)	YBS	İşletme	,417*	,120	,005
		Siyaset Bil.	,216	,146	,578
		Maliye	,293	,170	,423
		İktisat	,572*	,129	,000
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	YBS	YBS	,341	,125	,052
		Siyaset Bil.	,599*	,152	,001
		Maliye	,177	,177	,856
		İktisat	,368*	,134	,049
Okul dışında ders çalışırken; sosyal medyada zaman geçiririm	YBS	İşletme	,353*	,119	,025
		Siyaset Bil.	,441*	,144	,019
		Maliye	,276	,168	,473
		İktisat	,446*	,127	,005
Okul dışında ders çalışırken; internette sörf yaparım	YBS	İşletme	,460*	,128	,003
		Siyaset Bil.	,501*	,155	,011
		Maliye	,428	,181	,126
		İktisat	,586*	,137	,000
Okul dışında ders çalışırken; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	YBS	YBS	,366*	,131	,043
		Siyaset Bil.	,640*	,159	,001
		Maliye	,373	,186	,265
		İktisat	,507*	,141	,003
Okul dışında ders çalışırken; internet temelli sohbet programlarını (whatsapp, tango, Skype vb. kullanım)	YBS	İşletme	,483*	,127	,001
		Siyaset Bil.	,417	,154	,053
		Maliye	,215	,179	,751
		İktisat	,445*	,136	,010
Genel: Okul Dışı Sanal Kaytarma	YBS	İşletme	,352*	,081	,000
		Siyaset Bil.	,396*	,098	,001
		Maliye	,333*	,115	,031
		İktisat	,458*	,087	,000

Tablo 14. Bölüm Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma Tamhane's T2 Testi

Bağımlı Değişken	Bölüm (I)	Bölüm (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Okul dışında ders çalışırken; blogları okurum	YBS	İşletme	,156	,128	,918
		Siyaset Bil.	,225	,146	,736
		Maliye	,625*	,164	,002
		İktisat	,217	,137	,701
Okul dışında ders çalışırken; internetten müzik, video, doküman indirim	YBS	YBS	,487*	,133	,003
		Siyaset Bil.	,598*	,147	,001
		Maliye	,275	,196	,828
		İktisat	,614*	,140	,000
Okul dışında ders çalışırken; internetten oyun oynarım	İŞLETME	İşletme	-,024	,130	1,000
		Siyaset Bil.	,124	,142	,992
		Maliye	,297	,172	,600
		İktisat	,335*	,115	,037
Okul dışında ders çalışırken; işlenen konu hakkında internetten araştırma yaparım	YBS	İşletme	,428*	,111	,001
		Siyaset Bil.	,174	,136	,896
		Maliye	,346	,173	,385
		İktisat	,469*	,121	,001

Tablo 14'e göre 'blogları okuma' kaytarma davranışı, YBS bölümü öğrencileri ile maliye bölümü öğrencileri arasında farklılaşmaktadır. YBS bölüm öğrencileri, maliye bölümü öğrencilerinden daha fazla söz konusu kaytarma davranışını sergilemektedir.

'Müzik-video indirme' kaytarma davranışının hangi bölüm öğrencileri arasında farklılaştığına bakıldığında; farklılığın YBS öğrencileri ile işletme, siyaset bilimi ve iktisat öğrencileri arasında ortaya çıktığı görülmektedir. YBS öğrencileri, diğer bölüm öğrencilerinden müzik-video indirme davranışını daha fazla sergilemektedir.

Tablo 14'den elde edilen bir diğer bulgu; işletme bölü-

ümü öğrencilerinin 'oyun oynama' kaytarma davranışını iktisat bölümü öğrencilerinden daha fazla sergilemesidir. 'İlgili konuya ilişkin araştırma yapma' kaytarma davranışı ise YBS bölümü öğrencileri ile işletme ve iktisat bölümü öğrencileri arasında farklılaşmıştır. YBS öğrencilerinin söz konusu kaytarma davranışını, işletme ve iktisat öğrencilerinden daha fazla sergilediği belirlenmiştir.

Katılımcı öğrencilerin okul dışında ders çalışırken sergilediği sanal kaytarma davranışının sınıf değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) testiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15. Sınıf Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalama	F	p	Homojenlik Testi (p)
Ders saati içinde; internet üzerinde oluşmuş olan sanal toplulukları ziyaret ederim	Gruplararası	5,128	3	1,709	1,174	,319	,189
	Grup İçi	1171,148	804	1,457			
	Toplam	1176,276	807				
Ders saati içinde; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	Gruplararası	24,723	3	8,241	5,336	,001	,821
	Grup İçi	1241,629	804	1,544			
	Toplam	1266,351	807				
Ders saati içinde; blogları okurum	Gruplararası	10,297	3	3,432	2,463	,061	,025
	Grup İçi	1120,366	804	1,393			
	Toplam	1130,662	807				
Ders saati içinde; sosyal medyada zaman geçiririm	Gruplararası	5,273	3	1,758	1,250	,290	,068
	Grup İçi	1130,484	804	1,406			
	Toplam	1135,757	807				
Ders saati içinde; internetten müzik, video, doküman indiririm	Gruplararası	6,517	3	2,172	1,229	,298	,410
	Grup İçi	1420,889	804	1,767			
	Toplam	1427,406	807				
Ders saati içinde; internetten oyun oynarım	Gruplararası	2,190	3	,730	,454	,715	,025
	Grup İçi	1293,621	804	1,609			
	Toplam	1295,811	807				
Ders saati içinde; internette sörf yaparım	Gruplararası	4,907	3	1,636	,994	,395	,295
	Grup İçi	1322,638	804	1,645			
	Toplam	1327,545	807	7,981			
Ders saati içinde; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	Gruplararası	40,406	3	13,469	7,981	,000	,057
	Grup İçi	1356,860	804	1,688			
	Toplam	1397,266	807				
Ders saati içinde; internet temelli sohbet programlarını (Whatsapp, Tango, Skype) kullanırım	Gruplararası	6,231	3	2,077	1,295	,275	,761
	Grup İçi	1289,789	804	1,604			
	Toplam	1296,020	807				
Ders saati içinde; işlenen konu hakkında internette araştırma yaparım	Gruplararası	5,893	3	1,964	1,371	,250	,768
	Grup İçi	1152,076	804	1,433			
	Toplam	1157,969	807				
Genel: Ders İçi Sanal Kaytarma	Gruplararası	5,400	3	1,800	2,721	,043	,015
	Grup İçi	531,797	804	,661			
		537,197	807				

Tablo 15'e göre; 'eğlence amaçlı video seyretme', 'e-mail kontrol etme' ve genel itibariyle 'okul dışı sanal kaytarma' davranışları öğrencilerin bu oldukları sınıflar açısından farklılaşmaktadır. 'Eğlence amaçlı video seyretme' ve 'e-mail kont-

rol etme' kaytarma davranışlarındaki farklılığın kaynağını tespit etmede tukey testi (varyansların homojen olması nedeniyle) yapılmış ve bulgular Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Sınıf Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma Tukey Testi

Bağımlı Değişken	Sınıf (I)	Sınıf (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	1.	2.	-,510*	,136	,001
		3.	-,411*	,134	,012
		4.	-,402*	,126	,008
Okul dışında ders çalışırken; e-mailimi kontrol eder ve cevaplarım	1.	2.	-,325	,142	,103
		3.	-,455*	,140	,006
		4.	-,633*	,132	,000

Tablo 16'ya göre 'eğlence amaçlı video seyretme' kaytarma davranışı 1. sınıf ile diğer sınıflar arasında farklılaşmıştır. 1. sınıf öğrenciler 'eğlence amaçlı video seyretme' kaytarma davranışını, diğer sınıf öğrencilerine kıyasla daha az sergilemiştir. 'E-mail kontrol etme' kaytarma davranışı ise 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında farklılaşmıştır. 3. ve 4. sınıf öğrencileri, 1. sınıf öğrencilerine nazaran söz konusu kaytarma davranışını daha fazla sergilemiştir.

Bir bütün olarak okul dışı sanal kaytarma davranışının hangi sınıflar arasında farklılaştığı tamhane's T2 testiyle (varyansların homojen olmaması nedeniyle) tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 17. Sınıf Değişkeni Açısından Okul Dışı Sanal Kaytarma Tamhane's T2 Testi

Bağımlı Değişken	Sınıf (I)	Sınıf (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Okul dışında ders çalışırken; internet üzerinden eğlence amaçlı video seyredirim	1.	2.	-,229*	,081	,030
		3.	-,172	,080	,176
		4.	-,209*	,076	,038

Tablo 17'ye bakıldığında; 1. sınıf öğrencileri ile 2. ve 4. sınıf öğrencileri arasında okul dışında ders çalışma saatlerinde sanal kaytarma davranışı farklılaşmıştır. 2. ve 4. sınıf öğrencileri 1. sınıf öğrencilerinden daha fazla okul dışı sanal kaytarma davranışı sergilemiştir.

Katılımcı öğrencilerin ders içi ve dışı sergiledikleri sanal kaytarma davranışının sosyal medya kullanım süresi açısından farklılığı tek yönlü varyans (ANOVA) testiyle incelenmiş ve bulgular Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18'e göre sosyal medya kullanım süresi gruplarında okul dışı sanal kaytarma düzeyleri anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Farklılığın kaynağını tespit etmek amacıyla tamhane's T2 testi (varyansların homojen olmaması nedeniyle) yapılmış ve bulgular Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 18. Sosyal Medya Kullanım Süresi Değişkeni Açısından Ders İçi ve Okul Dışı Sanal Kaytarma

Ders İçi Sanal Kaytarma	Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalama	F	p	Homojenlik Testi (p)
Ders İçi Sanal Kaytarma	Gruplararası	14,412	4	3,603	8,199	,000	,009
	Grup İçi	352,872	803	,439			
	Toplam	367,285	807				
Okul Dışı Sanal Kaytarma	Gruplararası	38,290	4	9,573	15,407	,000	,002
	Grup İçi	498,906	803	,621			
	Toplam	537,197	807				

Tablo 19. Sosyal Medya Kullanım Süresi Değişkeni Açısından Ders İçi ve Okul Dışı Sanal Kaytarma Tamhane's T2 Testi

Bağımlı Değişken	Bölüm (I)	Bölüm (J)	Ortalama Farkı (I-J)	SS	p
Ders İçi Sanal Kaytarma	1 saatten az	1-1,5 saat	-,182	,082	,255
		2-2,5 saat	-,248*	,079	,021
		3 saat ve üzeri	-,423*	,078	,000
		Kullanmıyorum	-,017	,148	1,000
	1-1,5 saat	1 saatten az	,182	,082	,255
		2-2,5 saat	-,066	,063	,970
		3 saat ve üzeri	-,241*	,063	,001
		Kullanmıyorum	,165	,140	,946
Okul Dışı Sanal Kaytarma	1 saatten az	1-1,5 saat	-,235	,116	,378
		2-2,5 saat	-,352*	,113	,026
		3 saat ve üzeri	-,653*	,114	,000
		Kullanmıyorum	,002	,223	1,000
	1-1,5 saat	1 saatten az	,235	,116	,378
		2-2,5 saat	-,117	,071	,653
		3 saat ve üzeri	-,418*	,072	,000
		Kullanmıyorum	,236	,204	,953

Tablo 19'daki bulgular ders içi ve okul dışı sanal kaytarma davranışının sosyal medyayı 1 saatten az kullanan öğrenciler ile 2-2,5 ve 3 saat ve üzeri kullanan öğrenciler arasında; ve 1-1,5 saat kullanan öğrenciler ile 3 saat ve üzeri kullanan öğrenciler arasında farklılaştığını göstermektedir. 1 saatten az

kullanan öğrenciler 2-2,5 ve 3 saat ve üzeri sosyal medya kullanan öğrencilerden daha az; 1-1,5 saat kullanan öğrenciler, 3 saat ve üzeri sosyal medya kullanan öğrencilerden daha az kaytarma davranışına yönelmiştir

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin ders içi ve okul dışı ders çalışma saatlerinde sergilemiş oldukları sanal kaytarma davranışı düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca, araştırmada ders içi ve okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışlarının cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf ve sosyal medya kullanım süresi açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. 808 üniversite öğrencisinden anket tekniğiyle toplanan veriler doğrultusunda, gerekli analizler yapılmış ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Araştırmada elde edilen bulgulardan birisi öğrencilerin genel itibarıyla ders içi sanal kaytarma davranışlarını bazen sergilediği yönündedir. Bulgular, öğrencilerin ders içinde 'işlenen konuyla ilgili' sanal kaytarma davranışını daha fazla sergilediğini göstermiştir. Öğrencilerin sergiledikleri kaytarma davranışının dersle ilgili konularda olması, söz konusu kaytarmanın aslında olumsuz olmadığını; aksine öğrencilerin derse ve konuya ilişkin ilgilerinin bir sonucu olduğunu, dolayısıyla da olumlu olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulardan bir diğerine göre, öğrenciler genel itibarıyla okul dışında ders çalışma saatlerinde sanal kaytarma davranışlarını orta düzeyde (arada sırada) sergilemektedir. Söz konusu davranışların türüne bakıldığında; en fazla 'işlenen konuya ilişkin araştırma yapma' kaytarma davranışının sergilendiği görülmüştür. Bu bulgu öğrencilerin aslında ders çalışma esnasında konuya tümüyle yoğunlaştıklarını ve konuyla ilgili yeni şeyler öğrenmeye çalıştıklarını; dolayısıyla sergilenen kaytarma davranışının olumlu olabileceğini göstermektedir.

Cinsiyet değişkeninin ders içi sanal kaytarma davranışlarında farklılık ortaya çıkarıp çıkarmadığı incelenmiş ve internetten 'eğlence amaçlı video izleme' ve 'oyun oynama' davranışlarında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Yapılan analizlerde erkek öğrencilerin her iki kaytarma davranışını, kız öğrencilerden daha fazla sergilediği görülmüştür. Toplumumuzda erkeklerin küçük yaşlardan itibaren eğlence ve oyuna daha düşkün olduğu göz önüne alındığında, söz konusu bulgunun oldukça mantıklı olduğu söylenebilir.

Cinsiyet değişkeninin okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışlarında farklılık ortaya çıkarıp çıkarmadığı incelendiğinde; internetten 'oyun oynama' ve 'whatsapp gibi sohbet programları kullanma' davranışlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Yapılan analizler, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla oyun oynama davranışını sergilediğini; kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere göre daha fazla sohbet programlarını kullandığını göstermiştir. Bu durum erkeklerin kız öğrencilere göre oyuna daha fazla düşkün olmasıyla; kız öğrencilerin ise erkeklere göre hem arkadaşlarına hem de aile bireylerine daha düşkün olmasıyla, dolayısıyla da onlarla daha fazla sohbet edip günlük olarak yaşadıkları olayları ayrıntılı olarak anlatmasıyla açıklanabilir.

Yaş değişkeni açısından sergilenen kaytarma davranışları incelendiğinde ders içi 'işlenen konuya ilişkin araştırma yapma' kaytarma davranışında; okul dışı ders çalışırken 'sosyal medyada zaman geçirme' ve 'whatsapp gibi sohbet programları kullanma' kaytarma davranışlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Analizlere göre; 23 yaş ve üstündeki öğrencilerin ders içinde işlenen konuya ilişkin araştırma yapma davranışını daha fazla; 22 yaş ve altındaki öğrencilerin ise okul dışında ders çalışırken sosyal medya ve sohbet programları kullanma davranışlarını daha fazla sergiledikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Yaşla paralel olarak öğrencilerin daha üst sınıflarda olabileceği göz önüne alındığında; yaşça büyük öğrencilerinden öğrenme ve biran önce mezun olma amacıyla derste konuya ilişkin araştırmalar yapması oldukça tutarlı bir bulgudur.

Bölüm değişkeninin ders içi sanal kaytarma davranışlarında farklılaşma ortaya çıkarıp çıkarmadığına ilişkin bulguya bakıldığında, ders içi 'internetten oluşmuş sanal toplulukları ziyaret etme' ve 'internetten sörf yapma' kaytarma davranışlarında farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın kaynağı incelenmiş ve YBS bölümü öğrencilerinin her iki davranışı da iktisat öğrencilerine kıyasla daha fazla sergilediği belirlenmiştir.

Bölüm değişkeninin okul dışı ders çalışırken sergilenen sanal kaytarma davranışlarında farklılaşma ortaya çıkarıp çıkarmadığı incelenmiş ve hem genel itibarıyla hem de her bir kaytarma davranışı açısından anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Farklılıkların kaynağını belirlemeye ilişkin yapılan analizlerde; YBS bölümü öğrencilerinin genel itibarıyla okul dışı ders çalışma saatlerinde sergilediği kaytarma davranışının diğer bölüm öğrencilerine kıyasla daha fazla olduğu görülmüştür. YBS bölümü öğrencilerinin kayıtlı oldukları bölüm gereği teknolojiye daha yakın olması bu bulgunun oldukça tutarlı olduğunun göstergesidir.

Sınıf değişkeninin öğrencilerin ders içi ve okul dışı ders çalışırken sergiledikleri sanal kaytarma davranışlarında farklılıklar ortaya çıkarıp çıkarmadığı incelenmiş ve anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Farklılığın kaynağına ilişkin analizlerde üniversitede daha altsınıfta bulunan öğrencilerin bazı üst sınıf gruplarına göre ders içi ve okul dışı ders çalışma saatlerindeki sanal kaytarma davranışını daha az sergilediği görülmüştür. Söz konusu bulgunun nedeni, alt sınıf öğrencilerinin üniversitede yeni olması nedeniyle ders içinde bu davranışı sergilemekten çekinmesi; okul dışında ise çevreye hemen alışamaması veya yeterince arkadaş edinmemesi nedeniyle sohbet, sosyal medya vb. araçları çok fazla kullanmamasından kaynaklanabilir.

Son olarak; araştırmada sosyal medya kullanım süresi ile her iki sanal kaytarma davranışı arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür. Yapılan analizlerde sosyal medyada daha fazla zaman geçiren öğrencilerin kaytarma davranışlarının da daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Yapılan bu araştırmanın bazı kısıtları mevcuttur. Araştırmada her ne kadar örneklemimiz yeterli düzeyde olsa da, verilerin sadece 'İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi' öğrencilerinden toplanması, diğer fakülte öğrencileriyle kıyaslanmaması bu kısıtlardan birisidir. Öte yandan söz konusu bulguların diğer üniversite öğrencileriyle kıyaslanmaması da bir kısıt olarak görülebilir. Gelecekteki araştırmalara bu kısıtları karşılayacak düzeyde veriler toplaması ve karşılaştırma yapması önerilebilir.

Kaynakça

- Anandarajan, M. ve Simmers, C. A. (2005). Developing Human capital Through Personal Web Use in the Workplace: Mapping Employee Perceptions, Communications of the Association for Information Systems, 15, 776-791.
- Arabacı, İ. B. (2017). Investigation Faculty of Education Students' Cyberloafing Behaviors in terms of Various variables, TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology, 16 (1), 72-82.
- Bayram N. (2009). *Sosyal Bilimlerde SPSS İle Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Blanchard, A. L. ve Henle, C. A. (2008). Correlates of different forms of cyberloafing: The role of norms and external locus of control, Computers in Human Behavior, 24, 1067-1084.
- Candan, H. ve İnce, M. (2016). Siber Kaytarma Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Emniyet Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 229-235.
- Cavusoglu, S., Palamutcuoglu A., & Palamutcuoglu, B. T. (2014). The Impact Of Demographics Of Employees On Cyberloafing: An Empirical Study On University Employees. *Research Journal Of Business And Management*, 1(3), 149-168.
- Demir, Ö. ve Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi Okuryazarlığı, İnternet Bağımlılığı, Sanal Aylaklık ve Çeşitli Diğer Değişkenlerin Sanal Zorbalık ile İlişkinin İncelenmesi, *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1), 1-26.
- Ergün, E. ve Altun, A. (2012), Öğrenci Gözüyle Siber Aylaklık ve Nedenleri, *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(1), 36-53.
- Heiman, G.W. (2011). *Basic Statistics for the Behavioral Sciences*. Canada: Cengage Learning.
- İnce, M. ve Gül, H. (2011). The Relation of Cyber Slacking behaviors with various Organizational Outputs: Example of Karamanoğlu Mehmetbey University, *European Journal of Scientific Research*, 52 (4), 507-527.

Kaplan, M. ve Çetinkaya, A. Ş. (2014). Sanal kaytarma ve Demografik Özellikler Açısından Farklılıklar: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25 (1), 26-34.

Keklik, B., Kılıç, R., Yıldız, H. ve Yıldız, B. (2015). Sanal Kaytarma Davranışlarının Örgütsel Öğrenme Kapasitesi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Business and Economics Research Journal*, 6 (3), 129-144.

Kim, S. J. ve Byrne, S. (2011). Conceptualizing personal web usage in the work context: A preliminary framework, *Computers in Human Behavior*, 27, 2271- 2283.

Kurt, M. (2011). Siber Aylaklık Davranışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, 5th International Computer & Technology Symposium, Proceedings Book (Ed. Genç, Z. 22-24 September), Fırat Üniversitesi, s, 935-941.

Lee, C.F., Lee, J.C., Lee, A.C. (2000). *Statistics for Business and Financial Economics*. Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.

Lieberman, B., Seidman, g., Mckenna, K. Y. A., ve Buffardi, L. E. (2011). Employee job attitudes and organizational characteristics as predictors of cyberloafing, *Computers in Human Behavior*, 27, 2192-2199.

Lim, V. K. G. (2002). The IT way of loafing on the job: cyberloafing, neutralizing and organizational justice, *Journal of Organizational Behavior*, 23, 675-694.

Lim, V. K. G. ve Chen, D. J. Q. (2012). Cyberloafing at the workplace: gain or drain on work?, *Behaviour & Information Teknoloji*, 31(4), 343-353.

Lim, V. K. G. ve Teo, T. S. H. (2005). Prevalence, perceived seriousness, justification and regulation of cyberloafing in Singapore An exploratory study, *Information Management*, 42, 1081-1093.

Özdemir, B. ve Taşçı (2016). Sanal Kaytarma Türü Sapkın Davranışların Örgütsel Yapı ile Olan İlişkisi: Bir Kamu Kuruluşu Örneği, *Journal of Organizational Behavior Research*, 1(2), 1-14.

Özkalp, E., Aydın, U. ve Tekeli, S. (2012). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri, *Çimento Endüstrisi İşveren Dergisi*, 26(2), 18-33.

Robinson, S. ve Bennett (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study, *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.

Ünal, Ö. F. ve Tekdemir, S. (2015). Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-118.

Ünal, Ö. F., Tekdemir, S., ve Yıldızbaş, S. (2015). Kamu Çalışanlarının Sanal Kaytarma Amaçları Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 515-534.

Vitak, J., Crouse J. ve LaRosa, R. (2011). Personal Internet use at work: Understanding cyberslacking, *Computers in Human Behavior*, 27, 1751-1759.

Yağcı, M. ve Yüceler, A. (2016). Kavramsal Boyutlarıyla Sanal Kaytarma, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(2), 663-673.

Öz Yeterlilik ve Özgüvenin İşgücü ve İstihdama Etkisine Bir Bakış¹

Şerife DURMAZ²

Süleyman Demirel Üniversitesi

Kenan ÖREN³

Süleyman Demirel Üniversitesi

Öz

İşgücü ve istihdama etki eden pek çok sosyal, ruhsal, ekonomik faktörler ya da bir başka bakış açısıyla içsel ya da dışsal faktörler olmakla birlikte benzer beşeri sermaye birikimine sahip kişilerin farklı işlere ve farklı statülere sahip olduğu veya farklı ücret düzeylerinde ve farklı işgücü piyasası türlerinde (birincil ve ikincil işgücü piyasaları) çalıştıkları görülmektedir. Bu farklılığın sebebi olabilecek biraz öncede belirtilen pek çok değişken olabilmekle birlikte bu çalışmada işgücü piyasasında emeğini ortaya koyan kişilerin özgüvenlerinin ve öz yeterliliklerinin işgücü piyasasındaki konumlarını ya da işgücü piyasasına girişlerini ne şekilde etkilediği yapılan literatür araştırması ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda yüksek öz yeterliliğin hem iş performansında ve verimlilikte artışa sebep olduğu hem de çalışma hayatında zaman zaman ortaya çıkan kaygı ve stres gibi olumsuz düşünceleri engellediği görülmüştür. Ayrıca yüksek özgüven sahibi kişilerin düşük anksiyete düzeyleri, daha yüksek iş ve genel hayattan tatmin, yönetsel stresle daha iyi baş edebilme ve iş hayatlarında ve istihdam edilmelerinde büyük bir avantaj sağladıkları gibi çıkarımlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Özgüven, Öz yeterlilik, İstihdam, İşsizlik, İşgücü

A Research For The Effect Of Self-Efficacy And Self-Confidence To Labor Force And Employment

Abstract

Besides, there are many social, psychological and economic factors, or in other words, internal and external factors, affecting labor force and employment; it could be observed that people who have similar human capital accumulation work for different jobs under different titles or they work with different salary levels and in different labor force markets (primary and secondary labor force markets). As above stated, many variables could be attributed to this differentiation, however, in this study, the effect of self-confidence and self-efficacy of people in the labor force on their status in the labor force market and their entrance to the labor force is analyzed with a literature research.

According to the research results, high level of self-efficacy causes an increase in both job performance and productivity and it eliminates negative thoughts including worry and stress, sometimes occurred in working life. Additionally, people who have higher levels of self-confidence have low levels of anxiety, higher level of satisfaction from business and their daily lives, ability to deal with managerial stress more successfully, have greater advantage on business and being recruited for a job.

Key Words:

Self Confidence, Self Efficacy, Employment, Unemployment, Labour

¹Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı doktora öğrencisi Şerife Durmaz tarafından Prof. Dr. Kenan Ören'in danışmanlığında yürütülmekte olan ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 3634-D1-13 No'lu doktora projesi ile desteklenen doktora tezinden türetilmiştir.

²Arş.Gör. , Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, durmazserife@gmail.com

³Prof.Dr. , Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kenanoren@sdu.edu.tr,

Giriş

İşgücü piyasasındaki ya da işgücü piyasasına girecek olan bireylerin karşılaştıkları sorunları aşma ya da aşamama biçimleri, yaptıkları işte göstermiş oldukları performans, yaptıkları ya da yapacakları görevlerinde göstermiş oldukları çaba ve birçok değişken bu kişilerin işe kabullerini, terfilerini, alacak oldukları ücreti yada başarı kariyerleri gibi pek çok değişkeni etkilemektedir.

Özgüven ve öz yeterlilik yukarıda sayılan değişkenleri etkileyen değişkenlerin başında gelmektedir. Bu sebeple bu değişkenleri etkileyen, arttıran ve azaltan etkileri ortaya koyarak bu değişkenlerin işgücü piyasasına ve istihdama olumlu etki edecek şekilde yönlendirilmesi hem işçi hem işveren hem de tüm ekonomik piyasa açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu değişkenlerin bireyin performans, girişimcilik, başarı ve verimliliğini etkilemesinden dolayı bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan da büyük önem arz etmektedir. Yine bu değişkenler özellikle dezavantajlı olarak kabul edilen gruplar üzerinde (engelliler, kadınlar, azınlık gruplar,v.d. ...) de büyük etkiye sahiptir.

Öz Yeterlilik Tanımı ve İşgücü İlişkisi

Öz Yeterlilik Tanımı

Bir kişinin bir mesleği etkin bir şekilde yerine getirebilmesi, mesleki yeterliliğin yanında o mesleğin gereklerini yerine getirebileceğine olan inancı ile alakalıdır. İlk defa Sosyal Öğrenme Kuramı ile Bandura (1986) tarafından kullanılan öz yeterlilik (self efficacy), bireyin belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak yapabilme kapasitesine ilişkin kendine dönük algılayışı, yargısı ve inancıdır (Chenv.d.,2001, s. 62).

Öz yeterlilik; “muhtemel durumları yönetmek için gerekli olan eylem planlarını organize etmek ve yürütmek için kişinin kabiliyetlerine inanması”dır (Bandura, 1995, s. 2). Öz yeterlilik, Bandura tarafından birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Algılanan öz yeterlilik; kişilerin belirlenmiş performans türlerini elde etmek için gerekli olan, eylem planlarını düzenleme ve yürütme için kendi yetenekleri konusundaki yargılarıdır (Bandura, 1986, s. 391), kişilerin

belirlenmiş düzeylerde ki performans seviyelerini üretmeye yönelik hayatlarına etki eden olaylar üzerinde etki yapan yetenekleri hakkındaki inançlarıdır (Bandura, 1994, s. 71), verilen kazanımları meydana çıkarmak için gerekli olan eylem planlarını organize etmek ve yürütmek için kişinin yeteneklerine olan inancına işaret eder (Bandura, 1994, s. 3) gibi tanımlamalara sahiptir. Kısaca öz yeterlilik, bireyin belli bir performansı göstermesi için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı bir şekilde yapma kapasitesine denmektedir. Bandura tanımlarında yeteneklerden bahsederken kullandığı kelime olarak “capability” kelimesini kullanmıştır. Bunun “ability” olarak kullanılmaması mevcut yetenek düzeyi yerine potansiyel yetenek düzeyinin kastedilmiş olmasındandır (<http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/AbilityCapability.html>).

Öz yeterlilik teorisi, öz yeterlilik beklentisinin, sonuç beklentisinden bağımsız olduğunu savunmaktadır. Yani yukarıda ki tanımda da olduğu gibi bir işin üstesinden gelmeye ilişkin bireysel inanç olan öz yeterlilik ile bir işin sonucu ile ilgili olan sonuç beklentisi bir birinden bağımsız iki faktördür (Madduxv.d., 1982, s. 207). Öz yeterlilik teorisi yeterlilik beklentilerinin davranışın merkezi temel belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak çıktılarına yönelik beklentilerin daha önemli olabileceği ya da her ikisinin doğrusal olarak birleşebileceği veyahut çoklu bir şekilde davranışı belirleyebileceği de tartışılmaktadır (Lee, 1984, s. 509). Bandura, öz yeterliliği insan davranışlarının açımlayıcı modeli bağlamında tanıtmaktadır. Burada öz yeterlilik beklenen davranış çıktılarına nedensel olarak etkilemektedir. Pek çok araştırma sonucu beklenen sonuçların öz yeterlilik yargılarını nedensel olarak etkilediğini gösterirken bazı yazarlar bu ilişkinin öz yeterlilik teorisini geçersiz kıldığını iddia etmektedir (Williams, 2010, s. 417).

Öz yeterlilik deneyimler kanalıyla yavaşça artan karmaşık, bilişsel, sosyal, dilsel ve / veya fiziksel becerilerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda Bandura (1986) öz yeterliliğin geliştirilmesinde deneyimlerin dört kategori de kullanıldığını iddia etmektedir. Bunlar doğrudan deneyimler, dolaylı deneyimler, sosyal ikna ve kişilerin yeteneklerini

hesaplarken ki psikolojik ve duygusal durumlarıdır. Ayrıca bu deneyimlerin yeterlilik algularını etkilediğini, bireyin bilişsel değerlendirme ve bu deneyimlerini entegre etmesi sonucu kendi öz yeterliliğini belirlediğini ileri sürmektedir (Randhawa, 2004, s. 337). Yani bireyin öz yeterlilik inancını; doğrudan deneyimler, dolaylı deneyimler, sosyal ikna ve fizyolojik ve duygusal durum (psikolojik durum) etkilemektedir. Bunlardan en etkili olanın bireysel yaşantısında tecrübe ettiği deneyimleri sonucundaki çıkarımları olan doğrudan deneyimlerdir (Demirdağ, 2015, s. 37). Dolaylı deneyimler; kişinin kendisine benzer bireylerin başarılı ya da başarısız etkinlikleri bireyin aynı etkinliklerde kendinin de başarılı ya da başarısız olacağına olan inancını etkilemesidir. Sosyal ikna ise, kişiye o işi başarabileceğine yönelik etraftan söylenen gerçekçi ikna edici sözlerin kişinin başarılı olmaya ilişkin çabalarını desteklemesidir. Psikolojik durum ise bireyin bir şeyi başarma ya da başarısız olma beklentisidir. Tüm bu değişkenler öz yeterliliği etkilemektedir (Çubukçu ve Girmen, 2007, s. 4).

Daha ayrıntılı olarak anlatılacak olursa insanların yeterlilik hakkında ki inançları dört ana etki kaynağı tarafından geliştirilebilir. Güçlü bir yeterlilik hissi yaratmanın en etkili yolu, üstünlük (mastery) deneyimleri yoluyla sağlanır. Başarılar kişinin kişisel yeterliliğine güçlü bir inanç kazandırır. Başarısızlıklar, özellikle de yeterlilik duygusu sıkı bir şekilde kurulmadan önce gerçekleşirse yeterlilik inancını sarsmaktadır. İnsanlar bir şeyi kolay başarırlarsa, hızlı sonuçlar beklemektedirler ve başarısızlıkla kolayca caydırılmaktadırlar. Esnek bir yeterlilik hissi, engelleri aşmaya yönelik çabalar ve deneyim gerektirir. İnsanın yaşadığı bazı aksaklıklar ve güçlükler, başarının genellikle sürekli çaba gerektirdiğini öğretmek için yararlı bir amaca hizmet eder. İnsanlar, başarılı olmak için ellerinden gelen şeylere sahip olduklarına ikna olduktan sonra, sıkıntıya kapılmadan o işi yapmaya cesaret ederler ve aksiliklerden hızla geri adım atarak doğruya yönelirler ve bunun sonucu zor zamanlardan kurtularak, sıkıntıdan daha güçlü çıkarlar. Yeterliliğin öz inançlarını yaratmanın ve güçlendirmenin ikinci yolu, sosyal modellerin sağladığı dolaylı (vi-

carious) deneyimleridir. Kendine benzer insanların sürekli çaba sarf ederek başarılı olduklarını görmek gözlemcilerin, sahip oldukları yeteneklerin, başarılı olmak için karşılaştırılabilir yeterliliklere sahip olduklarına olan inançlarını arttırmaktadır. Aynı şekilde, yüksek çaba sarf etmelerine rağmen başarısız olan başkalarının başarısızlığına dikkat etmek, gözlemcilerin kendi yeterliliklerine ilişkin kararlılıklarını azaltmakta ve çabalarını zayıflatmaktadır. Modellemenin (model alınan kişinin), algılanan öz yeterlilik üzerindeki etkisi, modellerle benzerlikten güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Kabul edilen benzerlik ne kadar büyük olursa, modellerin başarıları ve başarısızlıkları daha inandırıcı olmaktadır. İnsanlar, modelleri kendilerinden çok farklı görürlerse, algılanan öz yeterlilik, modellerin davranışlarından ve ürettiği sonuçlardan fazla etkilenmemektedir. Toplumsal ikna, insanların başarıya ulaşmaları için sahip oldukları inançlarını güçlendirmenin üçüncü bir yoludur. Belirli yeterliliklere hâkim olma yeteneklerine sahip oldukları konusunda ikna olan insanlar, kendileri hakkında şüpheleri olduğunda ve sorunlar fazlaştığında ya da oluştuğunda kişisel eksiklikler üzerinde durmaktansa, daha fazla çaba sarf edip bu süreçten çıkmaya gayret gösterir ve kendilerine olan inançlarını sürdürürler. Kişinin algılanan öz yeterliliğini kapsayan alanlarında ki ikna edici artışlar, insanları başarılı olmak için yeterince çabalamasına yol açtığı ölçüde, becerileri ve kişisel yeterlilik duygusunu geliştirmektedir. İnsanların kişisel yeterliliklerine ilişkin kararlarını ruh hali de ayrıca etkilemektedir. Pozitif ruh hali, algılanan öz yeterliliği artırırken, umutsuz ruh hali azaltmaktadır. Yeterliliğin öz inançlarını değiştirmenin dördüncü yolu ise, insanların stres tepkilerini azaltmak ve olumsuz duygusal eğilimlerini değiştirme ve fiziksel durumlarının yanlış yorumlanmasını önlemektir (Bandura, 1994, s. 71-72).

Bandura, kişinin sahip olduğu öz yeterlilik inancının, bulunduğu belirli bir durumda nasıl hissedeceği, düşüneceği, davranacağı ve kendini nasıl motive edeceğini belirleyen bir unsur olarak gördüğünü bu nedenle de güçlü bir öz yeterlilik hissinin bireyin mutluluğunu ve başarısını çeşitli şekillerde geliştireceğine inanmaktadır. Yani bireyin bir işi başa-

rabileceğine yönelik düşüncesi o işten hoşlanma ve memnuniyet duygularına sebep olurken, başarısızlık beklentisinin kaygı ve stres gibi olumsuz düşüncelere neden olmakta ve bu duygularda kişinin performansında olumlu ya da olumsuz etkilere sebep olmaktadır (Özdemir, 2008, s. 278-279). Bireyin yaşam standartlarının düzeltilmesi ile hoşnutluk düzeyi artmakta ve bununla birlikte artan öz yeterlilikleri sonucunda ilgileri gelişmektedir. Bu sebeple öz yeterlilik kişinin yapmakta olduğu işte ki performansını ve verimliliğini etkilemesi açısından işgücü piyasasında da büyük öneme sahiptir.

Öz Yeterlilik ve İşgücü İlişkisi

Öz yeterlilik duygusal davranış stratejilerini kullanan çalışanların derecelendirilmesinde ve ayarlanmasında kullanılan kritik belirleyicidir. Öz yeterlilik teorisine göre; bireyler yeni sorunlarla başarılı bir şekilde başa çıkabilme yeteneklerini yargırlar. Bu belirli bir alandaki öz yeterlilik inançlarını geliştiren bir durumdur (Yakın ve Erdil, 2012, s. 371).

Birçok akademik araştırma öz yeterliliği, öz kontrol, performans ve görev çabaları, başarısızlık karşısında esneklik ve etkili problem çözme ile ilgili olduğunu kanıtlamıştır. Öz yeterliliği yüksek birisinin; terfi, ücret ya da kariyer başarısı gibi faktörlerle ilişkilerde daha az etkili kişilere göre üstün olması olasıdır. Bu çalışma yukarıda belirtilen faktörlerin öz etkililik ile ilgili olduğunu göstermektedir (Cherian ve Jacob, 2013, s. 80-81).

Bir alanda ki yüksek öz yeterlilik daha fazla iş tatmini ve performans arasında değişen olumlu çıktılar, daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık ve daha iyi akademik performans ile ilişkilidir (Cherian ve Jacob, 2013, s. 81). Akademisyenler genellikle öz yeterlilik ve performans arasında önemli ölçüde bir korelasyon olduğunu düşünmektedir. Wood ve Bandura'da (1989) bu konu da yüksek derecede bir öz yeterlilik bireysel performansı arttıracaktır iddiasında bulunmuştur. Onlara göre öz yeterlilik zamanla büyüdükçe, çalışanlar işyerinde meydana gelen çatışmalarla nasıl başa çıkacaklarını öğrenebileceklerdir (Lai ve Chen, 2012, s. 387). Bandura (1986) öz yeterliliğin anlamlı ve de olumlu bir şekilde gelecek performansını etkilediğini iddia etmek-

tedir. Öz yeterliliğin davranış seçimlerimizde ve performansımızda etki ettiği görülmüştür. "Güven alanında" olduğu deneyimlenmiş görevler başarılı bir şekilde sonuçlandırılırken, bu alanın dışındaki görevlerde problem yaratmaktadır. Öz yeterliliğin bireyin motivasyonu, çaba, sebat ve performansı üzerinde büyük etkileri vardır. Son teori ve araştırmalar öz-yeterlik ve performans başarıları ve diğer davranışlarla alakalı sonuçlar arasında açık bir bağlantı belgelemiştir (Randhawa, 2004, s. 337-338). Ayrıca öz yeterlilik kontrol ve rekabet algıları ile ilişkili ve risk alma fırsat tanıma ve sebat gibi belirli davranışlar ile ilişkili olma eğilimindedir (Bradley ve Roberts, 2004, s. 41). Öz yeterlilik performansın yanında iş motivasyonunu da etkilemektedir. Ancak çalışanlar tanınma ya da ekstra ödeme gibi belirli teşvik edici motivasyon davranışları beklemiyorlarsa yüksek öz yeterlilik inançlarına göre de hareket etmeleri beklenmez. Çalışanın öz yeterliliği tahmin edilebilir olsa da bu olayın ilk sürecindeki motivasyonun öneminin aksini haklı çıkarmaktadır (Stajkovic ve Luthan, 2003, s. 131).

Bir bireyin bir görevi başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi öz yeterlilik seviyesine bağlıdır. Öz yeterliliği fazla olan kişilerin zor durumlarda bu meydan okumasının üstesinden gelmek için daha fazla çaba sarf ettiği ancak düşük öz yeterliliğe sahip kişilerinse çabalarını azalttığı ya da tamamen vazgeçmesinin daha muhtemel olduğu görülmektedir. Yüksek öz yeterlilik bireyin işi iyi yapıp bitirme eğilimini arttırır. Cervonev.d. (1991), yüksek öz yeterliliğe sahip kişilerin geçmişten daha fazla ders çıkardığını, karar çevresine daha adapte tepkiler verdiğini ve zamanla öğrendiklerini geliştirilmiş performansla dönüştürebildiğini görmüşlerdir. Benzer şekilde Bandura da (1986) yüksek öz yeterliliğe sahip bireylerin olumsuz geri bildirimler aldıklarında buna artan çaba ve motivasyonla cevap verdiğini ancak düşük öz yeterliliğe sahip bireylerin olumsuz geri bildirimler karşısında çabalarını azalttıklarını bildirmiştir (Randhawa, 2004, s. 337).

Bu nedenle, bireysel öz-yeterliliğin bireysel performans ile olumlu ilişkili olduğu araştırma literatüründe açıkça görülmektedir. Ancak bazı araştırmacılar tam tersi sonuçlar da bulmuştur. Bu sonuçlara

göre yüksek öz-yeterlik kişinin yetenekleri konusunda fazla güvene yol açarak birey daha az özenli olmasına ve zahmet göstermemesine neden olmaktadır ve böylece kişiyi daha az katkıda bulunur hale getirmektedir. Benzer şekilde Cervone ve Wood (1995) da öz yeterlilik ve sonraki performans arasında negatif bir korelasyon bulmuş ve bireylerin yetenekleri konusunda çok emin olduğu sonucuna varmışlardır. Bu durum öz yeterlilik ve iş performansı arasındaki ilişki konusunda alanda karmaşık bir ilişkiye işaret etmektedir (Randhawa, 2004, s. 338). Bandura'nın ana önermesi kendisiyle ilgili düşük öz yeterlilik ve güven sahibi olan kişilerin düşük performans gösterirken kendisiyle ilgili yüksek öz yeterlilik inancına sahip olan bireylerin yüksek performans sergileyeceği şeklindedir. Yukarıda da görüldüğü üzere literatür bulgularına göz atıldığında bulgular çeşitlilik göstermektedir. Kimi çalışmalar, öz yeterlilik ve iş performansı arasında pozitif ilişki bulurken kimisi değişkenler arasında hiç bir ilişki bulmamakta ya da ters ilişki bulmaktadır. Ancak çalışmalardan görevin niteliği, zeka, kişilik, beceri düzeyi, motivasyon, denetim, eğitim, işçi düzeyi, eğitim gibi çeşitli aracı değişkenler öz yeterlilik ve iş performansı arasındaki ilişkide aracılık ettiği keşfedilmiştir (Iroegbu, 2015, s. 170).

Yapılan araştırmalar öz yeterliliğin çalışanların eğitim tatmininin yanı sıra iş tatmini ile de ilişkili olduğunu onaylamıştır. Pinquart ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışma da daha yüksek öz güvene sahip bireylerin daha yüksek iş tatminine sahip olduklarını ve daha yüksek öz yeterliliğe sahip bireylerin işlerinden daha fazla tatmin oldukları için işsiz kalmak konusunda daha az inanca sahip olduğunu bildirmiştir. Yani öz yeterliliği yüksek olan kişilerin karşılaştıkları sorunlarla daha fazla mücadele ettikleri bu nedenlerle daha fazla iş tatmini elde ettikleri görülmektedir. Özetle öz yeterlilik iş tatmini ile ilişkili olup çalışan işçilerde iş tatminini yordamaktadır (Yakın ve Erdil, 2012, s. 371- 372).

Çalışanlar hayal kırıklıklarının ışığında ve öz onaylarıyla, öz saygılarını geliştirerek ve inşa ederek, güçlerini arttırabilirler. Böylece, öz yeterliliğin bireylerin davranışlarının değişmesinde, etkilenmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Cherian

ve Jacob, 2013, s. 80). Mesleki beceri/ kişisel gelişim eğitim kurslarına katılan işsiz bireyler için acil ve uzun vadeli refah ve güven çıktıları üzerine yapılan çalışmada; işsiz kursiyerlerin sonuçları işsiz bir bekleme listesi kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Öz saygı (self esteem) ve iş arama öz yeterliliği sonuçları incelenmiştir. Çalışmaya göre kurs sonunda öz saygı ve güven seviyeleri gerçek eğitim ortamı algıları ile ilişkili bulunmuştur. Pratik etkileri tartışılmış ve sonuçları işsizlerin refah değişiklikleri konusunda teorik açıklamalar ile uyumlu bulunmuştur (Creedv.d., 2015, s. 1). Yine çalışmalar öğrenme ortamının, kızların özgüven duygusunu teşvik etmekte ya da baltalamada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (OECD, 2015, s. 3).

Öz yeterlilik ve çalışan bağlılığı arasındaki ilişkinin iş tatmini üzerine etkisini yeminli mali müşavirler üzerine bir araştırmayla ortaya koyan Yakın ve Erdil (2012, s. 377) hem öz yeterliliğin hem de çalışan bağlılığının iş tatminini etkilediğini belirtmiştir. Yani yeminli mali müşavirlerin iş tatmini direkt öz yeterlilik ve çalışan bağlılığı tarafından yordanmaktadır.

“İş özerkliğinin çalışma çıktıları üzerindeki etkileri: bir ara değişken olarak öz yeterlilik” adlı çalışmada iş özerkliği ile çalışma çıktıları (iş performansı, iş tatmini ve iş stresi) arasındaki ilişkiyi öz yeterliliği aracı değişken olarak incelemektedir. Ayrıca çalışmada iş tatmininin ve iş stresinin iş performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre; iş özerkliği önemli ölçüde iş tatmini ve performans ile ilgili olmakla birlikte iş stresi ile anlamlı değildir. Öz yeterlilik kısmen iş özerkliği ve iş tatmini arasında ilişkide aracılık etkisi gösterirken, iş özerkliği ile iş stresi arasında aracılık etkisi göstermemektedir. İş özerkliği iş stresi ile negatif ilişkilidir. İş özerkliği ve iş performansı arasında anlamlı bir ilişki yokken araştırma iş tatmininin iş performansı ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir (Saragih, 2011, s. 210- 212).

Öz yeterlilik bireylerin duygusal tepkilerinde kalıplara karşı etkiye sahiptir. Öz yeterlilikle ilişkili olan yüksek azim kesinlikle performans ve verimliliğin

artmasına yol açacaktır denebilir. Öz yeterliliğin özellikle psikoloji ve eğitim gibi başka motivasyonel yapı ile karşılaştırıldığında davranışsal sonuçları öngörmek için iyi ölçüm olduğu kanıtlanmıştır (Cherian ve Jacob, 2013, s. 80).

Düşük öz yeterlilik sahibi kişiler düşük öz saygıya sahiptirler ve başarıları hakkında da kötümserdirlere. Düşük öz yeterlilik depresyon, anksiyete ve çaresizlik duyguları ile ilişkili olup değişim ile başa çıkma, düşük öz saygı ve karamsarlığın yanı sıra güvensizlik ile ilgili ilişkisinin de psikolojik stres üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu da Bandura tarafından ileri sürülmektedir. Bu nedenle, öz yeterliliğin psikolojik iş stresi ile ilişkili olduğu iddia edilmektedir. Berneth öz yeterliliğin değişimin başarısı için önemli bir faktör olarak tanımlamaktadır (Van Dijk, 2009, s. 5)

Öz yeterlilik bazı gruplar için iş hayatına geçişte ya da iş hayatında daha büyük etkilere sahiptir. Örneğin başarılı bir okuldan iş hayatına geçiş kariyer gelişimi için umut verici bir öncüdür. Yapılan bir araştırmada 12-15 yaş aralığındaki akademik öz yeterlilik ve okul notlarının 21 yaşındaki işsizlik ve iş doyumu ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışma sonucunda öz yeterliliği ve ders notları yüksek olan bireylerin ilerleyen zamanlarda işsiz olma olasılıklarının daha düşük olduğu ve işlerinden tatmin oldukları görülmüştür. Yüksek öz yeterlilik ve işsizlik arasındaki ilişki, yüksek kariyer ilişkili motivasyon ve daha az algılanan uygulama stresi aracılığı ile 18 yaşında mesleki eğitim alanlarda incelenmiştir. Öz yeterlilik ve iş tatmini de yüksek mesleki uyum ve daha az uygulama stresi aracılığı ile ölçülmüştür. Araştırma sonucunda ergenlerin iş hayatından işe transferinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde akademik yetenekleri ve öz yeterliliğin artırılmasını hedefleyen okul temelli müdahalelerin yardımcı olabileceği tespit edilmiştir (Pinquartv.d., 2003, s. 329).

İş arayan işsiz engelli kişilerin, iş arama becerilerindeki öz yeterliliğin güçlendirilmesi de başarılı bir şekilde işi himaye etme faaliyetlerinde ve işe hazır olmada kişi için önemli olduğu tespit edilmiştir (Hergenratherv.d., 2008, s. 34).

Kadınların kariyer gelişimini ve geleneksel işleri tercih etmesini HackettandBetz (1981) Bandura'nın öz yeterlilik teorisine dayandırarak anlamaya çalışmış ve bir model önermiştir. Bu modelde sosyalleşme deneyimlerine göre kadın ve erkeklerin öz yeterlilik beklentilerinin farklı olduğu ve dolayısıyla kadınların birçok kariyer ilişkili davranışlardaki kişisel etkililik beklentisinde güçlü beklentilerinin olmayabileceğini ileri sürmüştür. Öz yeterlilik beklentisi kavramının pek çok erkek egemen kariyer alanlarındaki kadınların temsil edilmesini ve kadınların kariyer hedefleriyle alakalı bazı beceri ve yeteneklerin kullanılmasını açıklamada kullanılmasını önermişlerdir. Betz ve Hackett (1981) tarafından erkek öz yeterlik beklentileri geleneksel erkek ve geleneksel kadın meslekleri için eşdeğer iken kadınların öz-yeterlik beklentileri geleneksel olmayan meslekler için erkeklerden daha düşük ve geleneksel kadın meslekler için erkeklere göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Clements (1987) ve Post-Kammer ve Smith (1985) de geleneksel erkek ve kadın mesleklerine ilişkin kariyer öz yeterlik beklentilerinde cinsiyet farklılıkları bulunmuşlardır. Yine Betz ve Hackett (1981) öz yeterlilik beklentilerinin belli görev ve faaliyetlerde cinsiyet rolü stereotipleri tarafından etkilendiğini teori haline getirmiştir (Whiston, 1993, s. 175- 176).

Birbirine karıştırılan kavramlar olan öz yeterlilik (self efficacy) ve öz saygı (self esteem) arasında ki farkı da belirtmek gerekmektedir. Öz yeterlilik ve öz saygı arasındaki en belirgin fark kapsadığı etki alanıdır. Öz saygı farklı durumlarda ki geniş bir yelpazede genelinde, bir kişinin kendi öz değerlendirmelerini temsil etmektedir. Oysa öz yeterlilik ise bireyin bir görev ya da durum hakkındaki belirli yeteneğine olan inancıdır. Öz saygı neredeyse karakter gibi daha sabitken, öz yeterlilik ise yeni bilgi ve görevler deneyimlendikçe zamanla değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Son olarak da öz saygı genellikle çeşitli kişisel özellikler hakkındaki algılardan türetilmiş içe bakışı yansıtıcı değerlendirmelere üzerine oturmaktadır. Buna karşılık bazı kişiler bazı görevlerde (teknik problem çözümü gibi) yüksek öz yeterliliğe sahipken aynı zamanda bazı diğer görevlerde (teknik rapor yazımı gibi) çok dü-

şik öz yeterliliğe sahip olabilir. Ancak bu öz yeterlilik inançlarının hiç biri kişinin genel öz saygısında herhangi bir değişiklik üretmesi muhtemel değildir (Stajkovic ve Luthan, 2003, s. 132).

Öz güven Tanımı ve İşgücü İlişkisi

McCarty (1986) öz güveni (self confidence) bireylerin bir görevi tamamladıklarında etkililiklerini değerlendirmesi ya da bireylerin bir belli uğraşı başardıklarında yeteneklerine yönelik algıları olarak tanımlamaktadır (Irelandv.d., 1992, s. 37). Birinin yetenekleri konusunda ki inancında öz güvenin rolünü inceleyen bir çalışma da ise özgüven; birinin bilişsel yeteneğindeki bilinmeyen düzey üzerine inancı olarak tanımlanmıştır (Filippin ve Paccagnellac, 2012, s. 825).

Yüksek öz güvene sahip kişiler olmayan kişilerden farklı düşünür ve de davranır. Araştırmalar da düşük öz güvene sahip kişilerin daha az etkili sosyal becerilere sahip olduğunu ve anksiyete ve depresyona daha eğilimli olduğunu, daha zor ikna edildiklerini, yerleşik kaideleri daha kolay uyguladığı görülmektedir. Bu düşük özgüven; girişkenlik ve kararlılık eksikliğine başarı konusunda düşük arzu ve beklentiye ve stres altında düşük etkililiğe neden olmaktadır. Yüksek özgüvene sahip kişiler düşük anksiyete düzeyleri, daha yüksek iş tatmini, genel hayattan tatmin ve yönetsel stresle daha iyi baş edebilmektedir (Irelandv.d., 1992, s. 38).

Daha özgüvenli olabilmek için bir anahtarda öz yönelimli olmaktır. Bireyleri diğer kişilerden beklentilerinden ve o kişileri gözlemlemekten vazgeçirip kendi içlerindeki derinlerine yönlendirmek ve cesaretlendirmek hayatı başkalarının fikirlerince kontrol edilen biri olmaktan çıkıp öz yönelimli biri olmak için önemlidir (Verry, 2015, s. 10). Kişilerin işyerindeki öz güven ya da öz saygılarını arttırmaya yönelik programlarda bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi açık hava yönetim programlarıdır. Açık hava yönetim eğitim (OME) programlarını tasarlayanların hedeflerinden biri katılımcıların özgüven ve öz saygılarını geliştirmektir. Bir OME programının amacı katılımcıyı açık hava görevlerde çeşitli zorluklarla ve başarılı deneyimlerle yüz yüze getirerek bunun öz saygı ve öz yeterlilik de olumlu etkilerinin olmasını sağlamak ve bu başa-

rılı deneyimlerin işyerine taşınmasıdır (Pierce ve Gardner, 2004, s. 605). Buradan da görüldüğü üzere kişinin iş yeri başarısında kişinin sahip olduğu özgüven büyük önem taşımaktadır.

İş hayatında önemli bir değişken olan motivasyon da özgüvenle sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Kişinin yeteneklerine güveni genellikle kusurlu iradeye sahip bireyler için bunu değerli bir varlık haline getirmekte ve motivasyonunu arttırmaktadır. Özgüven ve motivasyon arasındaki bağlantı önceki dönemlerdeki James [1890] gibi yazarlardan Bandura (1977) gibi çağdaş yazarlara ve ““kişisel etkinlik inançları, insan faaliyetlerinin anahtar faktörünü oluşturmaktadır” (Deci [1975], Seligman [1990]) noktasına kadar gelmiştir (Bénabou ve Tirole, 2002, s. 871, 877-878).

Literatüre bakıldığında öz güvenin doğrudan refaha etki ettiği (Akerlof ve Dickens 1982, Caplin ve Leahy 2001, Brunnermeier ve Parker 2005, Koszegi 2006), bazı çalışmalarda özgüvenin sınırlı öz kontrol anlamında kullanıldığı (Brocas ve Carrillo 2000, Benabou ve Tirole 2002) ya da performansı geliştirmek için (Compte ve Postlewaite 2004) kullanıldığı görülmektedir. Bu modellerin hepsi kişilerin öz güvenlerini yönetmede kendi farklı varsayımlarına sahiptir. Bu varsayımlar kimi çalışma da bilgi edimi, kimisi seçici bellek ve kimisi de güncelleme üzerinde durmaktadır (Mobiusv.d., 2011, s. 5).

Hurtado (1994) lisans üstü öğrencilerde akademik özgüven üzerindeki temel özelliklerin arka planını görmek için yaptığı ampirik çalışmada ebeveynlerin sosyoekonomik durumlarının girişte akademik özgüvende doğrudan pozitif bir etkisinin olduğunu ve az bir lisans üstü öğrencide üzerinde de sonraki akademik özgüvenleri üzerinde küçük bir dolaylı etkisinin olduğunu görmüştür (Santiago ve Einarson, 1998, s. 167).

Kişilik, akran ilişkileri, mutluluk ve yalnızlık belirleyicileri olarak özgüveni alan bir çalışma regresyon analizleri sonuçlarına göre psikotizm ve dışa dönüklük yalnızlığın doğrudan belirleyicileri iken, dışa dönüklük ve nörotizm de mutluluk ve özgüvenin doğrudan belirleyicileri olarak tespit edilmiştir (Cheng ve Furnham, 2002, s. 327).

Liderin özgüven sergilemesi karizmatik liderlik analizlerinde oldukça fazla kullanılmış olup liderin özgüveni üzerine yapılan bir çalışma da ise, özgüven liderliğin etkinliğinde ve karizmanın niteliklerinde önde gelen bir faktör olarak belirtilmiştir (Cremmer ve Knippenber, 2004, s. 142).

Girişimcilik içinde önemli bir faktör olan özgüven, girişimcilikte ki düşük eğitim- girişimcilik bağı nedeniyle sorgulanan bir faktör haline gelmiştir. Büyük girişimcilerin (Steve Jobs,...) eğitimlerini yarıda bıraktığı düşünülürse beşeri sermaye faktörlerinin iyi bir girişimci olmayı etkileyip etkilemediği araştırılmaya başlanmıştır. Kontrol edilen bilişsel becerilerden öz güvenin girişimciliği çok kuvvetli bir şekilde etkilediği görülmüştür. Yüksek öz güvenli hem zeki hem de daha az zeki kişilerin her ikisinde de yüksek girişimcilik görülürken düşük güvene sahip kişilerde zekanın olumlu etkisi tersine dönmektedir (Asoni, 2011, s. 8).

İşsizliğin bireyler üzerindeki etkilerine bakıldığında işsizliğin psikolojik refah da ki azalmayla ilişkili olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. İşsiz kişiler, istihdam edilen meslektaşlarına göre daha fazla psikolojik sıkıntı, depresyon ve düşük seviyede güven sahibi olarak rapor edilmektedir (Creedy.d., 2015, s. 3).

Özgüven, ailenin rolü hayat sürecinde daha az önemli hale gelmeye başladığında, farklı sosyoekonomik kökenlerden gelen çocuklar arasında neden erken uçurumlar gözlemlendiğini açıklamaya yardımcı olur (Filippin ve Paccagnellac, 2010, s. 1). Çünkü öz güven aileden aktarılabildiği gibi (Duncan at al. 2005, Keller 2008) sosyal mobilitede terbiyenin de öneminin altını çizerek kültür tarafından da şekillendirildiği (Triandis 1994) söylenebilir (Keller, 2011, s. 374). Aile geçmişlerine göre ücret beklentilerindeki farklılığı göz ardı etmek farklı öz güven yerine sadece farklı "referans ücret"i yansıtabilir. Cunha ve Heckman (2007), Heckman, Stixrud ve Urzua (2006), Cunha ve Heckman (2008) ve Cunha, Heckman ve Schennach (2010) yaptıkları çalışmalarla bilişsel olmayan becerilerin aile geçmişi ile derin bir ilişkide olduğuna yönelik ve kazançlarında ve eğitimsel kazanımlarının belirlenmesinde önemli olduğuna yönelik kanıt sağlamaktadır (Filippin ve Paccagnellac, 2010, s. 3, 4).

Çeşitli yazarlar, öğrencilerin akademik yeteneklerini öz algılamalarını ifade etmek için "akademik öz güven" (Berg ve Ferber, 1983; Felder et al., 1995; Hornig, 1987), "akademik öz benlik" (House, 1992, 1993; Hurtado, 1994; Pascarella et al., 1987; Sax, 1994; Shavelson ve Bolus, 1982) ve "akademik öz saygı" terimlerini kullanmıştır. Akademik özgüven genellikle öğrencilere akademik yeteneklerini matematik, yazma genel akademik, bilgisayar becerileri gibi ayrık ölçek maddelerine ayrılmış şekilde akranlarının yetenekleriyle kıyaslayarak değerlendirmeleri istenerek lisans literatürün de işlevselleştirilmiştir. Akademik öz yeterlilik ise bireyin belirli akademik görevleri tamamlaması ile alakalı başarı beklentisidir (Santiago ve Einarson, 1998, s. 165). Zaten bazı yazarlarda bilişsel olmayan beceriler olan hem Rotter'in Kontrol Odağı ölçeğinin hem de Rosenberg'in Öz saygı Ölçeğinin özgüven kavramıyla açıkça bağlantılı olduğunu belirtmektedir (Filippin ve Paccagnellac, 2012, s. 825). Tharenau (1979) da öz saygının bazen öz kabul, öz tatmin, öz güven, öz değer ve öz onur olarak da isimlendirildiğini belirtmiştir (Irelandv.d., 1992, s. 37).

Görüldüğü üzere özgüven kavramı birbirinden küçük kavramlarla ayrılmış da olsa bazen öz saygı ve öz benlik kavramlarıyla da eş anlamlı olarak zaman zaman kullanılmıştır. Bu nedenle özellikle öz saygı ve güven ile alakalı yapılmış birkaç çalışmaya bakmakta fayda vardır. Yapılan çalışmaların birinde kolej öğrencilerinin cinsiyet farklılıklarının öz saygı ve öz kavramlarına etkilerini görmek amaçlanmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır; örneklemedeki kadın ve erkeklerin yaşam hedeflerinin, öz saygılarının, kişiler arası özgüvenlerinin ve öz kavramlarının çok benzer olduğu görülmüştür. Ancak bazı küçük cinsiyete bağlı farklılıklar görülmüştür. Örneğin küçük çocuğu olan kadınlar tam zamanlı çalışmayı tercih etmemektedir. Kadın ve erkeklerde öz saygı ve kişilerarası özgüven ölçeklerinde benzer skorlar elde etmesine rağmen, erkekler matematik ve fen yeteneğinde, liderlik ve toplum içinde konuşabilme yeteneği ve olgunluk gibi alanlarda daha iyi olduğu görülmüştür (Zuckerman, 1985, s. 543, 557).

Öz saygı ve mesleki durum arasındaki tutarlı ilişkinin, işsiz kişilerde çalışan meslektaşlarına göre daha

kötü seyrettiği görülmektedir. Yapılan bir başka çalışmada çalışan yetişkinlerin 2 örneklerinin karşısında çok kaynaklı derecelendirme kullanarak, öz saygı performans önemi (IPSE) özsaygı düzeyinin iş performansı üzerindeki etkisini ve öz saygı düzeyi ile iş performansında rol çatışması beklentisi arasındaki tampon etkileşiminde moderatör olduğu görülmüştür (Ferrisv.d., 2010, s. 561). Ayrıca düşük düzeydeki öz saygının kişinin işgücüne dönmesini uzatan bir katkı sağladığına yönelik kanıtlarda vardır. Çeşitli yetiştirme programlarına (trainin-gprograms) katılan işsiz kişilerin öz saygı sonuçları da çeşitli çalışmalarla değerlendirilmiştir. Örneğin Müller (1992) bireysel gelişim kurslarının işsiz kadınlarda öz saygı ve depresyon seviyesi üzerinde ki etkisine bakmış ve katılımcıların kontrol grubuna göre her ikisinde de daha fazla iyileştiğini görmüştür. Creed, Hicks ve Machin (1998) yetiştirme programlarında mesleki beceriler kurslarına katılan işsizlerin psikolojik sonuçlarını değerlendirmiş ve işsiz kursiyerlerin, oluşturulmuş olan bekleme listesi kontrol grubuyla karşılaştırıldığında öz saygıyı da içeren bir grup refah değişkenlerinde iyileşme görülmüştür. Ancak bu çalışmada öz saygının uzun vadeli sonuçları tespit edilmemiştir. Branden (1969) öz saygı düzeyini belirleyen temel faktörün birinin kendi durumunu değiştirme kapasitesine olan inancı olduğunu savunmaktadır. İşsiz birey için iş arama güveni ya da öz yeterliliği birinin durumunu değiştirme kapasitesi ile ilişkili olmuş ve bu davranış literatürde en fazla incelenmiştir. Öz yeterlilik yaygın bir şekilde bir refah ölçütü olarak kullanılırken, öz yeterlilik daha çok davranış belirleyicisi, genellikle de iş arama davranışı olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan öz yeterlilik refahı artırıcı bir katalizör olarak görülmektedir. Birinin iş bulma becerisinde ki güven refah seviyesini öz saygıyı da içererek artırır (Creedv.d., 2015, s. 3-5).

Düşük öz saygı yaygın kötü eğitim düzeyi ve eğitim ve öğretime katılmama ile ilişkili bir faktör olarak kabul edilmektedir. Öz saygı ve güven dolayısıyla dezavantajlılar ile ilgili çalışılan projeler için önemli bir sonuç temsil etmektedir. Çünkü öz saygı ve güven ayrıca sosyal dışlanmayı arttıran faktörlerle de bağlantılıdır (James ve Nightingale, 2005, s. 3, 4).

Sonuç

Bir kişinin bir mesleği etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için mesleki yeterliliğin yanında o mesleğin gereklerini yerine getirebileceğine olan inancının da tam olması gerekmektedir. Bu sebeple bireyin belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak yapabilme kapasitesine ilişkin kendine dönük algılayışı, yargısı ve inancının tam olması bu kişinin öz yeterliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanında bireyin bir işi başarabileceğine yönelik düşüncesi o işten hoşlanma ve memnuniyete sebep olurken, başarısızlık beklentisinin kaygı ve stres gibi olumsuz düşüncelere neden olmakta ve bu duygularda kişinin performansında olumlu ya da olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Yani yüksek öz yeterlilik hem iş performansında ve verimlilikte artışa sebep olurken hem de çalışma hayatında zaman zaman ortaya çıkan kaygı ve stres gibi olumsuz düşünceleri azaltmaktadır. Böylece öz yeterliliği yüksek birisinin terfi, ücret ya da kariyer başarısı gibi konularda diğerlerine göre daha üstün olması oldukça olasıdır. Bunun yanı sıra öz yeterliliğin bireyin motivasyonu, çaba, sebat ve performansı üzerindeki büyük etkileri bireyin bir işi başarmadan gösterdiği gayreti ve çabayı arttırarak başarılı olma olasılığını da arttırmaktadır. Yine yapılan çalışmalar göstermiştir ki yüksek öz yeterliliğe sahip kişiler karşılaştıkları olumsuz durumlarda ya da yaşadıkları başarısızlıklardan ders çıkartarak bunları sonraki hareketlerine uyarlamakta ve artan çaba ve motivasyon göstermektedir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda göstermiştir ki fazla öz yeterlilik inancı bireyin yeterlilikleri konusunda fazla güvene neden olarak yaptığı iş konusunda az özenli olmasına ve az zahmet göstermesine de neden olabilmektedir.

Bireylerin bir görevi tamamladıklarında etkililiklerini değerlendirmesi ya da bireylerin bir belli uğraşı başardıklarında yeteneklerine yönelik algıları olan öz güveninde yine iş hayatında bireyi oldukça ciddi şekilde etkilediği görülmüştür. Yüksek özgüven sahibi kişilerin düşük anksiyete düzeyleri, daha yüksek iş tatmini, genel hayattan tatmin ve yönetsel stresle daha iyi baş edebilmeleri iş hayatlarında ve istihdam edilmelerinde büyük bir avantaj sağla-

maktadır. Ayrıca yüksek özgüvenin sağlamış olduğu motivasyon ve doğrudan refah etkisi de çalışan bireyin verimliliği ve iş tatmini üzerinde büyük etkiye neden olmaktadır. Liderliğin vazgeçilmez etkenlerinden olan özgüven ayrıca girişimcilik içinde önemli bir etkidir.

Yapılan çalışmalardan elde edilen tüm bu bulguların yola çıkarak yüksek özgüven ve öz yeterlilik sahibi kişilerin iş gücü piyasasına girişte ve çalışma sürecinde büyük katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ancak bu değişkenlerin etkilerini sadece bireysel düzeyde bir kazanım sağladığını söylemek ise oldukça yetersizdir. Bireysel başarı sağlayan bu kişiler ile birlikte kazanım sağlayan işveren, işgücü piyasası ve tüm ekonomi ve toplum olmaktadır. Yine yukarıda açıklandığı üzere mesleki eğitim alan kursiyerlerin aldıkları eğitimler doğrultusunda bu değişkenlerde bir artış meydana geldiği görülmüştür. Bunun yanında işsizliğin bu değişkenlerde azaltıcı etkisinin olduğu ortaya konmuştur. Yine dezavantajlı grupların (düşük gelir grubuna sahip kişiler, kadınlar, engelliler, ...) bu değişkenler konusunda daha büyük desteğe ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Tüm bu çıkarımlardan ötürü bireylerin işgücü piyasasına hazırlandığı eğitim süreçlerinde ya da çalıştıkları süre zarfında, özgüven ve öz yeterliliklerini arttırıcı politikaların ve teşviklerin izlenmesi bu bireylerden elde edilecek verimliliği, motivasyonu, iş tatmini ve iş bağlılığını arttıracaktır. İşverenlerce ya da devletçe izlenecek politikalarda istihdamı sadece sayıca arttırıcı yöntemler yerine bu değişkenleri arttırıcı yöntemlerin uygulanması hem sayısal olarak hem de niteliksel olarak işgücü piyasasının güçlenmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

Asoni, A. (2011). *Intelligence, self-confidence and entrepreneurship*, Research Institute Of Industrial Economics (IFN) Workingpaper no. 887, October 22.

Bandura, A. (1994). Self-Efficacy, In Ramachandran (Ed.), *The Encyclopedia Of Human Behavior* (pp. 71-81), Volume: 4, R-Z and Index, New York: Academic Press.

BANDURA, A. (1995). *Self efficacy in changingsocieties*, NY: Cambridge University Press.

BANDURA, A. (1986). *Social foundations of thoughtandaction: a socialcognitivetheory*, EnglewoodCliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bénabou, R. & Tirole, J. (2002). Self-confidence and personal motivation, *The Quarterly Journal Of Economics*, 117: (3), 871-915.

Bradley, D. E. & Roberts J. A. (2004). Self-employment and job satisfaction: investigating the role of self-efficacy, depression, and Seniority, *Journal Of Small Business Management*, 42(1), 37-58.

Chen, G., Gully, S. M. & Eden, D. (2001). Validation of a new general self-efficacy scale, *Organizational Research Methods*, 4, 62.

Cheng, H. & Furnham A. (2002). Personality, peer relations, and self-confidence as predictors of happiness and loneliness, *Journal Of Adolescence*, 25, 327-339.

Cherian, J. & Jacob J. (2013). Impact of self efficacy on motivation and performance of employees, *International Journal Of Business And Management*; 8: 14, 80-88.

Creed, P. A. , Bloxome T. D. & Johnston K. (2015). Self-esteem and self-efficacy outcomes for unemployed individuals attending occupational skill training programs, <http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/4013/1?sequence=1> (Erişim Tarihi: 2015).

Çubukcu, Z., ve Girmen, P. (2007). Öğretmen adaylarının sosyal öz- yeterlilik algılarının belirlenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran, 8: 1, 1-18.

De Cremer, D., Van Knippenberg, D. (2004). Leader self-sacrifice and leadership effectiveness: the moderating role of leader self-confidence, *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 95, 140-155.

Demirdağ, S. (2015). Assessing teacher self-efficacy and job satisfaction: middle school teachers, *Journal Of Educational And Instructional Studies In The World*, August, 5:3, 35-43.

- Ferris, D. L., Lian, H., Brown, D. J., Pang, F. X. J. & Keeping, L. M. (2010). Self-esteem and job performance: the moderating role of self-esteem contingencies, *Personnel Psychology*, 63, 561-593.
- Filippin, A. & Paccagnella, M. (2012). Family background, self-confidence and economic outcomes, *Economics of Education Review*, 31, 824-834.
- Hergenrather, K. C., Rhodes, S. D., Turner, A. P. & Barlow, J. H. (2008). Persons with disabilities and employment: application of the self-efficacy of job-seeking skills scale, *Journal of Rehabilitation*, 74: (3), 34-44. <http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/Ability-Capability.html>
- Ireland, R. D., Hitt, M. A. & Williams, J. C. (1992). Self-confidence and decisiveness: prerequisites for effective management in the 1990s, *Business Horizons*, 35: 1, January-February, 36-43.
- Iroegbu, M. N. (2015). Self efficacy and work performance: a theoretical framework of Albert Bandura's model, review of findings, implications and directions for future research, *Psychology and Behavioral Sciences*, 4(4), 170-173.
- James, K. & Nightingale, C. (2005). *Self-esteem, confidence and adult learning*, Briefing Sheet: Part of a series of NIACE Briefing Sheets On Mental Health, National Institute of Adult Continuing Education.
- Keller, T. (2011). Intra-generational social class mobility in Hungary between 1992 and 2007—the role of self-confidence, *Polish Sociological Review*, 175, 373-392.
- Lai, M.-C. & Chen, Y.-C. (2012). Self-efficacy, effort, job performance, job satisfaction, and turnover intention: the effect of personal characteristics on organization performance, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 3: 4, August, 387-391.
- Lee, C. (1984). Efficacy expectations and outcome expectations as predictors of performance in a snake-handling task, *Cognitive Therapy and Research*, October, 8:5, 509-516.
- Maddux, J. E., Sherer, M. & Rogers, R. W. (1982). Self-efficacy expectancy and outcome expectancy: their relationship and their effects on behavioral intentions, *Cognitive Therapy and Research*, June, 6:2, 207-211.
- Mobius, M. M., Niederle, M., Niehaus, P. & Rosenblatt, T. S. (2011). *Managing self-confidence: the oryand experimental evidence*, NBER Working Paper Series, Working Paper: 17014, National Bureau Of Economic Research, May.
- OECD. (2015). *The ABC of gender equality in education: aptitude, behaviour, confidence*, PISA, OECD Publishing.
- Özdemir, S. M. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Bahar, 54, 277-306.
- Pierce, J. L. & Gardner, D. G. (2004). Self-esteem within the work and organizational context: a review of the organization-based self-esteem literature, *Journal of Management*, 30(5), 591-622.
- Pinquart, M., Juang, L. P. & Silbereisen, R. K. (2003). Self-efficacy and successful school-to-work transition: a longitudinal study, *Journal of Vocational Behavior*, 63, 329-346.
- Randhawa, G. (2004). Self-efficacy and work performance: an empirical study, *Indian Journal of Industrial Relations*, 39: 3, Jan., 336-34.
- Santiago, A. M. & Einarson, M. K. (1998). Background characteristics as predictors of academic self-confidence and academic self-efficacy among graduate science and engineering students, *Research in Higher Education*, 39:2, 163-198.
- Saragih, S. (2011). The effects of job autonomy on work outcomes: self efficacy as an intervening variable, *International Research Journal of Business Studies*, IV: 03, 203 - 215.
- Stajkovic, A. D. & Luthans, F. (2003). Social Cognitive Theory and Self Efficacy: Implications for Motivation Theory and Practice, In Richard M. Steers Lyman W. Porter, Gregory A. Bigley (Authors), *Motivation and Work Behavior, Part One: Initial Considerations, Chapter 2: Conceptual Approaches to Motivation at Work* (pp. 126-140), McGraw-Hill Publishing Co.; 1 Jan., 7th International student edition.

Van Dijk, M. (2009). *Employee self-efficacy and job stress during organizational change: the mediating effect of risk perception*. Master Educational Science and Technology, Track Human Resource Development, Faculty of Behavioral Sciences, University of Twente, Utrecht, September.

Verry, B. (2015). *Self-esteem and demployment: a workshop delivered by employment projects for women in c*, (Designed by: Angela Tessier), (Erişim Tarihi: 02.02.2015), <http://en.copian.ca/library/learning/esteem/esteem.pdf>

Whiston, S. C. (1993). Self-efficacy of women in traditional and nontraditional occupations: differences in working with people and things, *Journal of Career Development*, 19:3, 175-186.

Williams, D. M. (2010). Outcome expectancy and self-efficacy: theoretical implications of an unresolved contradiction, *Personality and Social Psychology Review*, 14: (4), 417-425.

Yakın, M. ve Erdil, O. (2012). Relationships between self-efficacy and work engagement and the effects on job satisfaction: a survey on certified public accountants, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, 370 – 378.

Zuckerman, D. M. (1985). Confidence and aspirations: self-esteem and self-concepts as predictors of students' life goals, *Journal of Personality*, 53: 4, December, 543-560.